

Дошкільний
навчальний заклад

ДНЗ + ШКОЛА

Теорія і практика *формування* **ДИТЯЧОГО** *колективу*

Книга скачана с сайта <http://e-kniga.in.ua>

ВИДАВНИЧА
ГРУПА
ОСНОВА

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2012

УДК 373.2
ББК 74.102
ТЗЗ

Серія «ДНЗ + школа»
Заснована 2007 року

Теорія і практика формування дитячого колективу /
ТЗЗ уклад. О. В. Кулаченко, І. В. Молодушкіна. — Х. : Вид.
група «Основа», 2012. — 144 с. — (Серія «ДНЗ + школа»).

ISBN 978-617-00-1301-9.

Книга стане в пригоді тим, хто організовує дозвілля дітей 3–10 років у сім'ї, дитячому садку і початковій школі.

Шановні вихователі дитячих садків, учителі початкової школи, практичні психологи, батьки! Ця книга написана для вас. У ній наведено теоретичні аспекти становлення дитячого колективу та розвитку особистості дитини в ньому; сценарії свят, ігри, колективні творчі справи, які допоможуть організувати знайомство в колективі дітей і покращити взаємовідносини в ньому; плани виховної роботи, методику вивчення стану розвитку дитячого колективу та особливостей спілкування дітей у ньому.

УДК 373.2
ББК 74.102

Навчальне видання

Теорія і практика формування дитячого колективу

Укладачі

КУЛАЧЕНКО Оксана Володимирівна МОЛОДУШКІНА Інна Володимирівна

Головний редактор *Н. Ф. Юрченко*
Технічний редактор *О. В. Лебедєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 25.02.2011. Формат 60×90/16.
Папір газет. Гарнітура Шкільна. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 14,00. Зам. № 11-03/25-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66, тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua

Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

ISBN 978-617-00-1301-9

© Кулаченко О. В., Молодушкіна І. В. укладання, 2012
© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2012

ЗМІСТ

Передмова	5
Дитячий колектив	6
Етапи розвитку колективу	8
Закони дитячого колективу	9
Формування особистості в дитячому колективі	11
Роль педагога у формуванні дитячого колективу	30
Планування виховної роботи в колективі	33
Алгоритм планування виховної роботи	35
Зразки планування виховної роботи в початкових класах	37
Діагностика стилю професійного спілкування вчителя з учнем	52
Визначення проблем розвитку дитячого колективу	56
Організація соціометричних досліджень. Моніторинг розвитку колективу	56
Соціометричний тест для дошкільників «Два будиночки»	56
Тест міжособистісних відносин у дитячому колективі.	58
Дослідження психологічного клімату дитячого колективу	65
Дослідження емоційного клімату класного колективу . . .	67
Методика «Цвітопис».	67
Психологічна характеристика дитячої групи ДНЗ . . .	70
Психологічна характеристика класу	74
Створення факторно-критеріальної моделі розвитку дитячого колективу	78
Початковий етап розвитку дитячого колективу	84
Ігри та вправи для знайомства дітей	84
Основний етап розвитку дитячого колективу	95
Колективні ігри та вправи, проектування творчі справи	95

Колективна творча діяльність дітей	95
Алгоритм КТС	96
Види КТС та їх приклади	97
Прийоми ділення колективу на мікрогрупи	107
Колективні ігри та вправи	109
Заключний етап розвитку дитячого колективу	120
Ігри для завершення занять і творчих справ із дітьми, ритуали прощання	120
Використання фольклору та художньої літератури в процесі формування дитячого колективу	128
Література	143

ПЕРЕДМОВА

Що таке колектив?
Це згуртована дружність,
Це єдина душа,
Мрії і почуття.
Це велика сім'я,
І могутня, й потужна,
У якій зручно всім
Крокувати в майбуття.
І. Ковальова

Успіх будь-якого виду діяльності залежить від взаєморозуміння між тими, хто займається цією діяльністю.

У повсякденному житті дітей і навіть дорослих нерідко відбувається так, що співрозмовникам складно знайти «спільну мову», встановити контакт. Тому підготовка дитини до життя серед дорослих починається з уміння будувати свої відносини з однолітками: спочатку в групі дитячого садка, а потім у класі школи.

Взаємовідносини в дитячому колективі особливо потребують психолого-педагогічної корекції, оскільки вони тільки починають складатись. Від уміння педагога управляти процесом спілкування дітей у різних видах діяльності (ігровій, навчальній, трудовій) залежить характер відносин між окремими дітьми і в групі загалом. Для того щоб між дітьми складались позитивні взаємовідносини, необхідно зробити їх колективне життя цікавим, активним і радісним, щоб у ньому діти знаходили втілення своїх задумів і поставлених цілей. Саме наявність інтересів і переживань, моральних звичок поведінки, організаторських умінь, що виникають на основі спільної діяльності, є важливою умовою, необхідною для формування колективу.

Наведені в книзі теоретичні аспекти становлення дитячого колективу та розвитку особистості дитини в ньому, сценарії свят, ігри, колективні творчі справи, плани виховної роботи, методики вивчення стану розвитку дитячого колективу та особливостей спілкування дітей у ньому стануть психолого-педагогічним «камертоном», завдяки якому «диригенту»-педагогові вдасться досягти злагодженого звучання таких різних «інструментів», якими є діти.

ДИТЯЧИЙ КОЛЕКТИВ

Єдина справжня розкіш —
це розкіш людського спілкування
Сент-Екзюпері

Протягом усього життя людина спілкується з іншими людьми. Новонароджений не стане людиною в повному значенні цього слова, якщо ростиме за межами людського спілкування. У будь-якому віці людина не може уникнути взаємодії з іншими людьми, бо вона є соціальною істотою.

Люди спілкуються один з одним під час діяльності. Вони обмінюються досвідом, уявленнями про світ, спогадами і планами на майбутнє, ціннісними орієнтаціями.

Дитина ж є істотою не тільки соціальною, а й такою, що тільки починає формуватися і розвиватися. Потреба взаємодіяти з іншими дітьми проявляється по-різному залежно від віку малюка. У ранньому віці потреба в спілкуванні з іншими дітьми не відстежується. Тільки іноді (на третьому році життя) діти помічають однопітків лише тоді, коли ті стають перепорою на шляху до бажаної іграшки. На другому і третьому роках життя дитина повторює рухи інших дітей і їх прості дії: носить стільці по кімнаті, складає іграшки в коробку тощо.

Малюки дошкільного віку виявляють бажання грати з іншими дітьми, а старші дошкільники і взагалі не можуть грати наодинці: вони прагнуть щось розповідати іншим, виконувати разом різні дії.

Наприкінці дошкільного віку дитина навчається таким емоціям і почуттям, які допомагають їй установлювати продуктивні відносини з однолітками. У неї формуються основи відповідального ставлення до результатів своїх дій і вчинків. Відповідальність пробуджує почуття причетності спільній справі, почуття обов'язку.

У шість років дитина спроможна розуміти етичне значення відповідальності. У грі і в житті, у відносинах із дорослими й однолітками дитина набуває значного досвіду відповідальної поведінки, яка в майбутньому впливатиме на ставлення дитини до нових обов'язків у школі. Спільна щоденна робота молодших школярів, схожі інтереси, що поступово набувають суспільного значення, спонукають дітей брати активну участь у різних видах навчальної і позашкільної роботи.

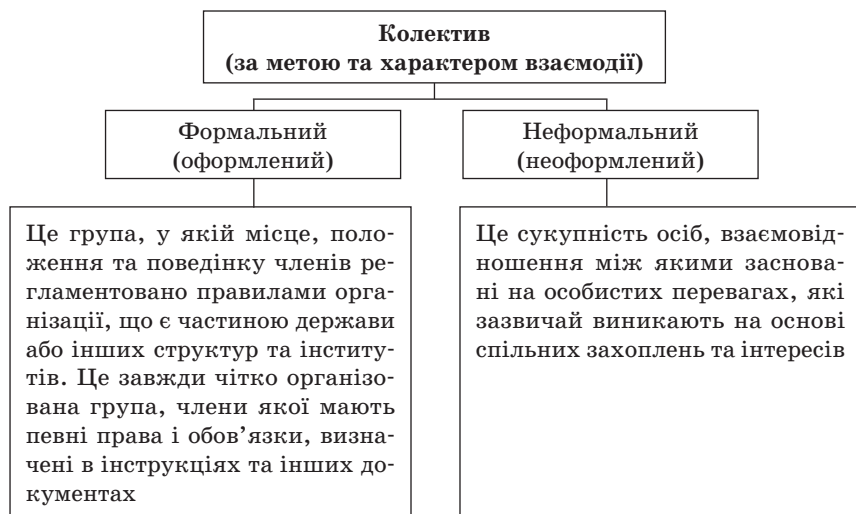
Життя в колективі розвиває дружні, справжні товариські взаємини між учнями, викликає в них велике емоційне задоволення

і є основою колективних відносин, що складаються в дітей молодшого шкільного віку. У них виникають нові почуття, думки, інтереси; вони спрямовують свої зусилля на виконання спільних з однопітками справ.

Об'єднані в групи, дошкільники, ще не є колективом, але вони мають значні об'єктивні можливості для розвитку колективних взаємовідносин. У таких групах починає розвиватися суспільна спрямованість, що відображається в умінні домовлятися, узгоджувати дії, керувати і підкорятися, надавати взаємодопомогу; об'єктивно оцінювати вчинки інших, визнавати критику, співпереживати, враховувати бажання інших.

Що ж таке дитячий колектив? Чим він відрізняється від групи дітей?

Колектив (лат. *collectives* — збірний) — група людей, об'єднаних спільними інтересами, діяльністю [16, с. 406].

Таким чином, колектив дітей у дошкільному закладі є формальною групою.

Задача педагога, який керує формальним дитячим колективом, — визначити структуру відношень, що склалися в групі, враховуючи особливості неформального спілкування, з метою створити умови для успішної реалізації можливостей і здібностей кожної дитини. Педагог може залучати в помічники лідерів неформальних груп у колективі, активно з ними співпрацювати.

Групи дітей, які збирають батьки з метою проведення цікавих дитячих свят, є неформальними, але їх також треба вміти організувати.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ КОЛЕКТИВУ

Процес згуртування дитячого колективу відбувається в декілька етапів, кожен з яких має свої особливості.

I етап. Становлення колективу та прийняття його членами одне одного

Об'єднання дітей перетворюються на групу зі спільною метою та завданнями.

На цьому етапі між членами групи здійснюються безпосередні контакти, які базуються на емоційному прийнятті чи неприйнятті одне одного.

Важливу роль на першому етапі згуртування дитячої групи відіграє спілкування.

II етап. Формування колективної солідарності

На цьому етапі відносини між членами групи опосередковані характером спільної діяльності; спілкування стає відкритим, зростає довіра одне до одного; члени групи здатні приймати спільні рішення. Група дітей зі спільною метою і завданнями поступово стає колективом.

На етапі формування колективної солідарності відносини між членами колективу складаються переважно неформально, що сприяє поліпшенню якості їх роботи. Найголовнішим завданням педагога на цьому етапі є формування дружньої атмосфери в колективі та створення оптимального соціально-психологічного мікроклімату в ньому. Цьому сприяють прояви доброзичливості, оптимістичне світосприймання, відкрите спілкування з членами колективу.

III етап. Етап прагнення групового успіху

Від розвитку кожного члена колективу залежить розвиток усього колективу, його дієздатність. Залежно від характеру колективу його вплив на кожного з членів може бути як позитивним, так і негативним.

Таким чином, дитячий колектив — це підсумок і мета організації та виховної роботи педагога. Колективом можна назвати групу дітей, що знаходиться на третьому етапі розвитку.

Ознаки колективу:

- прийняття кожним членом групи задач та мети спільної діяльності;
- суспільно корисна спрямованість спільної діяльності;
- високий рівень згуртованості й організованості;
- демократичний стиль керівництва;
- висока ефективність діяльності;
- рівне та поважне ставлення до новачків;

- збігання структур формального і неформального спілкування (керівник групи — «зірка»);
- переважність осіб з активною життєвою позицією;
- більшість членів групи мають статус «зірки» чи «популярного» (за результатами соціометричного дослідження);
- цілісно-орієнтаційне єднання членів групи;
- збереження згуртованості в разі входження нових членів;
- здоровий психологічний клімат, тобто здатність оптимально розв'язувати конфлікти в групі;
- довірливий стиль спілкування.

На всіх етапах розвитку дитячого колективу педагоги здійснюють цілеспрямовану системну роботу щодо його згуртованості. Вихователі послідовно ставлять перед колективом певні цілі, досягнення яких зумовлює перехід від простого задоволення до глибокого почуття обов'язку. Важливо продумати таку систему роботи для колективу загалом і для кожної дитини зокрема.

Засобом згуртування дитячого колективу є і формування в ньому традицій. Особливо важливі так звані «традиції щоденного вжитку» — дотримання певних правил поведінки, законів існування в повсякденному житті (наприклад, «у нашому класі не запізнюються на урок», «у нашій групі діти допомагають одне одному», «у нашій групі діти ніколи не обманюють» та ін.). Традиції колективу виховують у дітей почуття обов'язку, честі, гордості за колектив, його успіхи в навчанні та праці.

ЗАКОНИ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

1. Закон правди

Запам'ятай правда необхідна не лише тобі, а й людям, які тебе оточують. Будь правдивим!

2. Закон добра

Будь добрим до ближнього, і добро повернеться до тебе.

3. Закон турботи

Перш ніж вимагати уваги до себе, прояви її до оточуючих людей. Пам'ятай про їхні інтереси та потреби.

4. Закон любові

Любов — одне зі стародавніх і найбільш шанованих почуттів, не соромся її.

5. Закон милосердя

Тобі сьогодні добре, але поруч можуть бути люди, у яких сльози на очах. Не забувай про них!

6. Закон поваги

Хочеш, аби тебе поважали, — поважай людську гідність інших.

7. Закон старості

Пам'ятай: старість поважають усі народи, будь цивілізованим.

8. Закон свободи

Кожна людина хоче бути вільною. Коли відстоюєш свою свободу, не забувай про свободу іншої людини.

9. Закон сміливості

Учора ти злякався, але сьогодні ти в нашому колективі. Будь сміливим!

10. Закон честі

Згадуй про свою фізичну силу лише наодинці із собою. Пам'ятай про свою духовну силу, обов'язок, шляхетність, гідність.

Також сприяє згуртуванню дитячого колективу висунутий А. Макаренком принцип паралельної дії — вимога до вихованця ставиться не прямо, а через колектив, коли відповідальність

за кожного члена покладається на колектив і його самоврядування [15].

Підвищенню згуртованості колективу підпорядкована й організація колективної діяльності. Різноманітна спільна діяльність робить життя дитячого колективу цікавим, сприяє налагодженню стосунків між первинними колективами.

Особлива роль у згуртуванні учнівського колективу належить громадській думці. Формою її вияву є загальні збори колективу, на яких розв'язують усі важливі справи, проблеми, порушення норм поведінки (зловживати таким обговоренням не слід).

Продумана організація дозвілля дітей — колективні відвідування кінотеатру, театру, організація екскурсій, турпоходів, підготовка та проведення свят і вечорів відпочинку, участь у художній самодіяльності й інших заходах теж допомагає об'єднати дітей у повноцінний колектив.

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ДИТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ

*Якою стане людина — залежить від того,
яка вона в спілкуванні з іншими людьми,
які думки викликає в неї це спілкування
і до чого це спрямовує її волю.*

В. О. Сухомлинський

Головну роль у формуванні особистості майбутньої дорослої людини відіграє саме колектив, спочатку в дошкільний період розвитку, а потім у шкільні роки. Саме в колективі виховуються потреби, розкриваються задатки, формуються здібності, відбувається всебічний розвиток особистості і підготовка дітей до суспільного життя.

Однією з найважливіших умов успішного виховання дитячого колективу є процес заохочення кожної окремої дитини до взаємодії з іншими. Здатність колективу впливати на особистість, а також сприйнятливність особистості до впливу інших людей залежать від того, як кожна дитина входить у середовище суспільних відносин.

Виховний вплив колективу на особистість реалізується через різні напрямки діяльності. Передусім він здійснюється в процесі колективної діяльності дітей. Успіхи та невдачі кожної дитини, їх причини можна відстежити саме у спільній діяльності. Успіхи окремих малюків стають прикладом для наслідування.

У процесі різних видів діяльності в дитячому колективі встановлюються міжособистісні зв'язки і взаємини.

Науковці виділяють три основних типи розвитку взаємин між особистістю і колективом.

- 1) Особистість підкоряється колективу, сприймає його цінності, колектив «поглинає» її, підпорядковує нормам і традиціям свого життя (*конформізм*):
  - добровільне підкорення;
  - підкорення зовнішній силі колективу.
- 2) Особистість і колектив знаходяться в оптимальних взаєминах (*гармонія*):
  - особистість зовні підкоряється вимогам колективу, зберігаючи внутрішню незалежність;
  - гармонізація особистості й колективу.
- 3) Особистість підкоряє собі колектив (*нонконформізм*):
  - відбувається збагачення соціального досвіду;
  - втрата раніше набутого соціального досвіду.

На думку В. О. Сухомлинського, високої виховної ефективності взаємовідносин між особистістю і колективом можна досягти, якщо «це гуманні, людські взаємини між учнями, між вихователями і вихованцями, і на цій основі єдині поняття про добро і зло» [15, с. 47].

Важливим засобом виховання особистості в колективі є критика і самокритика. Перша допомагає позбутися недоліків у поведінці, запобігти можливим негативним учинкам. Справедлива, доброзичлива критика спонукає порушника до роздумів і усвідомлення неправомірності своєї поведінки, до самокритичності.

Правильно поставлене колективне виховання передбачає розумне поєднання самостійного розвитку особистості з урахуванням потреб колективу.

Виховний вплив колективу на особистість дитини буде ефективним за умови розумного поєднання педагогічного керівництва зі створенням умов для вияву вихованцями самостійності, ініціативи, самодіяльності. Важливо забезпечити своєчасне педагогічне втручання у формування стосунків між членами дитячого колективу. Можна організувати тимчасові об'єднання дітей, переводячи до них вихованців, у яких не склалися нормальні стосунки в первинному колективі; змінювати характер і види колективної діяльності з метою залучення дітей до нових стосунків.

Для того щоб сформувати позитивну атмосферу в групі дитячого садка чи класі школи, перш за все, слід відзначити, що діти почуватимуться вільно і водночас поважатимуть право інших бути самими собою тоді, коли педагог зможе чітко проаналізувати й усвідомити групову ситуацію. У першу чергу він має знати

про неблагополучних (непопулярних, ізольованих, агресивних та ін.) дітей. І чим раніше буде звернено відповідну увагу на негативні переживання дитини, що виникають від спілкування з іншими дітьми, тим легше буде запобігти їх закріпленню.

СХЕМА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЩОДО ОЦІНКИ НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ ДИТИНИ В ГРУПІ (КЛАСІ)

Мета: оцінити стан неблагополуччя дитини в групі чи класі.

ПІБ дитини _____

Вік дитини _____, дата проведення спостереження _____

	Звичайно так і буває	Часто	Іноді	Рідко	Ніколи
Грає наодинці					
Сидить осторонь і спостерігає за іншими дітьми					
Спроби встановити контакт з іншими дітьми є невдалими					
Грає тільки з однією і тією ж дитиною					
Не відходить від педагога, уникає інших дітей					
Вступає в конфлікт з іншими дітьми					
Ображає інших дітей					
Плаче					
Скаржиться на інших дітей дорослому					
Навмисно заважає іншим дітям: руйнує дитячі будівлі, ховає предмети для гри тощо					

Оброблення результатів спостереження

Якщо запропоновані на схемі форми поведінки проявляються в дитини не дуже часто і не всі разом, то це не повинно викликати

великої тривоги педагога. Але проводити з дитиною певну виховну роботу необхідно.

Слід пам'ятати, що такі форми поведінки можуть проявлятися і в період адаптації дитини до групи чи класу. Тоді необхідно виявити терпіння і не квапити дитину в пристосуванні до нових умов, а підтримати її і демонструвати групі своє позитивне ставлення до неї. Звичайно, асоціальні форми поведінки дитини (бійки, скандали, агресивність) потребують корекції з боку педагога.

ЕКСПРЕС-ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДИТИНИ В КОЛЕКТИВІ (Г. ЛЮБІНА, Л. МІКУЛІК) [4, С. 91–92]

Мета: визначити емоційне благополуччя дитини в групі дошкільного навчального закладу.

Інструкція для дорослого: «Шановні педагоги, батьки, дайте, будь ласка, відповіді («так» або «ні») на запропоновані запитання».

1. Чи впевнена дитина в тому, що щоранку її чекають у групі, її раді бачити?
2. Чи має дитина можливість самостійно, вільно обирати матеріали, іграшки, посібники?
3. Чи має дитина право на вибір діяльності?
4. Чи має дитина право відмовлятися від колективної діяльності?
5. Чи може дитина обирати свій індивідуальний спосіб дії з матеріалами, посібниками, іграшками?
6. Чи має дитина право на свій індивідуальний темп роботи?
7. Чи має дитина можливість проявляти активність, у тому числі рухову?
8. Чи відчуває дитина себе членом «сім'ї — групи» і чи може запропонувати щось змінити в інтер'єрі, переставити чи переобладнати?
9. Чи відчуває дитина свою значимість для вас, для всіх дорослих, які працюють в ДНЗ?
10. Чи відчуває дитина себе достойною людиною?
11. Чи відчуває себе дитина винною, якщо в неї щось не виходить?
12. Чи відчуває дитина залежність від настрою дорослих?
13. Чи впевнена дитина в тому, що слухняність — це головна гідна особистісна риса в дитячому садку?
14. Чи розуміє дитина, що в присутності «перевіряючих» треба вести себе зразково, «пристоїно», не як завжди?
15. Чи розуміє дитина, що не можна задавати «непристоїних» запитань вихователів?

Оброблення результатів

- Якщо на більшість запитань 1–10 ви дали відповіді «так», а на запитання 11–15 — відповіді «ні», то дитина в групі дитячого садка відчуває емоційне благополуччя.
- Якщо ж ви відповіли «так» на запитання 11–15 і «ні» — на запитання 1–10, то це свідчить про відсутність емоційного благополуччя, наявність емоційних обставин, що травмують психіку дитини.

МЕТОДИКА «КІНОТЕАТР» [4, С. 94–95]

Мета: визначити психічний стан дитини (з 4 років) у групі дошкільного навчального закладу.

Методику надано у двох варіантах: для хлопчиків і дівчат.

Підготовка до проведення

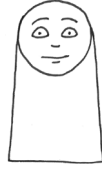
1. Необхідно підготувати міні-кінотеатр, де на білому фоні (на глядацьких місцях) розміщуються 12 «глядачів» — 12 піктограм, що означають вираз обличчя з певним емоційним станом:

страх

здивування

спокій

злість

сум

агресія

радість

мрійливість

веселість

образа

стрес

скепсис

2. Підготувати 19 карток із зображенням таких ситуацій: спілкування з батьком, дідусем, бабусею, мамою, гра на музичному

інструменті, спілкування з вихователем, другом (подругою), заняття спортом наодинці, малювання, гра наодинці, відносини в школі з учителем, допомога мамі, заняття спортом у колективі однолітків та в парі з однолітком, годування тварин, навчання письма, ліпка, гра з однолітком, читання. На всіх малюнках у дітей обличчя не промальовані.

Для дівчаток

Для хлопчиків

Спілкування з батьком

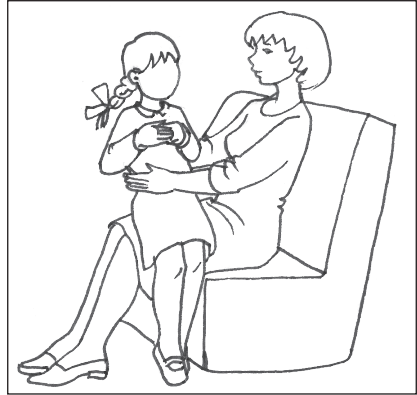

Спілкування з дідусем

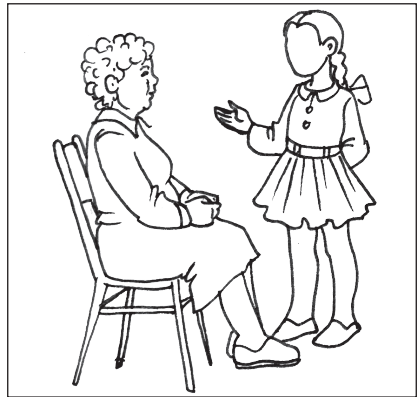
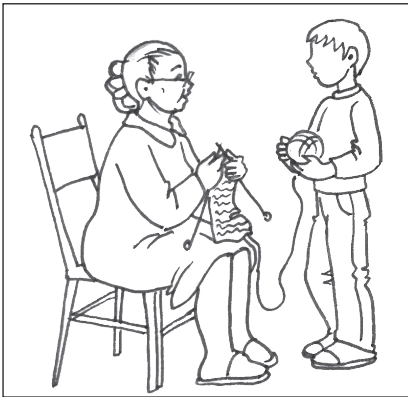

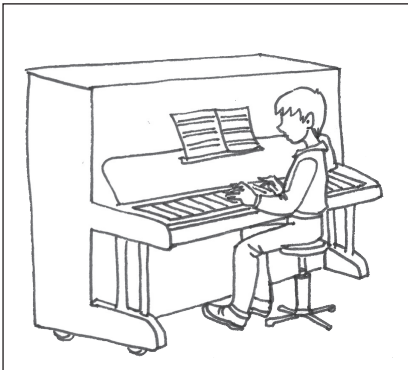
Спілкування з мамою

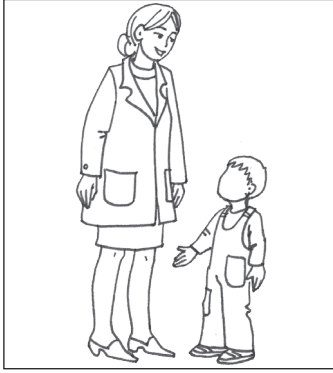
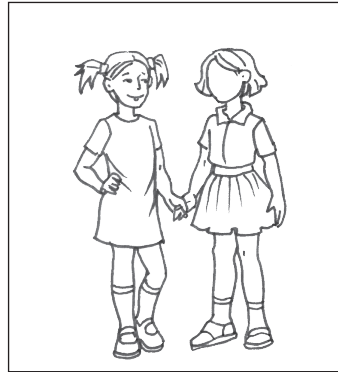
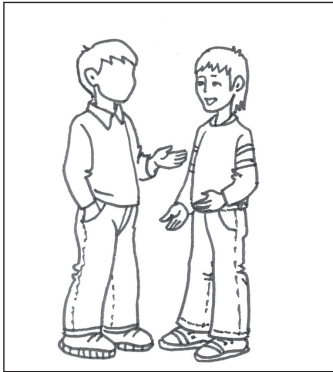
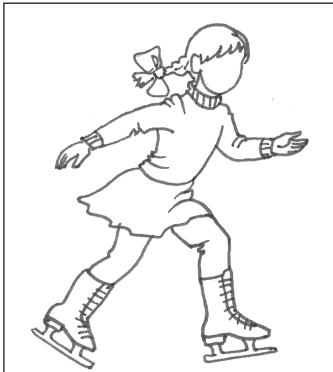

Спілкування з бабусяю

Гра на музичному інструменті

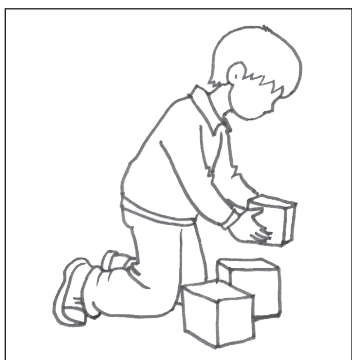

Спілкування з вихователем**Спілкування з другом (подругою)****Заняття спортом наодинці**

Малювання

Гра наодинці

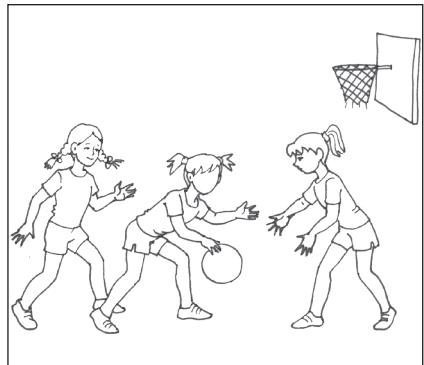
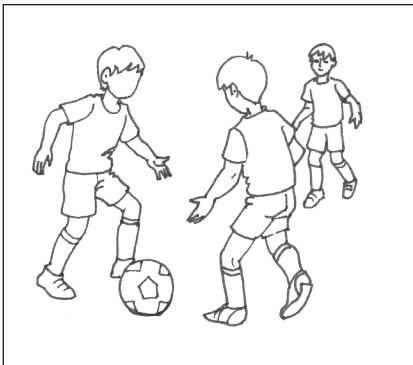
Відносини в школі з учителем

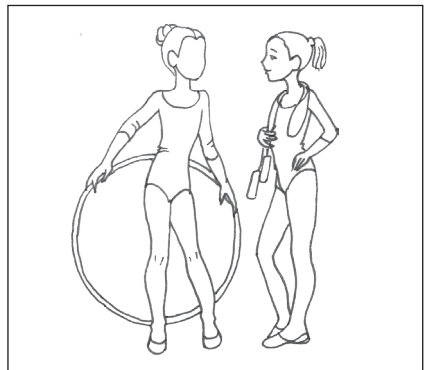
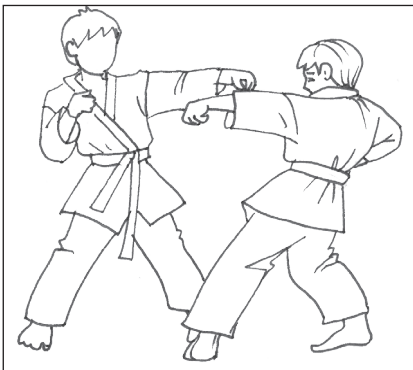
Допомога мамі

Заняття спортом у колективі однолітків

Заняття спортом у парі з однолітком

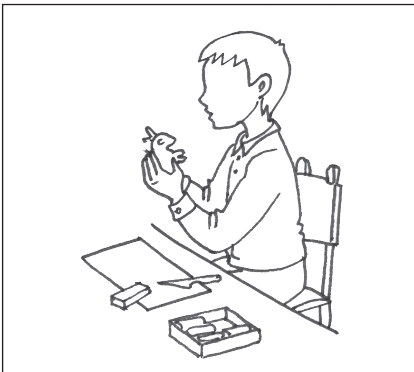
Годування тварин

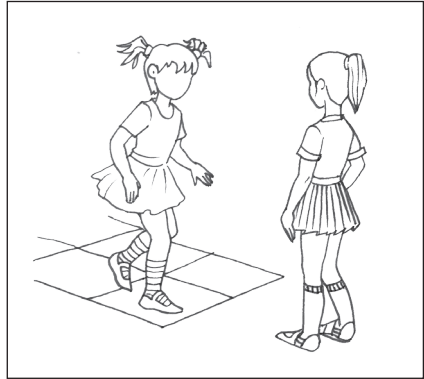
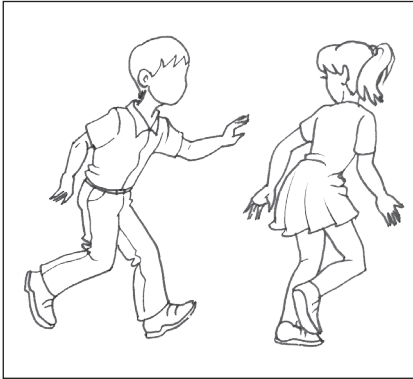
Навчання письма

Ліпка

Гра з однолітком

Читання

Інструкція для дитини: «Уяви собі, що ти — хлопчик (дівчинка), зображений на малюнку. Яке в тебе буде обличчя в цій ситуації? Знайди його серед запропонованих глядачів міні-кінотеатру (підтограм)».

Дитині можна запропонувати не всі картки. Тут необхідно враховувати вікові особливості дітей, кількість членів сім'ї (картку «Спілкування з дідусем» не пропонують дитині, яка не має досвіду спілкування з дідусем), заняття дитини (картку «Гра на музичному інструменті» не пропонують дитині, яка не займається музикою).

Результати заносять у таблицю.

№	Зміст карток	№ обраної дитиною піктограми	Висловлювання дитини	Бал
1	Спілкування з татом			
2	Спілкування з дідусем			
3	Спілкування з бабусею			
4	Спілкування з мамою			
5	Гра на музичному інструменті			
6	Спілкування з вихователем			
7	Спілкування з подругою (другом)			
8	Заняття спортом наодинці			
9	Малювання			
10	Гра на одинці			
11	Відносини в школі, контакти з учителем			
12	Допомога мамі			
13	Заняття спортом у колективі однолітків			
14	Заняття спортом з однолітком			
15	Годування тварин			
16	Навчання письма			
17	Ліпка			
18	Гра з однолітком			
19	Читання			

Оброблення результатів

За кожен вибір піктограми під номерами 1, 4, 5, 6, 10 дитина отримує по мінус 1 балу.

За піктограми під номерами 2, 7, 8, 9 — по плюс 1 балу, за номер 3 — 0 балів.

Обчислюють суму негативних виборів, яку ділять на кількість карток, запропонованих дитині, і множать на 100 %:

$$\frac{\text{Кількість негативних виборів}}{\text{Кількість карток, запропонованих дитині}} \times 100 \% .$$

Далі результат порівнюють із ключем:

Менше 10 %	Психічний стан дитини в групі позитивний
10–30 %	Негативний психічний стан низько виражений
31–51 %	Негативний психічний стан середнього ступеня
Більше 52 %	Негативний психічний стан високого ступеня

Можна також визначити ступінь прояву певного негативного стану:

Психічний стан	Кількість виборів дитиною певного психічного стану		
	Низький ступінь	Середній ступінь	Високий ступінь
Страх	До 3 виборів	4–8 виборів	Більше 9 виборів
Злість	До 4 виборів	5–8 виборів	Більше 10 виборів
Агресивність	До 3 виборів	4–8 виборів	Більше 9 виборів
Стрес	До 3 виборів	4–9 виборів	Більше 10 виборів
Скепсис	До 5 виборів	8–11 виборів	Більше 12 виборів

АНКЕТА ДЛЯ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ «МОТИВИ ВИБОРУ ДРУГА» [1]

Мета: визначити мотивацію дружби дитини з іншими.

Порядок проведення: дитина отримує декілька бланків анкети відповідно до кількості її друзів. Максимальна кількість анкет може бути фіксованою, наприклад п'ять.

Інструкція для дитини: «У тебе є друг. Напиши в анкеті, як його звать. Це може бути реальне ім'я, прізвище або ж якась умовна назва. Чому ти з ним дружиш? Вибери з поданого списку декілька причин (не більше ніж п'ять) і відзнач їх галочками».

Бланк анкети

Ім'я друга (реальне або вигадане): _____

Чому ти з ним дружиш?

1. Тому що він веселий і з ним можна спілкуватися.
2. Тому що він не жадібний.
3. Тому що ми живемо поряд.
4. Тому що ми разом ходимо на одну секцію.
5. Тому що ми давно вчимося в одній школі.
6. Тому що ми разом відпочивали влітку.
7. Тому що з ним цікаво.
8. Тому що багато знає.
9. Тому що ми обмінюємося книгами.
10. Тому що ми разом граємо на комп'ютері.
11. Тому що він дуже сильний і захищає мене.
12. Тому що він мені подобається.
13. Тому що мені потрібен такий друг (подруга).

Оброблення результатів

У випадках індивідуального консультування здійснюють тільки якісний аналіз. У разі аналізу даних по групі підраховують відсотки тих або інших відповідей від загальної кількості зібраних анкет.

ТЕСТ «ІГРОВА КІМНАТА» [7, С. 233–238]

Мета: виявити особливості спілкування дітей у процесі ігрової діяльності.

Порядок проведення

Дорослий надає дитині інструкцію: «Уяви собі, що до тебе прилетів чарівник і запросив до свого замку. У цьому замку є чарівна кімната, у якій зібрано всі ігри, усі іграшки, які тільки є на світі. Ти можеш прийти в цю кімнату і робити в ній усе, що захочеш. Але є дві умови. Ти повинен прийти туди не один. Візьми із собою двох дітей, кого захочеш. І ще: усе, що ви там робитимете, пропонуватимеш ти сам».

Потім дитині ставлять запитання: «Кого ти візьмеш із собою?». Якщо дитина називає імена дітей, наприклад: «Візьму Сашу і Вову», то важливо уточнити, що це за діти (з групи дитячого садка, який відвідує дитина; сусіди; родичі; знайомі по дачі та ін.), якого вони віку (такого ж, старші, менші). Після цього дитині говорять: «Ось тепер ви прийшли в чарівну кімнату. Що ти запропонуєш там робити?». Після відповіді дитини (наприклад: «Грати в машинки») слід уточнити, як відбуватиметься гра, що діти робитимуть. Потім дорослий продовжує: «Добре, усі пограли, а потім

сказали, що їм це набридло і вони в це більше не гратимуть. Що ти запропонуєш?» Обговорюють другу пропозицію дитини, після чого дорослий просить запропонувати ще що-небудь робити. Після того як дитина зробила третю пропозицію, їй говорять: «Ти запропонував, а діти не хочуть так грати. Що ти робитимеш?» Наприкінці дитині потрібно сказати, що вона дуже добре все придумала і чарівник, напевно, ще запросить її до свого замку.

Оброблення результатів

Аналізуючи дані, можна розглядати такі параметри.

- **Ініціатива і позиція в спілкуванні.** Можна припустити, що дитина, яка легко вносить різноманітні (наприклад, перший раз — грати в дочки-матері, другий — у хованки, третій — у лікарню тощо), чіткі за задумом (може розповісти, як відбуватиметься гра) пропозиції щодо спільної гри, у реальній ігровій взаємодії також буде ініціативною (запропонує іншим дітям спільні ігри різноманітної тематики). Як правило, такі діти виконують головні ролі в грі і займають провідну (домінуючу) позицію в спілкуванні. При цьому домінування може бути як позитивним (дитина доброзичлива, схильна конструктивно розв'язувати конфлікти, враховувати думки і бажання інших тощо), так і негативним (дитина авторитарна, прагне досягти своєї мети будь-якими, частіше неконструктивними, засобами — криком, фізичною силою тощо). Характер домінування уточнюють на останньому етапі застосування методики, коли дорослий задає уявну ситуацію конфлікту.

Ініціативні діти, які займають провідну позицію в грі, найчастіше користуються великою популярністю серед однолітків (іноді навіть за вираженої тенденції до негативного домінування), оскільки вміння організувати цікаву спільну гру — одна з найважливіших особливостей, що впливає на формування емоційно-особистісних рис дітей.

Дітям, які пропонують один-два варіанти гри і не завжди уявляють собі її хід, відмовляються розподіляти ролі, швидше за все, у ситуації реального спілкування будуть менш активними (вони, як правило, не є організаторами гри, а лише підтримують її, вносять пропозиції й уточнення, пов'язані тільки з прийнятою ними роллю, а не грою загалом). Такі діти вибирають для себе середні за значущістю ролі (помічників головних персонажів) і займають підрядну позицію в спілкуванні. Діти з указаними особливостями ігрової взаємодії зазвичай не користуються великою популярністю серед однолітків, але й не опиняються в ізоляції, тобто займають середнє положення в структурі групових взаємин.

Коли діти відмовляються проявляти ініціативу («Не знаю, у що грати», «у що хочуть усі, у те і гратиму»), пропонують у кращому

разі один варіант гри (наприклад, перший раз — грати в машинки, другий раз — в інші машинки тощо), не можуть розповісти про задум гри, то можна припустити, що і в реальній грі вони є пасивними учасниками, яким дістаються другорядні, мало привабливі ролі, і займають підрядну позицію в спілкуванні. Такі особливості взаємодії можуть бути наслідком недостатньо сформованих ігрових навичок, а також негативного ставлення з боку однолітків. Ці два чинники тісно взаємопов'язані. Так, недостатньо сформовані ігрові навички дитини обумовлюють небажання інших взаємодіяти з нею, негативне ставлення однолітків, що у свою чергу гальмує їх розвиток. І навпаки, негативне ставлення до дитини, обумовлене іншими причинами (наприклад, особистісними рисами), перешкоджає розвитку її ігрових навичок, що може посилювати негативне ставлення до неї.

- **Благополуччя спілкування.** Зважаючи на те, скільки партнерів і кого саме для уявної гри вибирає дитина, можна зробити висновки про її благополуччя в спілкуванні.

Якщо дитина легко вибирає партнерів-однолітків (причому їх кількість часто не обмежується двома), то можна припустити, що вона достатньо успішна в спілкуванні і має благополучні взаємини з однолітками.

Коли дитина довго обдумує свій вибір, бере із собою в найкращому випадку одного партнера-однолітка або брата, сестру, інших дітей, які значно відрізняються від неї за віком, або дітей, із якими вона не має постійних контактів (сусід по дачі), це може свідчити про якісь труднощі, що виникають у неї під час спілкування (у першу чергу з однолітками), і про відносно неблагополуччя її взаємин із дітьми.

Дуже неблагополучна в спілкуванні з однолітками дитина, як правило, відмовляється кого-небудь узяти із собою («Один грати му»), іноді бере тільки свого собаку або дорослих (маму, бабусю, педагога та ін.).

- **Розвиток ігрових навичок.** Рівень розвитку ігрових навичок у старшому дошкільному віці визначається вмінням дітей долучатися до сюжетно-рольової гри або гри з правилами, розподіляти ролі, виконувати їх, послідовно розгортати сюжет гри. Про рівень розвитку ігрової діяльності можуть свідчити різноманітність і характер пропонувананих дитиною ігор.

Високий рівень характеризується тим, що діти можуть запропонувати декілька варіантів сюжетно-рольових ігор, ігридраматизації або ігри за правилами, розповісти, хоча б у загальних рисах, про хід гри, її правила, розподіл ролей.

За середнього рівня діти можуть запропонувати один варіант сюжетно-рольової гри або гри з правилами, або тільки настільні ігри, іноді — ігри, що передбачають наявність двох партнерів (шашки, шахи).

Низький рівень — діти пропонують маніпулятивні ігри (катати машинки) або деструктивні (кидатися подушками).

- **Способи розв'язання конфліктної ситуації.** Конфліктну ситуацію задають через уявну відмову дітей прийняти третю пропозицію малюка, якого тестують.

Можна виділити два основні способи розв'язання конфлікту: деструктивний і конструктивний.

Деструктивні способи передбачають або відхід від ситуації («Піду і з ними не гратиму», «Сам гратиму»), або агресивне її розв'язання («Усіх поб'ю і змушу грати»), або залучення зовнішніх засобів («Покличу бабусю, вона всіх змусить грати»).

Конструктивні виходи з конфлікту — це розв'язання ситуації («Запропоную іншу гру», «Запитаю в дітей, у що краще пограти, і ми домовимося»). Діти, які вважають за краще розв'язувати конфлікти конструктивним способом, більш товариські, у них, як правило, встановлюються благополучні взаємини з однолітками.

Слід пам'ятати, що результати, отримані за допомогою методика «Ігрова кімната», не завжди прямо й однозначно співвідносяться з особливостями спілкування і взаємодії дітей. Методика дозволяє тільки припустити, які особливості потребують перевірки за допомогою інших методик і спостереження за реальною поведінкою дітей.

ТЕСТ «МОТИВИ ПОВЕДІНКИ» [7, С. 238–239]

Мета: вивчення мотивів поведінки в ситуації вибору. Виявлення в дитини переважання особистої або суспільної спрямованості.

Експериментальний матеріал: декілька іграшок, які зацікавлять старшого дошкільника, крейда, намальовані на папері два круги діаметром не менше ніж 50 см з відстанню між ними 20 см; над першим кругом потрібно намалювати одну людину, над другим — три людини.

Хід дослідження

Перша серія. Дітей ставлять у конфліктну ситуацію — вони повинні зробити вибір: зайнятися малопривабливою справою або пограти із цікавими іграшками. Експеримент проводять індивідуально, з кожною дитиною окремо.

Друга серія. Беруть участь ті ж діти, об'єднані у дві групи (за бажанням дітей). Проводиться змагання на точність улучання м'ячем

у ціль. Діти отримують інструкцію: «Кожен член команди може кинути м'яч 5 разів. Якщо він кине м'яч у лівий круг (над яким зображена одна людина), то він отримує очко, якщо в правий — очко отримує команда; якщо м'яч не влучає в ціль, можна, за бажанням, віднімати або від власних очок, або від командних». Перед кожним кидком дорослий запитує дитину, у який круг вона кине м'яч.

Оцінка результатів

Потрібно порахувати, скільки дітей у першій і другій серіях проявляли особисту мотивацію, скільки — суспільну. Результати звести в таблицю. Визначити, наскільки ці види мотивації стійкі, у якому ступені суспільна мотивація залежить від характеру експериментальної ситуації. При цьому слід врахувати, що в першій серії дитина робить вибір індивідуально, а в другій — у присутності однолітків.

Якщо дитина робить вибір на користь малопривабливої справи або кидатиме м'яч у «командний» круг, отже, у неї вже є переважання суспільної спрямованості мотивації. Інакше слід говорити про переважання особистісної спрямованості мотивації.

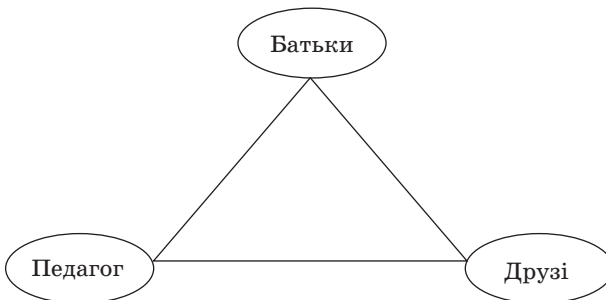
МЕТОДИКА «ТРИКУТНИК» [18, С. 8–9]

Мета: виявити рівень соціальної захищеності дитини, наявність у неї відчуття прийняття групою осіб серед найближчого оточення.

Хід дослідження

Дитині демонструють картку із зображенням трикутника, на якому вона має позначити своє місце.

Зразок стимульного матеріалу до методики «Трикутник»

Картка, що відображає дитину

Інструкція. «Цей трикутник — чарівний. В одному кутку (*показати*) живуть твої батьки, в іншому — вихователь (учитель), а в третьому — всі твої друзі. Постав у будь-якому місці на картці коло з позначкою «Я» (*якщо дитина не володіє письмовою мовою, то їй пропонують спеціально заготовлену картку невеликого розміру із зображенням займенника «Я» або дитячого обличчя відповідно до статі дитини*).

Оброблення результатів

Відзначають, до якої вершини найближче розташований значок «Я», а також визначити його розміщення — усередині або зовні трикутника. Значок «Я», розміщений дитиною всередині трикутника, указує на наявність у неї відчуття соціальної захищеності, усвідомлення того, що вона прийнята в групу осіб найближчого оточення, включеності в соціум. Крім того, слід звернути увагу на положення значка «Я» відносно групи осіб, позначених на кутах трикутника — до якої з них він ближче розташований, на ту з груп дитина більше орієнтована в даний час. Як правило, у старшому дошкільному віці значок «Я» розташований щонайближче до «батьків»; у першокласників — між «учителем» і «батьками», але ближче до «вчителя»; у другокласників — до «вчителя», а третьокласники орієнтовані переважно на друзів.

РОЛЬ ПЕДАГОГА У ФОРМУВАННІ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

*Колектив — велика виховна сила. Образно,
це квітуха і зелена крона дерева,
яку живлять глибоке й непримітне коріння,
і цим корінням є людське багатство вихователя.*

В. О. Сухомлинський

Виховання дитячого колективу неможливе без ролі особистості педагога так само, як неможливий процес читання без вивчення азбуки. Колектив починається з того, що вихованці йдуть за своїм вихователем.

Педагог виховує дитину перш за все не різноманітними методами і прийомами, а впливом власної особистості, індивідуальності. Без одухотворіння живою думкою і зацікавленістю педагога метод залишається мертвою схемою. Адже відтоді, як маленька дитина зробила свій перший крок по землі, вона починає порівнювати себе

з тим, хто її виховує, вимагає від неї уваги, вкладає в неї свої духовні сили, хоче бачити в ній свій ідеал.

Секрет виховання полягає в тому, що слід берегти прагнення дитини бути друзями зі своїм вихователем.

Колектив — це дуже чутливий інструмент, що створює музику виховання, необхідну для впливу на душу кожного вихованця, тільки в тому випадку, коли цей інструмент налагоджено [15, с. 152].

Не налагоджено «чутливий інструмент» лише тоді, коли виникає проблема влади педагога. Прояв влади педагога над дитиною спустошує дитячу душу, викликає недовіру, навіть ненависть одне до одного. У такій атмосфері не може йтися про колектив, бо дітей не поєднує улюблена робота. Вона стає ненависною, бо використана педагогом як покарання. Вихованці бояться вихователя, серця дітей стають грубими, холодними, байдужими.

Невихована дитина з'являється лише там, де маленька людина росте як бур'ян — ніхто ні до чого її не закликає, для неї немає нічого в житті привабливого, вона нічого не прагне.

Взаємовідносини між членами колективу треба будувати на єднанні праці і обов'язків. Важливо, аби дитина вирішувала одночасно не лише ким бути, а і якою людиною стати.

«С кем поведешься, от того и наберешься» — у цій російській народній приказці висловлено глибоку мудру думку: переконання створюють переконання, прагнення викликають лише прагнення, непримиренність запалюється лише від вогника непримиренності. Від особистості вихователя, його душевного багатства залежить духовність дитини, її поведінка, ставлення до добра і зла.

Впливати на дитячий колектив означає надихати його прагненням та бажанням.

Авторитет педагога — це творіння його розуму і душі, вміння встановити в колективі глибоку повагу до своїх ідеалів, принципів, переконань. Авторитет стає могутньою силою вихователя лише тоді, коли існує гармонійна єдність ідеалів, принципів, переконань, поглядів, захоплень, смаків, симпатій і антипатій, морально-етичних принципів у словах і вчинках педагога. Усе це є тим вогником, який приваблює юні душі. При цьому важливо, щоб ця єдність виступала як органічна потреба вихователя, як закон його життя.

Дорослі — батьки, педагоги — виховують дітей кожним своїм кроком, кожним учинком. Ніколи не можна забувати, що за допомогою дорослого маленька дитина, якій зараз лише відкривається світ, пізнає людину. З поведінки дорослих, їх учинків, особливого з їх ставлення до інших людей, перш за все до дітей, з того, як

і в чому виражають себе дорослі, діти роблять висновки про те, які люди взагалі, чи є добро і яке воно, у чому є ідеал.

За висловлюванням Тараса Шевченка, дорослі повинні бути для своїх вихованців апостолами правди і науки.

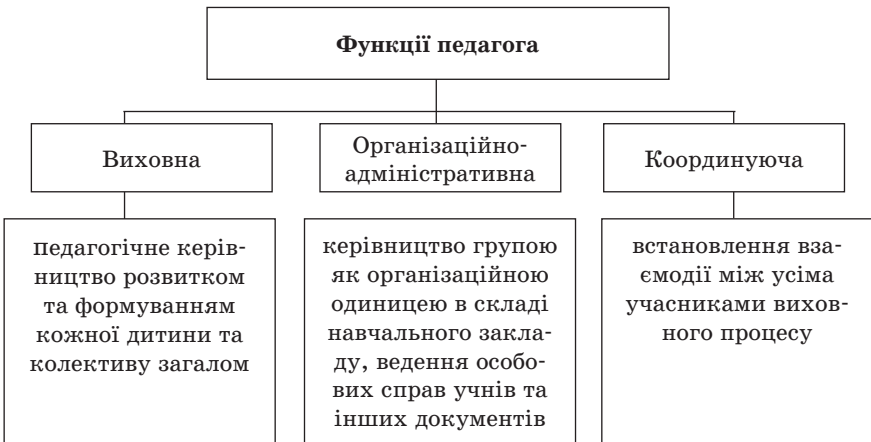
Виховувати знаннями не означає, що слід обирати готові істини і перекладати їх у голови дітей. Задача педагога полягає в тому, щоб виховувати в дітей свідоме ставлення до знань, тверду позицію відносно них, власну точку зору на них.

Зустрічі педагога з дітьми — це не переказ прочитаних книжок. Вихователь приходить до дітей із власними роздумами, звертається до вихованців як до односторонців, як до рівних собі.

К. Маркс вважав, що в процесі виховання людина, яку виховують, починає ставитися до себе як до людини.

Лише за умови, що вихователь навчає своїх дітей добре ставитися до себе, він створює психологічну, моральну передумову того, що в повсякденній практиці називають впливом колективу на особистість.

Навчити вихованця ставитися до себе як до людини означає сформулювати в нього прагнення самовиховання, затвердити в ньому силу волі, так необхідну для моральної самореалізації.

Формування позитивних поглядів неможливе без створення у вихованців своєї системи самовиховання і самоосвіти. Самовиховання — це одна з основних проблем шкільного життя. Вчити виховувати самого себе — дуже важка робота вихователя зі своїми вихованцями. Вироблення власних переконань — це виховання здатності стояти віч-на-віч перед власним сумлінням.

Педагог є фахівцем, який здійснює педагогічну діяльність із дитячим колективом, окремими дітьми, їх батьками, організує і проводить виховну роботу, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання та виховання, самореалізації дітей, їх соціального розвитку.

Цикл виховної роботи вихователя

1. Вивчення дітей: отримання демографічних, медичних, психологічних, педагогічних даних (сім'я, соціальне та матеріальне положення, стан здоров'я, рівень розвитку, вихованості, індивідуальні особливості).
2. Формування виховних завдань виходячи з рівня розвитку дитячого колективу (загальних для колективу, завдань для окремих груп та окремих дітей).
3. Планування виховної роботи — складання плану, оперативного документу, що містить перелік завдань та шляхів їх реалізації.
4. Організація, проведення та коригування діяльності відповідно до завдань та планів: проведення різноманітних виховних заходів.
5. Аналіз та оцінка результатів виховання, які полягають у рівні вихованості дітей. Спостереження, опитування, соціометричні дослідження та інші методи дозволяють робити висновки щодо результатів та ставити нові завдання, а також щодо власної професійної компетенції та особистісного зростання вихователя.

ПЛАНУВАННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В КОЛЕКТИВІ

Варіанти форм планів виховної роботи класного керівника в початкових класах

Варіант 1

№ з/п	Зміст, форми і методи роботи	Термін виконання	Відповідальні

Варіант 2

№ з/п	Термін виконання	Програма діяльності				Відповідальні
		Здоров'я	Спілкування	Навчання	Дозвілля	

Варіант 3

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні

Варіант 4

№ з/п	Напрямок та зміст діяльності	Задачі	Термін виконання	Відповідальні	Результати

Варіант 5

№ з/п	Напрями виховної роботи	Місяць			
		I тиждень	II тиждень	III тиждень	IV тиждень
1	Ціннісне ставлення до себе				
2	Ціннісне ставлення до родини, людей				
3	Ціннісне ставлення до праці				
4	Ціннісне ставлення до природи				
5	Ціннісне ставлення до мистецтва				
6	Ціннісне ставлення до суспільства і держави				

Варіант 6

№ з/п	Термін та зміст роботи			
	Екскурсії	Відвідування театрів, кіно	Заняття в гуртках, секціях	Участь у шкільних заходах

АЛГОРИТМ ПЛАНУВАННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

План виховної роботи

у ___ класі _____ (школа) _____ (місто) на 20___/20___ н. р.

Учитель _____

Вихователь ГПД _____

I. Аналіз виховної роботи в класі за минулий навчальний рік

- Які задачі було визначено?
- Які засоби використовували для розв'язання поставлених задач?
- Результати виховної роботи (відповідність їх поставленим задачам).
- Нерозв'язання проблеми.
- Задачі подальшої роботи.

II. Мета і завдання виховної роботи на 20___/20___ н. р.

III. Психолого-педагогічна характеристика класу

1) Кількісна характеристика:

- Усього учнів у класі _____
- Серед них дівчат _____
- хлопців _____

2) Успішність за попередній навчальний рік:

- Відмінників _____ учнів
- _____
- Учні, які навчалися на достатньому рівні _____
- Учні, які навчалися на середньому рівні _____
- Учні, які навчалися на початковому рівні _____

3) Обдаровані та здібні учні (за даними психологічних досліджень)

4) Соціальний статус учнів (за даними соціометричних досліджень):

- Лідери класу _____
- Популярні _____
- Непопулярні _____
- Ізольовані _____

IV. Соціальний паспорт класу

№ з/п	Соціальні дані	Кількість учнів	Прізвище та ім'я учнів	Примітка
1	Діти-сироти			
2	Під опікою			

№ з/п	Соціальні дані	Кількість учнів	Прізвище та ім'я учнів	Примітка
3	Діти-напівсироти			
4	Діти-інваліди			
5	Діти, потерпілі від аварії на ЧАЕС			
6	Діти з багатодітних сімей			
7	Діти з малозабезпечених сімей			
8	Діти з неблагополучних сімей			
9	Діти з неповних сімей			
10	Діти матерів-одиначок			
11	Діти загиблих військових, працівників міліції			
12	Діти, які мають батьків-інвалідів			
13	Діти з девіантною поведінкою			
14	Здібні діти			
15	Обдаровані діти			

V. Основні напрями моделювання та побудови виховної системи класу

- Моральний потенціал
- Пізнавальний потенціал
- Комунікативний потенціал
- Художній потенціал
- Фізичний потенціал
- Ціннісне ставлення до себе
- Ціннісне ставлення до родини, людей
- Ціннісне ставлення до праці
- Ціннісне ставлення до природи
- Ціннісне ставлення до мистецтва
- Ціннісне ставлення до суспільства і держави

VI. Робота з профілактики дитячого травматизму _____

VII. Індивідуальна робота з учнями _____

VIII. Робота з батьками _____

IX. Самоврядування класу, його структура

Визначання ланок класного колективу, їх командирів та складу

X. Вивчення стану та ефективності виховного процесу в класі

Зразок

№ з/п	Термін	Методика вивчення	Відповідальні
1	Жовтень Квітень	Моніторинг емоційного клімату класного колективу	Учитель
2	Жовтень Травень	Соціометричні дослідження класного колективу	Вихователь
3	Грудень	Самооцінка особистості дитини	Вихователь
4	Лютий	Інтереси та захоплення учнів (анкетування)	Вихователь
5	Березень	Виявлення ставлення учнів до навчальних предметів	Учитель

**ЗРАЗКИ ПЛАНУВАННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**

(V розділ. Основні напрями моделювання та побудови виховної системи класу)

Зразок 1

Проблемна тема виховної роботи _____

I. Моральний потенціал

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
1	Вересень	Проведення свята першого дзвоника	
2	Вересень	Класні учнівські збори	
3	Вересень	Експедиція «Рідне місто моє»	
4	Жовтень	День людей похилого віку	
5	Жовтень	Свято до Дня вчителя «Учителю вклонися до землі»	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
6	Жовтень	Портретна галерея «Вірні сини України»	
7	Листопад	Портретна галерея «Вірні сини України»	
8	Листопад	Творча робота «Що для мене Батьківщина?»	
9	Листопад	Міжнародний день голокосту	
10	Грудень	День прав людини. Виховна година «Доля моя в долі України»	
11	Грудень	Тематичний вечір «Українським Збройним Силам слава нині і повік»	
12	Грудень	Бесіда «Я українець. Конституція моєї держави»	
13	Січень	День правових знань «Перший мільйон». КВК	
14	Січень	Заочна подорож «Україно ти моя прекрасна»	
15	Січень	Виховна година «Учимося жити добрими людьми»	
16	Лютий	Прес-конференція «Землю прикрашає сонце, а людину — праця»	
17	Лютий	Заняття-роздум «Шлях до успіху»	
18	Лютий	Виховна година «Сім'я — родина — рід — народ»	
19	Березень	Тиждень української книги	
20	Березень	Свято мам та бабусь «Жіночий день — 8 Березня»	
21	Березень	Виховна година «Т. Г. Шевченко — честь і слава України»	
22	Квітень	Свято гумору «Чарівники сміху»	
23	Квітень	Виховна година «Спілкування в нашому житті»	
24	Квітень	Екскурсія «Архітектурні пам'ятки міста»	
25	Травень	Тиждень пам'яті	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
26	Травень	Виховна година «Низький уклін вам, матері»	
27	Травень	Свято останнього дзвоника	

II. Пізнавальний потенціал

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
1	Вересень	Інформаційно-пізнавальна година «Ліси планети»	
2	Вересень	Конкурс «Галерея кімнатних рослин»	
3	Жовтень	Екскурсія до краєзнавчого музею	
4	Жовтень	Інформаційно-пізнавальна година «Видатні люди світу про українську мову»	
5	Листопад	Усний журнал з народознавства «Інтер'єр українського житла»	
6	Листопад	Година спілкування «Допоможи природі»	
7	Грудень	Математичний тиждень	
8	Грудень	Огляд періодичної преси «Цікаві хвилинки»	
9	Грудень	Бесіда «Як у давнину зустрічали Новий рік»	
10	Січень	Усний журнал «Народна метеорологія, народні прикмети»	
11	Січень	Інформаційно-пізнавальна година, присвячена Дню соборності України	
12	Лютий	Всеукраїнський конкурс експериментально-дослідницьких робіт «Юний дослідник»	
13	Лютий	Інтелектуальна гра «Розумники і розумниці»	
14	Березень	Всесвітній день захисту Землі. Виховна година «Рослини і тварини в народній уяві»	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
15	Березень	Міжнародний день птахів «Із вирію вертають журавлі»	
16	Квітень	Екологічний тиждень	
17	Квітень	Екскурсія до міського телецентру	
18	Травень	Бесіда «Видатні художні музеї світу»	
19	Травень	Бесіда «Як виникла слов'янська писемність»	

III. Комунікативний потенціал

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
1	Вересень	Виховна година «Як знайти справжніх друзів»	
2	Вересень	Конференція «Хто як дбає, так і має» (з правил шкільного етикету)	
3	Жовтень	Виховна година «Розмови по телефону»	
4	Жовтень	Фестиваль сімей-знавців української мови «Тато, мама, я — українська сім'я»	
5	Листопад	Гра «Знавці чарівних слів»	
6	Листопад	Бесіда «Людина народжена для добра»	
7	Грудень	Виховна година «Спілкування в нашому житті»	
8	Січень	Усний журнал «Про культуру мовлення»	
9	Лютий	Виховна година «Етика українців»	
10	Лютий	Круглий стіл «Шануй батька свого і матір свою»	
11	Березень	Виховна година «Хочеш бути другом — навчись другом бути»	
12	Квітень	Круглий стіл «Відверта розмова про ввічливі слова і ввічливі вчинки»	
13	Травень	Зустріч із дітьми війни (Великої Вітчизняної)	

IV. Художній потенціал

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
1	Вересень	Всесвітній день краси	
2	Вересень	Малюнки на асфальті «Осінь у нашому місті»	
3	Жовтень	Свято золотої осені	
4	Листопад	Виставка сімейних альбомів	
5	Листопад	Михайлівські вечорниці	
6	Грудень	Виховна година «Скоро, скоро в рідний край завітає Миколай»	
7	Грудень	Конкурс новорічних композицій «Замість ялинки — зимовий букет»	
8	Грудень	Новорічне свято «Рік новий — казковий час. Хай здивує щастям нас»	
9	Січень	Конкурс снігових скульптур	
10	Лютий	Тиждень мистецтв	
11	Лютий	Конкурс читців поезії Лесі Українки	
12	Березень	Конкурс читців віршів Т. Г. Шевченка	
13	Березень	Конкурс на найкращий плакат «Бережи довкілля»	
14	Квітень	Випуск плакатів до Дня гумору	
15	Квітень	Робота книжкової майстерні	
16	Травень	Малюнки на асфальті «щасливе дитинство»	

V. Фізичний потенціал

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
1	Вересень	Ситуативні ігри «Небезпечні ігри»	
2	Вересень	Година спілкування «Ми — за здорові звички»	
3	Вересень	День фізкультури і спорту до Міжнародного дня туризму	
4	Жовтень	Малі олімпійські ігри	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
5	Жовтень	Тиждень охорони здоров'я та здорового доквілля	
6	Листопад	Години спілкування «Якщо хочеш бути здоровим»	
7	Листопад	Азбука здоров'я «Крапля отрути»	
8	Грудень	Всесвітній день боротьби зі СНІДом. Бесіда «Що таке СНІД?»	
9	Грудень	Бесіда «Гігієна людини»	
10	Грудень	Міжнародний день інвалідів. Виховна година «Милосердя і любов до ближнього»	
11	Січень	Круглий стіл «Право людини на здоров'я в Конституції України»	
12	Січень	Усний журнал «Життя людини — найвища цінність»	
13	Лютий	Бесіда «Профілактика інфекційних захворювань»	
14	Лютий	Гра-змагання «Взяття снігової фортеці»	
15	Лютий	Рольова гра «Способи самопомогти та самозахисту в разі виникнення екологічних аварій, катастроф»	
16	Березень	Заняття з валеології «По кабінетах поліклініки «Нехворійка»	
17–18	Березень	Бесіда «Твій зовнішній вигляд»	
19	Квітень	Всесвітній день здоров'я	
20	Квітень	Конкурс малюнка «Здоровий спосіб життя»	
21	Квітень	День українських народних ігор	
22	Травень	Змагання з футболу	
23	Травень	Програма «Життя — це рух, здоров'я і краса»	
24	Травень	Усний журнал «Користь і шкідливість фізичної культури і спорту»	

Зразок 2

Проблемна тема виховної роботи _____

I. Ціннісне ставлення до себе

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ВЕРЕСЕНЬ			
1		Двотижневик «Увага, діти!»	
2		Година спілкування «Ми — за здорові звички»	
3		День фізкультури і спорту до Міжнародного дня туризму	
ЖОВТЕНЬ			
4		Малі олімпійські ігри	
5		Виховна година «Сам себе бережу»	
6		Розвага «Поклик джунглів»	
7		День безпеки життєдіяльності перед канікулами	
ЛИСТОПАД			
8		Розвага «Тато, мама, я — разом дружна ми сім'я»	
9		Азбука безпеки школяра	
10		Виховна година «Життя людини — найвища цінність»	
ГРУДЕНЬ			
11		Всесвітній день боротьби зі СНІДом	
12		Розвага «Веселий стадіон»	
13		День безпеки життєдіяльності перед канікулами	
СІЧЕНЬ			
14		Виховне заняття «Зимові розваги»	
15		Бесіда «Небезпечні іграшки»	
16		Тиждень охорони здоров'я	
17		Подорож до країни здоров'я	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
18		Гра-змагання «Снігова фортеця»	
ЛЮТИЙ			
19		Класна година «Суд над шкідливими звичками»	
20		Виховна година «Будьмо здорові, або Пригоди маленьких зубчиків»	
21		Спортивна естафета «Вище, швидше, сильніше»	
22		Бесіда «Обережно, ліки»	
БЕРЕЗЕНЬ			
23		Виховне заняття «Поговоримо про електроенергію»	
24		Бесіда «Профілактика інфекційних захворювань»	
25		Виховна година «Ми зі спортом дружимо»	
26		День безпеки життєдіяльності перед канікулами	
27		Змагання «Козацькі розваги»	
КВІТЕНЬ			
28		Година спілкування «Годинник того не підведе, хто час цінує»	
29		Всесвітній день здоров'я	
30		Тиждень психології	
31		Спортивна розвага «Подорож до лісу»	
ТРАВЕНЬ			
32		Спортивне свято «На гостині в Котигорошка»	
33		Двотижневик «Увага, діти!»	
34		Спортивна розвага «Веселі старты»	
35		День безпеки життєдіяльності перед канікулами	

II. Ціннісне ставлення до родини, людей

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ВЕРЕСЕНЬ			
1		Виховна година «У коло запрошуємо друзів»	
2		Бесіда «Людина починається з добра» за творами В. Сухомлинського	
3		Фотовиставка «Моя родина»	
ЖОВТЕНЬ			
4		День людей похилого віку	
5		Фестиваль сімей — знавців української мови «Тато, мама, я — українська сім'я»	
6		Виховна година «Милосердя — душа доброї людини»	
ЛИСТОПАД			
7		Бесіда «Слово до слова — складається мова»	
8		Година спілкування «Дерево міцне корінням, а людина — друзями»	
9		Виховна година «Моя країна — Україна»	
ГРУДЕНЬ			
10		Міжнародний день інвалідів	
11		День прав людини	
12		Свято Миколая	
13		Новорічні свята	
СІЧЕНЬ			
14		Виховна година «У чистій воді риби багато, у доброзичливої людини друзів багато»	
15		Гра-подорож «Усна народна творчість»	
16		Бесіда «Моя сім'я»	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ЛЮТИЙ			
17		Виховне заняття «Добросердя»	
18		Святкування Дня Святого Валентина	
БЕРЕЗЕНЬ			
19		Свято «Жіночий весняний день»	
20		Тиждень родинності	
21		Година спілкування «Шануй сам себе, шануватимуть і люди тебе»	
КВІТЕНЬ			
22		Виховне заняття «Подарунки. Це складно чи ні?»	
23		Інформаційно-пізнавальна година «Легенда про пісню»	
24		Бесіда «Символи України»	
ТРАВЕНЬ			
25		Година доброти	
26		Міжнародний день родини	
27		Виховна година «Брехнею світ пройде, а назад не вернешся»	

III. Ціннісне ставлення до праці

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ВЕРЕСЕНЬ			
1		Вистава «Пиріг із трішки»	
2		Акція «Збережемо книгу»	
ЖОВТЕНЬ			
3		Свято Вчителя	
4		Ярмарок-розпродаж дарунків осені	
5		Трудовий десант «Чистота в класних кімнатах»	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ЛИСТОПАД			
6		Тиждень інтелектуалів	
7		Виховна бесіда «Те, що знаєш, і те, що вмієш, за плечима не носити»	
8		Акція «Зелені рослини»	
9		Калейдоскоп професій	
ГРУДЕНЬ			
10		Екскурсія до біржі працевлаштування	
11		Майстерня Діда Мороза — прикрашання класних кімнат до Новорічних свят	
12		Трудовий десант «Чистота в класних кімнатах»	
СІЧЕНЬ			
13		Усний журнал «Яку професію обрати»	
14		Виховна година «У музеї, хаті кожній буде посуд наш художній»	
ЛЮТИЙ			
15		Акція «Висаджуємо цибулю»	
16		Конкурс «Супер-татусь»	
17		Виготовлення подарунків мамам своїми руками до свята 8 Березня	
БЕРЕЗЕНЬ			
18		Виготовлення поробок з відхідного матеріалу	
КВІТЕНЬ			
19		Виховна година «День космонавтики»	
20		Подорож «Підприємства нашого міста»	
ТРАВЕНЬ			
21		Бесіда «Посильна допомога рідним удома»	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
22		Вікторина «Хто це робить»	
23		Трудовий десант «Чистота в класних кімнатах»	

IV. Ціннісне ставлення до природи

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ВЕРЕСЕНЬ			
1		Виховна година «Розмова з квітами»	
2		Конкурс малюнків «Я хочу жити в якісному світі»	
ЖОВТЕНЬ			
3		Виховне заняття «Стежками бабусі Олени»	
4		Виставка дитячих малюнків «Моя мрія — вода чиста, земля красива»	
5		Екологічна гра «Мандрівка в Травинію»	
ЛИСТОПАД			
6		Зимова акція «Нагодуй птахів»	
7		Розгадування кросворду «Знай і бережи»	
8		Виготовлення та розміщення годівниць	
ГРУДЕНЬ			
9		Бесіда «Якщо у квартирі пташки»	
10		Конкурс новорічних композицій «Замість ялинки — букет»	
СІЧЕНЬ			
11		Природа в загадках, прислів'ях, приказках та віршах	
12		Виховна година «Екологія — що це?»	
ЛЮТИЙ			
13		Вікторина «Вгадай тварину»	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
14		Виготовлення поробок — тварин	
БЕРЕЗЕНЬ			
15		Майстерня екібани. Виготовлення композицій до свята мам	
16		Усний журнал «Тече річка невеличка»	
17		Всесвітній день захисту Землі	
КВІТЕНЬ			
18		Складання розповіді «Дивинки весни в нашому дворі»	
19		Гра-подорож «Віконечко в природу»	
ТРАВЕНЬ			
20		Творча гра «Мандрівка до весняного лісу»	
21		Експерсія на луки	

V. Ціннісне ставлення до мистецтва

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ВЕРЕСЕНЬ			
1		Всесвітній день краси	
2		Експерсія в музей «Мистецькими стежинами рідного краю»	
3		Ретро-показ моди «Бабусина скриня»	
ЖОВТЕНЬ			
4		Тиждень золотої осені	
5		Фотовиставка «Краса природи рідного краю»	
ЛИСТОПАД			
6		Виховне заняття «Дарунки матінки Землі»	
7		Бесіда «Народ скаже, як зав'яже»	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ГРУДЕНЬ			
8		Конкурс малюнків «Зимові візерунки»	
9		Виховне заняття «Клубочок казок»	
СІЧЕНЬ			
10		Таємниця однієї картини (В. О. Серов «Дівчинка з персиками»)	
11		Класний концерт «Мої таланти»	
ЛЮТИЙ			
12		Тиждень казок	
13		Конкурс «Мої власні твори»	
14		Бесіда «Мамина колискова»	
БЕРЕЗЕНЬ			
15		Виховна година «Весну зустрічаємо»	
16		Конкурс читців віршів Т. Г. Шевченка	
КВІТЕНЬ			
17		Міжнародний день дитячої книги	
18		Музична терапія. Музика в природі: пори року	
ТРАВЕНЬ			
19		Конкурс малюнків «Сонячні посмішки»	
20		Розвага «Сімейна творчість»	

VI. Ціннісне ставлення до суспільства і держави

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
ВЕРЕСЕНЬ			
1		Свято Першого дзвоника	
2		Посвята в першокласники	
ЖОВТЕНЬ			
3		Бесіда «Українські сусіди»	

№ з/п	Термін виконання	Зміст роботи	Відповідальні
4		Святковий концерт «Шукаємо таланти»	
ЛИСТОПАД			
5		Зустріч із ветеранами праці «Люди, які прославили мій край»	
6		Міжнародний день голокосту	
ГРУДЕНЬ			
7		День української армії	
8		Тиждень правової освіти	
СІЧЕНЬ			
17		Усний журнал «Ними пишеться Куп'янщина»	
18		Бесіда «Звичаї українського народу»	
ЛЮТИЙ			
19		Виставка «Обереги моєї родини»	
20		День захисника Вітчизни	
БЕРЕЗЕНЬ			
21		Виховна година «Історія мого міста»	
КВІТЕНЬ			
22		Бесіда «Рушник нам вишиваний розповість»	
23		Вікторина «Українські символи»	
ТРАВЕНЬ			
24		Свято «День перемоги»	
25		Свято Останнього дзвоника	

Справжній вихователь дитячого колективу щоденно аналізує події, що відбулися в його класі. Визначає позитивні і негативні моменти виховних ситуацій, їх наслідки з точки зору виховання всього колективу загалом та окремих учнів.

Для більш ефективного здійснення аналізу своєї роботи можна використовувати наведений алгоритм, який надасть можливість простежити щоденну роботу вихователя та роботу за місяць.

ДІАГНОСТИКА СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ З УЧНЕМ

(Анкетування проводиться анонімно)

Анкета для учнів

Дата _____

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові учителя	Відповіді					
		Запитання					
		Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні
1	Учитель уміє точно проаналізувати мої результати в навчальній роботі (у будь-якій діяльності), моє майбутнє						
2	Мені важко знайти з учителем спільну тему для розмови						
3	Учитель — справедлива людина						
4	Учитель завжди правильно визначає мої труднощі під час вивчення тієї чи іншої теми (у будь-якій справі, спілкуванні з однокласниками)						
5	Учителю не вистачає чуйності у відносинах з учнями						
6	Слово вчителя для мене — закон						
7	Учитель конкретно планує індивідуальну роботу зі мною						
8	Я дуже задоволений учителем						
9	Учитель не достатньо вимогливий до мене						
10	Учитель завжди може дати розумну пораду						
11	Я вірю в те, що будь-яка справа, запропонована вчителем, буде цікавою						
12	Думка вчителя дуже важлива для мене						
13	Учитель майже завжди працює за шаблоном, не творчо						

Ключ до оброблення анкети

За допомогою анкети можна досить повно оцінити структурні компоненти стилю професійного спілкування педагога з учнем:

- гностичний (пізнавальний): судження (1, 4, 7, 10, 13*, 15*, 19, 22);
- емоційний: судження (2*, 5*, 8, 11, 14, 17*, 20*, 23);
- аспект поведінки: судження (3, 6, 9*, 12, 16*, 18, 21*, 24*).

Бланк анкети дозволяє проаналізувати стиль спілкування з одним учнем відразу трьох педагогів окремо за оцінкою самого учня.

Знаком * позначені номери суджень, які мають відповідь «Ні», решта — «Так». За кожну відповідь учня, що збігається з ключем, нараховують 1 бал. Отримані бали додають за визначеними вище рядами суджень.

Аналіз даних опитування дозволить більш глибоко проаналізувати стиль відносин, який склався між учителем і учнем, і зайняти рефлексивну позицію відносно до своєї педагогічної діяльності.

Оцінка рівня розвитку структурних складових професійного спілкування педагога з учнями

- Гностичний компонент
  - ✓ 1–3 бали — поверхневий;
  - ✓ 4–5 балів — ситуативний;
  - ✓ 6–8 балів — глибокий.
- Емоційний компонент
  - ✓ 1–3 бали — байдужість;
  - ✓ 4–5 балів — зацікавленість;
  - ✓ 6–8 балів — захопленість.
- Аспект поведінки
  - ✓ 1–3 бали — неадекватний аспект;
  - ✓ 4–5 балів — адекватний аспект;
  - ✓ 6–8 балів — адекватний аспект із проекцією на майбутнє.
- Стиль спілкування (загальна сума балів)
  - ✓ 0–7 балів — спілкування «усунення»;
  - ✓ 8–12 балів — спілкування «дистанція»;
  - ✓ 13–17 балів — спілкування «залицання»;
  - ✓ 18–21 балів — спілкування «дружба»;
  - ✓ 22–24 бали — спілкування «спільна діяльність».

Анкета для вчителя

Дата _____

ПІБ учителя _____

№ з/п	Зміст твердження	Варіанти відповідей			
		Завжди	Часто	Інколи	Ніколи
1	Обговорюю з учнями мету та задачі спільної навчальної діяльності				
2	Раджусь із дітьми щодо організаційних форм проведення уроку				
3	Намагаюся створити на уроці умови міжособистісних відносин з учнями на основі довіри				
4	Прагну взаємної особистісної інформованості з учнями				
5	Використовую учнів у ролі викладачів на уроці				
6	Виставляю окремим учням по декілька оцінок за урок				
7	Визнаю право учнів на помилку				
8	Використовую на уроці навчальний взаємоконтроль учнів				
9	На уроці намагаюся ставити учням оцінки, що відповідають їхнім знанням				
10	Багатьом учням ставлю в класний журнал бали початкового рівня				
11	Оцінки застосовую для стимулювання учнів у навчанні				
12	У разі порушень учнями дисципліни або їх неготовності до уроків повідомляю про це адміністрацію школи та батьків				

Висновки

Оброблення даних анкети для вчителя

(виконує керівник тестування, психолог)

Відповіді з 1 по 8 питання включно оцінюють у стовпчиках:

- ✓ «завжди» — 3 бали;
- ✓ «часто» — 2 бали;
- ✓ «інколи» — 1 бал;
- ✓ «ніколи» — 0 балів.

Відповіді з 9 по 12 питання включно (відповіді-пастки) оцінюють у стовпчиках у зворотній послідовності:

- ✓ «завжди» — 0 балів;
- ✓ «часто» — 1 бал;
- ✓ «інколи» — 2 бали;
- ✓ «ніколи» — 3 бали.

Максимальна кількість набраних балів — 36.

Педагогів, які набрали:

- ✓ від 24 до 36 балів — можна вважати прихильниками педагогічної співпраці;
- ✓ від 12 до 23 балів — помірно ставляться до співпраці з учнями на уроці;
- ✓ від 1 до 11 балів — негативно ставляться до організації спільної діяльності з учнями в процесі навчання.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

*Найважливіше знати, що ти робиш,
ніж робити те, що знаєш.*

Боецій

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІОМЕТРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ КОЛЕКТИВУ

СОЦІОМЕТРИЧНИЙ ТЕСТ ДЛЯ ДОШКІЛЬНИКІВ «ДВА БУДИНОЧКИ»

Мета: виявити дітей з проблемами у спілкуванні.

Обладнання: аркуш паперу, на якому зображено два будинки. Один із них більший — червоного кольору, інший менший —

чорного кольору. Як правило, цей малюнок не готують заздалегідь, а малюють на очах у дитини чорним і червоним олівцем.

Інструкція

Дитині говорять: «Поглянь на ці будиночки. Уяви собі, що червоний будиночок належить тобі, у ньому багато цікавих іграшок і ти можеш запросити до себе всіх, кого захочеш. А в чорному будинку іграшок немає зовсім. Подумай і скажи, кого б із дітей своєї групи ти запросив би до себе, а кого — до чорного будиночка».

Педагог записує тих дітей, яких дитина забирає до себе в червоний будиночок, і тих, кого вона хоче відселити в чорний будиночок. Після закінчення роботи дитину запитують, чи не хоче вона поміняти кого-небудь місцями, чи не забула когось.

Аналіз результатів

Потрібно звернути увагу на те, скільки товаришів дитина помістила в червоний будиночок, а скільки — у чорний, за ставленням до кого зробила позитивний вибір, а до кого — негативний. Для кожної дитини рахують кількість позитивних (кількість балів зі знаком «+») і негативних виборів (кількість балів зі знаком «-») з боку інших дітей групи, потім від більшого числа віднімають менше і ставлять знак більшого числа.

- ✓ Від + 4 і більше балів — «соціометричні зірки», зовні привабливі, достатньо впевнені в собі діти, які користуються авторитетом у групі однолітків, лідирують в іграх, з ними охоче дружать інші діти.
- ✓ Від + 1 до + 3 балів (виборів зі знаком «-» немає) — ці діти надають перевагу іграм і спілкуванню з постійним обмеженим колом друзів (чи одним постійним другом), при цьому з іншими дітьми вони майже не конфліктують, у своїй маленькій групі можуть бути лідерами.
- ✓ Від - 2 до + 2 балів (сума складається з «+» і «-») — активні, рухливі, достатньо спілкуються з іншими дітьми, але нерідко конфліктні; вони легко вступають у гру, але також легко сваряться і відмовляються гратися, часто ображаються і ображають інших, але швидко забувають образи.
- ✓ 0 балів (вибори зі знаком «+» і зі знаком «-» відсутні) — цих дітей просто не помічають, їх ніби немає в групі; зазвичай це тихі, малоактивні діти, які грають наодинці і не прагнуть контактувати з однолітками: найчастіше такі результати отримують діти, які часто хворіють, і ті, хто недавно з'явився в колективі.
- ✓ Від - 1 і менше балів — діти, якими нехтують однолітки, нерідко вони зовні мало привабливі чи мають явно виражені

фізичні дефекти; нервозні, занадто конфліктні, негативно поведуться у стосунках з іншими дітьми. Особливу увагу потрібно звернути на тих, хто помістив основну кількість дітей у чорний будиночок, залишаючись наодинці чи оточуючи себе дорослими. Як правило, це дуже замкнуті діти, які ні з ким не спілкуються або, навпаки, конфліктують, які встигли посваритися вже з усією групою. Передбачити труднощі у спілкуванні з однокласниками в таких дітей можна з більшою ймовірністю.

ТЕСТ МІЖСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ДИТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ

Мета: визначити особливості міжособистісних відносин у дитячому колективі.

Інструкція

Дітям говорять: «Уявіть, що ви зустрілися з чарівником і він може виконати будь-яке ваше бажання. На кого або що ви хотіли б перетворитися на півгодини? Напишіть «Я», поставте тире і допишіть, ким ви хотіли б стати на півгодини. Нижче хлопці пишуть «друг», а дівчатка — «подруга». Придумайте і запишіть, на кого або що ви перетворили б друга або подругу». Кожен висловлює власні бажання і придумує, що хоче.

Приклад виконання тестового завдання

Я — Людина Павук

Мій друг — Лицар

Оброблення результатів відбувається за допомогою порівняння придуманих дитиною варіантів: рівноцінні вони чи ні. Якщо дитина вибирає для себе і для друга рівноцінні перетворення (наприклад, хлопчики можуть запропонувати перетворення на футболістів, собачок, Джекі Чана та ін.; дівчатка воліють перетворюватися на кішечок, пташок, принцес, топ-моделей та ін.), то дитина ставиться до друга так, як до себе. Якщо таких варіантів відповідей більше ніж 80 %, то можна говорити про нормальний психологічний клімат у класі.

Діти можуть вибирати і нерівноцінні варіанти перетворень. Наприклад, хлопчик хоче бачити себе трансформером, а друга — черв'яком, себе — бізнесменом, а друга — козлом. Або дівчинка хоче бути принцесою, а подругу перетворити на служницю або фрейліну, бачить себе кішкою, а подругу — мишкою. У цьому випадку в дитини надмірно виражене почуття суперництва, прагнення переважати над іншими, самостверджуватися будь-яким шляхом, навіть за рахунок приниження інших. Таке егоїстичне самоствердження, за якого дитина мимоволі радіє, якщо в друга

неприємності, якщо друг виявився приниженим або менш успішним, руйнує дружні зв'язки, призводить до сварок. Надалі таке ставлення може ускладнити взаємини між дітьми, спричинити конфлікти, дестабілізувати загальну ситуацію в класі (групі).

Для того щоб змінити, нормалізувати взаємини дітей, одних виховних дій, проблемних диспутів виявляється недостатньо. У першу чергу, необхідно з'ясувати причину, чому дитина відчуває себе ущемленою, вимушеною самостверджуватися в такий спосіб. Часто діти, які мають високі прагнення і не досягають при цьому бажаного успіху, мимоволі заздять успішнішим або просто більш задоволеним своїм життям дітям. Коли ж вони бачать, що і в інших дітей можуть бути неприємності, то відчувають себе спокійніше. У цьому випадку марно соромити і переконувати дитину. Слід допомогти їй у навчанні, у розвитку інтелектуальних здібностей або особистісних рис, тобто формувати самоповагу.

Інколи діти говорять, що в них немає друзів (або подруг) у класі (групі). Якщо таких дітей понад 20–25 % від усіх дітей класу (групи), це свідчить про несприятливий соціально-психологічний клімат, роз'єднаність, неувагу дітей одне до одного, упереджене ставлення. Слід заздалегідь з'ясувати причини такої ситуації в класі (групі) і тільки потім вживати відповідних заходів.

Відомо, що сприятливий психологічний клімат оптимізує інтелектуальний і особистісний розвиток усіх дітей і, навпаки, розвиток дітей може порушуватися, якщо в класі (групі) виникають складні психологічні обставини.

Схема відстеження розвитку учнівського колективу

Клас	Дата проведення дослідження	Статусна структура групи	Індекс групової згуртованості	Індекс ізоляції	Коефіцієнт задоволеності в спілкуванні	«Ізольовані» (ІПБ)
1						
1						
2						
2						
3						
3						
4						
4						

**Положення учнів у системі
міжособистісних відносин класного колективу**

№ з/п	Зміст матеріалу	Статус учня								Задоволеність у спілкуванні (%)							
	Клас	1 клас		2 клас		3 клас		4 клас		1 клас		2 клас		3 клас		4 клас	
	Навчальний рік	20_/20__		20_/20__		20_/20__		20_/20__		20_/20__		20_/20__		20_/20__		20_/20__	
	ШБ учня	Початок	Кінець	Початок	Кінець	Початок	Кінець	Початок	Кінець	Початок	Кінець	Початок	Кінець	Початок	Кінець	Початок	Кінець
1																	
2																	
3																	
4																	
5																	
6																	
7																	
8																	
9																	

Умовні позначення

I — зірки

II — популярні

III — непопулярні

IV — ізольовані

————— — поліпшення результатів

----- — погіршення результатів

**Вивчення положення учня в системі
міжособистісних відносин колективу**

(соціально-психологічні дослідження класного колективу)

_____ 20___/20___ навч. року (початок, кінець)

Учитель _____

Вихователь ГПД _____

Матриця № 1

№ з/п	Кого ви-бирають Ш, хто вибирає	Кого ви-бирають								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Іванов Богдан			+		+		+		
2	Петров Кирило			+	+		+			
3	Сидоров Дмитро	+				+				+
4	Іваненко Катерина		+	+				+		
5	Петренко Михайло	+		+			+			
6	Сидоренко Поліна		+		+					+
7	Лісова Марина			+		+	+			
8	Польовий Борис	+				+				+
9	Садкова Тетяна		+	+				+		
Кількість взаємних виборів		2	2	3	1	2	1	0	0	1
Загальне число виборів		3	3	6	2	4	3	3	0	3
Коефіцієнт задоволеності в спілкуванні (%)		67	67	50	50	50	33	0	0	33

- I. «ЗІРКИ»: Сидоров Дмитро _____
 II. «ПОПУЛЯРНІ»: Петренко М., Лісова М., Іванов Б., Петров К.,
 Садкова Т., Сидоренко П. _____
 III. «НЕПОПУЛЯРНІ»: Іваненко К. _____
 IV. «ІЗОЛЬОВАНИ»: Польовий Б. _____

Учням пропонують визначити трьох однокласників, яких вони запросили б на свій день народження, або могли б із ними поділитися своїми таємницями, або полетіти з ними в космос тощо.

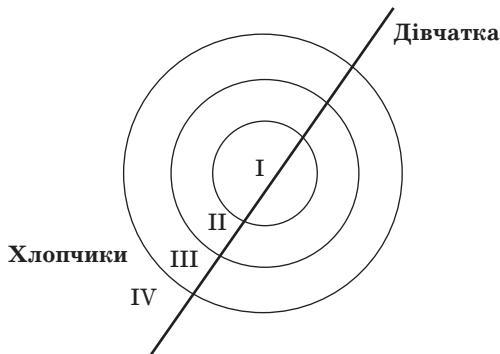
Отриману від учнів конфіденціальну інформацію педагог заносить до Матриці № 1. Кружечками позначає взаємні вибори дітей. Коефіцієнт задоволеності в спілкуванні та інші параметри визначає за формулою, поданою в таблиці «Результати соціометричного дослідження». За даними Матриці № 1 буде Матрицю № 2, яка показує мікрогрупи в дитячому колективі на основі взаємних виборів.

Матриця № 2

№ з/п	Кого вибирають ПІ, хто вибирає	Кого вибирають											
		1	3	5	9	2	4	6	7	8			
1	Іванов Богдан	■	+	+	■								
3	Сидоров Дмитро	+	■	+	+								
5	Петренко Михайло	+	+	■									
9	Садкова Тетяна		+		■								
2	Петров Кирило					■	+	+					
4	Іваненко Катерина					+	■						
6	Сидоренко Поліна					+		■					
7	Лісова Марина									■			
8	Польовий Борис										■		

За нашим зразком у класі існує дві мікрогрупи. Використовуючи дані Матриці № 2, вихователь заповнює «Соціограму-мішень» з метою вивчення відносин між хлопчиками та дівчатками.

Соціограма-мішень

У полі I зафіксовано цифри, під номерами яких записані прізвища учнів зі статусом «Зірки» праворуч, якщо це дівчинка, ліворуч — хлопчик. Далі так само фіксують поле II, III та IV, з'єднавши цифри між собою відрізками відповідно взаємних виборів. Взаємозв'язки хлопчиків та дівчаток позначають пересічними відрізками на похилій прямій.

Результати соціометричних досліджень заносять до відповідної таблиці. Користуючись формулами, визначеними в цій таблиці, обчислюють результати, роблять висновки.

Результати соціометричного дослідження

Зміст матеріалу	Формули	Ключ до формул	Результати
Статус учнів	I — «зірка» — учень, який отримав найбільшу кількість виборів; II — «популярні» — учні, які отримали виборів більше, ніж половина виборів у «зірки»; III — «непопулярні» — учні, які отримали виборів менше, ніж половина виборів у «зірки»; IV — «ізолювані» — жодного вибору		I — ____ учнів; II — ____ учнів; III — ____ учнів; IV — ____ учнів
Статусна структура групи	$I + II > III + IV$ $I + II = III + IV$ $I + II < III + IV$	<ul style="list-style-type: none"> • високий рівень; • середній рівень; • низький рівень 	$I + II$ $III + IV$
Індекс групової згуртованості	Коефіцієнт взаємності (КВ). $КВ = \frac{\text{Кількість взаємних виборів}}{\text{Загальна кількість виборів}} \times 100\%$	<ul style="list-style-type: none"> • 67–100% — високий; • 33–67% — середній; • 0–33% — низький рівень 	КВ =

Зміст матеріалу	Формули	Ключ до формул	Результати
Індекс ізоляції	Коефіцієнт ізоляції (КІ). КІ = Кількість ізольованих Загальна кількість учнів $\times 100\%$	<ul style="list-style-type: none"> • 15–100 % — високий • 8–14 % — середній • 0–8 % — низький рівень 	КІ =
Коефіцієнт задоволеності в спілкуванні (КЗС)	Кількість однокласників, які обрали цього учня взаємно КЗС = Загальна кількість тих, хто обрав його $\times 100\%$ Середній КЗС = Сума КЗС кожного Загальна кількість учнів	<ul style="list-style-type: none"> • 67–100 % — високий • 33–67 % — середній • 0–33 % — низький рівень 	Середній КЗС =

Заступник директора з НВР у період дослідження узагальнює результати моніторингу розвитку класних колективів по школі в таблиці.

Результати соціометричного дослідження

ПО (школа) за _____ 20___/20___ навчального року

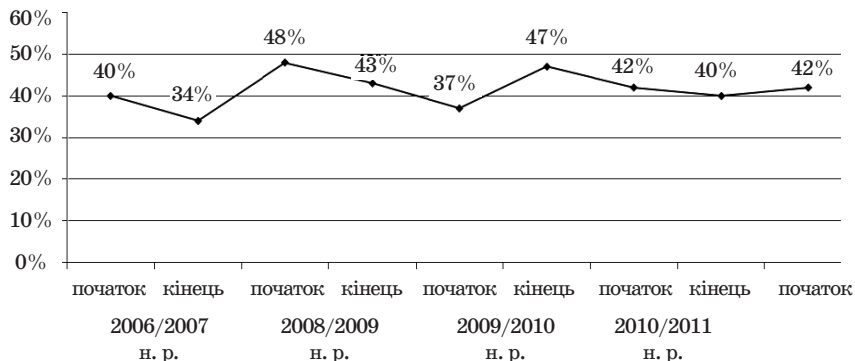
Клас	ПІВ учителя	Статусна структура групи	Індекс групової згуртованості	Індекс ізоляції	Коефіцієнт задоволеності в спілкуванні	«Ізольовані» (ПІВ)
1						
2						
2						
3						
4						
Усього						

Результати, отримані протягом декількох років, відстежують за допомогою графіка.

Наприклад

**Моніторинг розвитку учнівських
колективів 1–4 класів (школи)**
(загальний рівень групової згуртованості за коефіцієнтом
взаємності)

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ
ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ**

**МЕТОДИКА «ОЦІНКА ПСИХОЛОГІЧНОГО
КЛІМАТУ КОЛЕКТИВУ»**

Мета: оцінити різноманітні прояви психологічного клімату на основі спостережень за групою в різних ситуаціях.

Оцінки означають:

- + 3 — властивість проявляється завжди;
- + 2 — властивість проявляється в більшості випадків;
- + 1 — властивість проявляється рідко;
- 0 — не проявляється ані ця, ані протилежна властивість досить чітко;
- 1 — іноді проявляється протилежна властивість;
- 2 — у більшості випадків проявляється протилежна властивість;
- 3 — властивість проявляється завжди.

Для оброблення результатів необхідно обчислити суму позитивних та негативних оцінок. Позитивний результат свідчить про добрий клімат у класі.

Оцінка психологічного клімату дитячого колективу

за 20___/20___ навчальний рік

Вихователь _____

№ з/п	Характеристика поведінки	20___/20___		20___/20___		20___/20___		20___/20___	
		початок року	кінець року	початок року	кінець року	початок року	кінець року	початок року	кінець року
Позитивна характеристика									
1	Переважає бадьорий, життєрадісний настрій								
2	Доброчливість у взаємовідносинах, взаємні симпатії								
3	Між групами — згода та порозуміння								
4	Дітям подобається бути разом, бажають брати участь у спільній діяльності у вільний час								
5	Успіхи або невдачі іншого викликають співчуття								
Негативна характеристика									
1	Переважає пригнічений настрій								
2	Конфліктність у стосунках, антипатії								

№ з/п	Характеристика поведінки	20__/20__		20__/20__		20__/20__		20__/20__	
		початок року	кінець року	початок року	кінець року	початок року	кінець року	початок року	кінець року
3	Групи конфліктують між собою								
4	Байдужість до більш тісного спілкування								
5	Успіхи або невдачі одного залишають інших байдужими, а іноді викликають заздрість, злорадість								
Усього									

Висновок: _____

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КЛІМАТУ КЛАСНОГО КОЛЕКТИВУ

МЕТОДИКА «ЦВІТОПИС»

Мета: визначити емоційний фон у класі.

Емоційний клімат класу визначають за допомогою матриці кольору.

Робота за методикою передбачає щоденне заповнення вчителем матриці кольору протягом чотирьох тижнів за допомогою кольорових олівців на основі того, які кольори обрали учні для характеристики свого настрою.

Значення символів кольору:

червоний — настрій захоплений, активний;

оранжевий — настрій радісний, теплий;

жовтий — настрої світлий, приємний;
 зелений — настрої спокійний, рівний;
 синій — настрої сумний; засмучений;
 фіолетовий — настрої похмурий; тривожний, тужливий.

Кольорова гама матриці вертикально показує певний настрої колективу за день, по горизонталі — динаміку емоційних станів особистості протягом періоду дослідження.

Кольоротестування необхідно проводити щодня в один і той самий час — кінець другого або початок третього уроків.

Окремо слід фіксувати, які реальні події відбувалися в класі перед тестуванням.

Аналіз результатів

1. Підрахувати умовний показник A — психологічної атмосфери дня. Кожен колір має свою оцінку інтенсивності визначення емоційного стану:

червоний — + 3;	зелений — 0;
оранжевий — + 2;	синій — -1;
жовтий — + 1;	фіолетовий — -2.

Показник A визначають за кожним вертикальним стовпчиком у матриці кольору за формулою:

$$A = \frac{E_{(+)} - E_{(-)}}{n},$$

де $E_{(+)}$ — сума «+» балів;

$E_{(-)}$ — сума «-» балів;

n — кількість учнів, які брали участь у тестуванні цього дня.

На основі значень показника A потрібно побудувати графік динаміки емоційних станів колективу по днях.

2. Визначення умовного показника B — емоційного фону, який переважав протягом місяця.

Показник B визначають по горизонталі в матриці кольору за формулою:

$$B = \frac{E_{(+)} - E_{(-)}}{T},$$

де T — кількість днів дослідження.

Кольорова матриця настрою

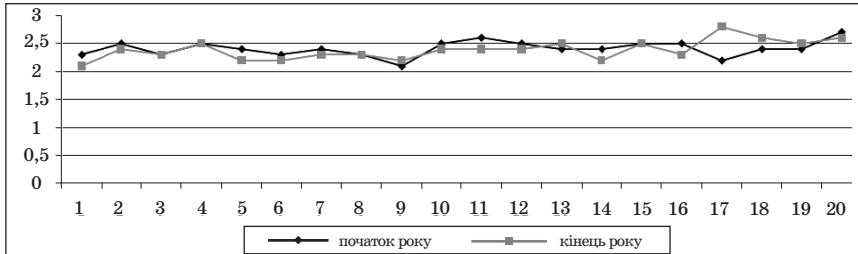
№ з/п	ПІБ учня	Числа місяця												Показник переважного емоційного фону учня (В)				
1		о.	ж.	з.	ч.													
2		с.	ф.	ч.	ж.													
3																		
4																		
5																		
6																		
7																		
8																		
9																		
Показник психоло- гічної ат- мосфери дня (А)																		
Уроки, під час яких про- водили кольоро- тестуван- ня																		
Назва предме- тів, під час яких проводили кольоро- тесту- вання																		

Результати, отримані за рік, визначають за допомогою графіка.

Наприклад

Графік динаміки емоційних станів у колективах 1–4 класів (школа)

За днями на основі загальних значень показника
на 20___/20___ навчальний рік

Вісь X визначає дні дослідження, вісь Y — значення A . Графік свідчить про те, що емоційний стан учнів протягом року був приблизно однаковим. Але в кінці року діти вже трошки втомились.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИТЯЧОЇ ГРУПИ ДНЗ

Група №____, кількість дітей _____, вік дітей від _____ років до _____ років

Вихователь _____

I. Загальні відомості

1. Матеріальна база групи
2. Санітарно-гігієнічний стан групи
3. Час існування цього колективу дітей. Коли він сформувався? Чи було злиття з іншими колективами, зміна вихователя?

_____

4. Кількість дівчаток _____, хлопчиків _____. Чи однорідний клас за віком? Кількість дітей, які залишилися в групі на другий рік _____.

5. Соціальний статус батьків _____

_____

6. Які з указаних чинників сприятливо, а які несприятливо позначаються на розвитку колективу дітей? _____

_____

_____

7. Які несприятливі дії можна скорегувати і як це зробити? _____

II. Офіційна структура групи

1. Розподіл обов'язків між дітьми, офіційні лідери. Чи вдало розподілено обов'язки між дітьми? Чи не проявляється лідерство в агресивній формі? _____

---

2. Особистісні прояви лідерів (ініціативність, відповідальність, наполегливість, організованість, вимогливість, організаторські здібності, стиль лідерства). На чому заснований їх авторитет? Що треба змінити, щоб уникнути негативного впливу лідерства? _____

III. Неофіційна структура групи

1. Міжособистісні взаємини дошкільників, їх соціометричний статус _____

---

2. Наявність мікрогруп, їх спрямованість і вплив на групу _____

---

3. Характеристика ізольованих дітей, причини їх несприятливого положення _____

IV. Психологічний клімат у групі

1. Переважний емоційний тон у групі _____

---

2. Рівень згуртованості _____

---

3. Емоційне благополуччя/неблагополуччя окремих членів дитячого колективу _____

---

4. Чинники, що визначають психологічний клімат цього дитячого колективу _____

---

5. Способи підвищення згуртованості цього дитячого колективу

---

6. Причини емоційного неблагополуччя і шляхи його усунення

V. Колектив у навчально-виховній діяльності

1. Успішність групи з різних предметів (знайти переважний рівень розвитку знань дітей у групі за різними розділами програми навчання, потім накреслити графік успішності й інтерпретувати його, який розділ діти знають краще, у якому мають деякі проблеми засвоєння тощо) _____

---

2. Ставлення дітей до навчання _____

та до вихователя _____

---

3. Дисципліна на заняттях (відповідно до віку) _____

4. Рівень розвитку уваги дітей на заняттях _____
_____
_____
_____

5. Розумова активність дітей на заняттях _____
_____

6. Творча активність дітей на заняттях і під час прогулянок і відпочинку (виникнення в дітей нових цікавих ідей, варіантів ігор, будівель із конструктору тощо) _____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Висновок психолога: _____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Дата заповнення характеристики: _____

Підпис _____

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЛАСУ

Школа _____ клас _____

Класний керівник _____

I. Загальні відомості

1. Матеріальна база школи _____
2. Санітарно-гігієнічний стан школи і класу _____
3. Час існування цього колективу. Коли він сформувався? Чи було злиття з іншими колективами, зміна вчителя? _____

---

4. Кількість учнів різної статі. Чи однорідний клас за віком? Кількість дітей, які залишилися в одному класі на другий рік _____

---

5. Соціальний статус батьків _____

---

6. Які з указаних чинників сприятливо, а які несприятливо позначаються на розвитку класного колективу? _____

---

7. Які несприятливі дії можна скорегувати і як це зробити? _____

II. Офіційна структура класу

1. Актив класу, його роль в організації суспільного життя _____

---

2. Розподіл обов'язків між учнями, офіційні лідери. Чи вдало розподілено обов'язки між учнями, обрано лідерів? _____

---

3. Особистісні риси лідерів (ініціативність, відповідальність, наполегливість, організованість, вимогливість, організаторські здібності, стиль лідерства). На чому заснований їх авторитет? Що необхідно змінити, щоб уникнути негативного впливу лідерства? _____

III. Неофіційна структура класу

1. Міжособистісні взаємини учнів, їх соціометричний статус _____

---

2. Наявність мікрогруп, їх спрямованість і вплив на клас _____

---

3. Неофіційні лідери, їх особистісні риси, вплив на колектив _____

---

4. Характеристика ізольованих, причини їх несприятливого положення _____

---

5. Особливості взаємин між хлопчиками і дівчатками (соціограма) _____

---

6. Ступінь збігу офіційних і неофіційних структур колективу _____

IV. Психологічний клімат класу

1. Переважний емоційний тон у класі _____

---

2. Рівень згуртованості _____

3. Емоційне благополуччя/неблагополуччя окремих членів колективу _____

4. Чинники, що визначають психологічний клімат цього колективу _____

5. Способи підвищення згуртованості цього колективу _____

6. Причини емоційного неблагополуччя і шляхи його усунення _____

V. Колектив у навчальній діяльності

1. Успішність класу з різних предметів (середній бал успішності з кожного предмета по чвертях) _____

2. Ставлення учнів до навчання і різних предметів, рейтинг учителів _____

3. Дисципліна на уроці і під час виконання домашніх завдань _____

4. Увага учнів на різних уроках _____

5. Розумова активність учнів на уроках _____

6. Взаємодопомога в класі, її форма й організація _____

VI. Переважаючі соціально-психологічні явища в класі

1. Громадська думка в класі, його зрілість, дієвість _____

---

2. Мода в колективі класу (кого і в чому наслідують), манера поведінки _____

---

3. Прояв змагання, навіюваності і конформізму. Психологічна сумісність. Вплив колективу на особистість і особистості на колектив _____

Висновок психолога: _____

Підпис _____

СТВОРЕННЯ ФАКТОРНО-КРИТЕРІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

Для того щоб створити еталон дитячого колективу, визначаємо три його основні фактори: виконання колективних справ, товариські взаємовідносини та психологічний клімат у колективі. Кожен фактор поділяють на більш прості показники — критерії, визначають вагомість кожного фактора та кожного критерію. Таким чином отримують модель (еталон) дитячого колективу.

Таблиця 1

Факторно-критеріальна модель дитячого колективу

___ класу (групи) _____ станом на __ 20__ / 20__ н. р.

Вихователь _____

№ з/п	Фактори, (Ф)	Вагомість, (М)	Критерії, (К)	Вагомість, (V)	Ступінь прояву критерію	Часткова оцінка	
						К	Ф
1	Виконання колективних справ	0,32	1. Активна участь	0,28	$K_1 =$		
			2. Творчі рішення	0,31	$K_2 =$		
			3. Результати	0,41	$K_3 =$		
2	Товариські взаємовідносини	0,35	4. Уважність одне до одного	0,16	$K_4 =$		
			5. Допомога іншому	0,24	$K_5 =$		
			6. Повага до одногрупників	0,15	$K_6 =$		
			7. Рівноправність	0,25	$K_7 =$		
			8. Безконфліктність	0,20	$K_8 =$		
3	Психологічний клімат	0,33	9. Бажання бути разом	0,15	$K_9 =$		
			10. Задоволеність у спілкуванні	0,25	$K_{10} =$		
			11. Веселий настрій	0,19	$K_{11} =$		
			12. Відсутність скарг	0,19	$K_{12} =$		
			13. Почуття гумору	0,22	$K_{13} =$		

$$\Phi_1 = M_1 \times (V_1 K_1 + V_2 K_2 + V_3 K_3)$$

$$\Phi_2 = M_2 \times (V_4 K_4 + V_5 K_5 + V_6 K_6 + V_7 K_7 + V_8 K_8)$$

$$\Phi_3 = M_3 \times (V_9 K_9 + V_{10} K_{10} + V_{11} K_{11} + V_{12} K_{12} + V_{13} K_{13})$$

$$\Phi = \Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3$$

$$\Phi = \underline{\hspace{2cm}} + \underline{\hspace{2cm}} + \underline{\hspace{2cm}}$$

$$\Phi = \underline{\hspace{2cm}}$$

0,76 < Φ < 1 — високий рівень;

0,51 < Φ < 0,75 — достатній рівень;

0,26 < Φ < 0,5 — середній рівень;

0 < Φ < 0,25 — початковий рівень.

Механізм здійснення моніторингу розвитку дитячого колективу

Для отримання об'єктивного рівня вияву кожного критерію ($K_1, K_2, \dots, K_{13}$) слід поєднати зовнішнє оцінювання (у нашому випадку — оцінку адміністрації навчального закладу, учителя чи вихователя і батьків дитини) та самооцінювання. На основі отриманих чотирьох оцінок слід вивести середній коефіцієнт ступеня прояву кожного критерію та занести його до *Таблиці 1*.

Щоб отримати оцінки критеріїв, педагог та адміністрація закладу заповнюють *Таблицю 2*, виставляючи певний бал кожному критерію стосовно певного дитячого колективу.

Таблиця 2

Експертна оцінка розвитку дитячого колективу

___ класу (групи) _____ станом на ___ 20___/20___ н. р.

Експерт _____

№ з/п	Критерії	Бали
1	Активна участь	
2	Творчі рішення	
3	Результати	
4	Уважність одне до одного	
5	Допомога іншому	
6	Повага до одногрупників	
7	Рівноправність	
8	Безконфліктність	

№ з/п	Критерії	Бали
9	Бажання бути разом	
10	Задоволеність у спілкуванні	
11	Веселий настрій	
12	Відсутність скарг	
13	Почуття гумору	

Примітка:

- 4 — високий рівень прояву критерію;
 3 — належний рівень;
 2 — середній рівень;
 1 — низький рівень.

У свою чергу батьки заповнюють *Таблицю 3*, виставляючи певний бал кожному критерію.

*Таблиця 3***Експертна оцінка розвитку дитячого колективу**

___ класу (групи) _____ станом на ___ 20__ / 20__ н. р.

Експерт _____

№ з/п	Критерії	Бали
1	Активна участь дітей у розв'язанні колективних справ	
2	Творчий підхід дітей до розв'язування завдань	
3	Результативність колективних справ	
4	Уважне ставлення дітей одне до одного	
5	Готовність дітей допомагати одне одному	
6	Повага до одногрупників	
7	Відсутність «ізольованих» дітей	
8	Безконфліктне розв'язування проблем	
9	Бажання дітей бути разом	
10	Задоволеність дітей у спілкуванні	
11	Перевага веселого настрою в групі	
12	Відсутність скарг, нашіптувань	
13	Наявність у дітей почуття гумору	

Примітка:

4 — високий рівень прояву критерію;

3 — належний рівень;

2 — середній рівень;

1 — низький рівень.

Діти заповнюють анкету під керівництвом педагога, щоб визначити їхню оцінку кожному критерію.

Таблиця 4

Анкета

(прізвище, ім'я дитини)

класу (групи) станом на _____ 20__ / 20__ н. р.

№ з/п	Запитання	Варіанти відповідей			
		Так	Не завжди, але часто	Інколи	Ні
1	Чи часто ти береш активну участь у справах колективу?				
2	Чи завжди справи групи тобі цікаві?				
3	Чи задоволений ти результатами справ?				
4	Чи уважно ставишся до інших?				
5	Чи допомагаєте ви одне одному?				
6	Чи поважаєш ти своїх одногрупників?				
7	Чи є у вашому колективі гарні і погані діти?				
8	Чи бувають у вашій групі сварки між дітьми?				
9	Чи завжди в колективі діти бажають бути разом?				
10	Чи задоволений ти спілкуванням з іншими?				
11	Чи часто в тебе гарний настрій у групі?				

№ з/п	Запитання	Варіанти відповідей			
		Так	Не завжди, але часто	Інколи	Ні
12	Чи завжди в колективі відсутні скарги, наклепи, ниття?				
13	Чи вмієте ви радіти, сміятися в різних ситуаціях?				

Примітка: кожену відповідь дитини переводять у бали:

так — 4 бали;

не завжди, але часто — 3 бали;

інколи — 2 бали,

ні — 1 бал.

Отримавши оцінки від кожного учасника моніторингового дослідження, бали заносять до *Таблиці 5*.

Таблиця 5

Експертна оцінка розвитку дитячого колективу

___ класу (групи) станом на 20___/20___ н. р.

№ з/п	Критерії	Експерти				Загальний бал, Σ	Оцінка, $\Sigma/16$
		Педагог	Адміністрація	Батьки	Діти		
1	Рівень сформованості загальних навчальних умінь						
2	Володіння теоретичними поняттями						
3	Уміння працювати з підручником						
4	Уміння самостійно здобувати знання						
5	Уміння працювати за алгоритмом						
6	Уміння моделювати навчальний матеріал						
7	Комунікативні вміння						

№ з/п	Критерії	Експерти				Загальний бал, Σ	Оцінка, $\Sigma/16$
		Педагог	Адміністрація	Батьки	Діти		
8	Уміння здійснювати контроль						
9	Уміння здійснювати самооцінювання						
10	Уміння спостерігати						
11	Уміння аналізувати						
12	Уміння порівнювати						
13	Уміння класифікувати						

Для наступного етапу в моніторинговому дослідженні, щоб визначити рівень розвитку дитячого колективу, виражений у цифровому значенні, слід користуватися таким алгоритмом.

Алгоритм визначення рівня розвитку дитячого колективу

1. Підрахувати за кожним критерієм загальну кількість балів, отриману від педагога, адміністрації, дітей, їхніх батьків (Таблиця 5, показник Σ).
2. Поділити отриману суму балів на 16 — максимально можливу кількість балів, яку можна отримати від чотирьох експертів (Таблиця 5, остання графа). Таким чином ми отримаємо цифровий коефіцієнт за кожним критерієм ($K_1, K_2, \dots, K_{13}$).
3. Занести показники $K_1, K_2, \dots, K_{13}$ до Таблиці 1 у графу «Ступінь прояву критерію».
4. Виконати обчислення ступеня прояву кожного параметра Φ_1, Φ_2, Φ_3 за формулами, визначеними в Таблиці 1.
5. Визначити рівень розвитку дитячого колективу (Φ) за формулою, визначеною в Таблиці 1.

Такі дослідження слід проводити не менше ніж двічі на рік. Краще здійснювати їх на початку та в кінці навчального року. Щоб визначити стан розвитку дитячого колективу, педагог має заповнювати порівняльну *Таблицю 6*, у якій слід позначати результати всіх трьох замірів та визначати приріст результатів за рік, порівнюючи загальні оцінки кожного заміру.

Таблиця 6

Узагальнені результати розвитку навчальної діяльності учнів
 _____ класу (школа) у 20__/20__ н. р.

№ з/п	Навчальні роки	I замір				II замір				Приріст за рік
		Навчальні вміння	Розумові здібності	Вихованість	Загальна оцінка	Навчальні вміння	Розумові здібності	Вихованість	Загальна оцінка	
1										
2										
3										
4										

Отримані результати дозволяють педагогові здійснювати рефлексію щодо розвитку дитячого колективу, розробляти корекційну програму його розвитку.

Таким чином, на основі результатів моніторингових досліджень можливо створити сприятливі умови для розвитку дитячого колективу загалом та кожного його учасника окремо, враховуючи управлінські рішення щодо вдосконалення роботи з формування дитячих стосунків у колективі.

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

Добрий початок — половина справи.

Платон

ІГРИ ТА ВПРАВИ ДЛЯ ЗНАЙОМСТВА ДІТЕЙ. ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ

У період формування дитячого колективу педагогічно неорганізована взаємодія дітей часто стає причиною виникнення конфліктів

між ними, байдужого ставлення до колективних справ та одне до одного. Уникнути подібних неприємностей допомагають спеціальні ігри на взаємодію, основна мета яких — встановити близькі і доброзичливі відносини між дітьми і педагогами. Через ігри діти пізнають навколишній світ, вчаться жити в ньому, спілкуватися з іншими людьми, займати гідне місце в суспільстві.

Науковець педагогіки Френк Л. говорив про те, що «гра для дітей — це спосіб навчитися того, чого їх ніхто не зможе навчити, спосіб орієнтації в реальному світі, просторі, часі, спосіб дослідження предметів та людей. Долучаючись до процесу гри, діти вчаться жити в сучасному світі. Гра допомагає дитині опанувати цінності культури, виробити певні навички. Коли діти грають, вони відображають особисту індивідуальність і більше застосовують внутрішні ресурси, які можуть стати частиною їх особистості» [2, с. 119].

Колективні ігри навчають дітей уміння діяти разом, спрямовувати зусилля до єдиної мети, координувати свою роботу з роботою інших.

Пізнаючи життя за допомогою гри, дитина проявляє більшу самостійність, ніж в інших видах діяльності, оскільки зі своїх спостережень, свого життєвого досвіду вона знає, що і як вона має відобразити в грі; у ній же вона формує відносини з оточенням, явищами навколишнього світу.

В ігровому колективі всі діти мають однакові права на активну роль, кожен може придумати і запропонувати щось нове. Малюки самостійно домовляються про організацію гри, самостійно розв'язують суперечні питання. У такому колективі виникають перші традиції, своя колективна суспільна думка, що спрямовує вчинки, регулює відносини між дітьми, є засобом виміру оцінки власної поведінки і поведінки друзів.

Скажи ім'я по-різному

Мета: познайомити дітей одне з одним, розвивати пам'ять.

Хід гри

Кожна дитина по черзі називає своє ім'я, а решта разом повторюють його по-різному:

- пошепки;
- голосно;
- проспівуючи;
- запитуючи;
- сумуючи;
- весело тощо.

Прошепочи ім'я

Мета: познайомити дітей одне з одним.

Хід гри

Педагог звертається до дітей:

— Давайτε тихенько ходити по кімнаті. Підходьте одне до одного й шепочіть на вушко своє ім'я (2–3 хвилини).

— Тепер зупиніться. Коли ви знов почнете ходити по кімнаті, вам треба буде, підходячи до різних дітей, сказати їм на вушко їхнє ім'я. Якщо ви помилилися, дитина тихенько виправить вас.

Після гри доцільно провести її обговорення за такими питаннями:

— Чиє ім'я тобі було найскладніше запам'ятати?

— Чиє ім'я тобі найбільше подобається?

— Чи подобається тобі власне ім'я?

Моє ласкаве ім'я

Мета: продовжити знайомити дітей одне з одним.

Хід гри

Дітям пропонують назвати себе так, як їх лагідно називають удома батьки.

Привітання

Мета: познайомити дітей, розвивати навички культурної поведінки.

Матеріал: м'яч.

Хід гри

Діти стають у коло і по черзі вітають одне одного, передаючи м'яч: «Вітаю тебе, Марійко!», «Вітаю тебе, Сашко!» тощо.

Квітова галявина

Мета: познайомити дітей, створити сприятливу атмосферу в колективі.

Матеріал: вирізані з паперу пелюстки та основа квітки на кожну дитину, олівець або ручка.

Хід гри

Педагог пропонує кожній дитині по черзі зібрати квітку. Для цього слід на основі квітки написати своє ім'я, а на пелюстках — свої риси характеру та улюблені справи. Діти викладають квіти на підлозі так, щоб утворилася квітова галявина.

Кумедні привітання

Мета: познайомити дітей одне з одним, сприяти зниженню психологічного напруження, покращити настрій дітей.

Хід гри

Діти діляться на пари. У кожній парі вони мають привітати одне одного за допомогою рук, стоп, колін, носиків, спинок, вушок, мізинців рук, киваючи одне одному головами, уклонившись одне одному, трохи присівши одне перед одним тощо.

Кольорове ім'я

Мета: познайомити дітей одне з одним.

Хід гри

Діти стають у коло разом із педагогом. Він пропонує кожній дитині по черзі назвати своє ім'я і колір, який, на її думку, схожий на її ім'я.

Наприклад: «Мене звать Таня, я схожа на жовтий колір».

Забувайки

Мета: продовжувати знайомити дітей одне з одним, розвивати пам'ять.

Хід гри

Діти по черзі згадують імена інших дітей. Коли вони називають їх правильно — інші діти плескають в долоні, а коли помиляються — тупотять ногами.

Хто привітався?

Мета: продовжити знайомство дітей одне з одним, розвивати комунікативні навички та довірливість.

Матеріал: хустка.

Хід гри

Діти стають у коло. Одна дитина стає в центрі кола, їй зав'язують очі. Один із тих, хто стоїть у колі, звертається до дитини із зав'язаними очима: «Доброго дня, (ім'я) Сашко!» Дитина, у якої зав'язані очі, відгадує, хто до неї звернувся, відповідаючи: «Добрий день, (ім'я того, хто звернувся до дитини)». Далі діти по черзі стають у центр кола і відгадують тих, хто звертається до них.

Асоціація

Мета: продовжити знайомити дітей одне з одним, розвивати уяву, творче мислення.

Хід гри

Діти сідають у коло. Обирають одну дитина, якій інші діти придумують свої асоціації.

Педагог запитує в дітей: «Яким виявиться (ім'я обраної дитини), якщо раптом стане:

- деревом;
- квіткою;
- меблями;
- твариною;
- птахом;
- кольором;
- іграшкою;
- дорослою людиною тощо.

Поговори зі мною

Мета: формувати в дітей комунікативні навички, продовжити знайомити їх одне з одним.

Хід гри

Діти розподіляються на пари. Протягом 5–7 хвилин вони спілкуються одне з одним, розповідаючи про себе. Потім у кожній парі діти розповідають про свого співрозмовника всім дітям.

Усі разом

Мета: продовжувати знайомити дітей одне з одним, сприяти емоційному розкріпаченню.

Матеріал: крейда для малювання або аркуші газет.

Хід гри

Вихователь говорить дітям: «Подивіться, будь ласка: перед вами невеличкий острів (*острів намальований на підлозі крейдою або складений із газет*). Цікаво, скільки дітей можуть зібратися на ньому? Спробуйте разом дружно розміститися на цьому острові».

Естафета добрих звісток

Мета: продовжувати знайомити дітей одне з одним, сприяти емоційному розкріпаченню.

Матеріал: м'ячик або «чарівна» паличка.

Хід гри

Педагог. Я пропоную кожному з вас розповісти всім про щось приємне, що сталося з вами учора. Поки ви розповідаєте, у вас у руках буде «чарівна» паличка. Коли закінчите розповідь, передайте її тому, хто сидить поруч із вами. Ця дитина продовжить розповідь.

Діти сидять у колі, висловлюється кожен, але не довго.

Замість «чарівної» палички можна використати м'яч.

Команди імен

Мета: вчити дітей ефективно взаємодіяти між собою в групі, продовжити знайомство дітей.

Хід гри

Дітям пропонують об'єднатися в окремі підгрупи за однаковими іменами. Підгрупа може складатися з двох і більше дітей з однаковими іменами. Діти, які не знайдуть інших дітей із такими ж іменами, об'єднуються в підгрупу «Різноіменні».

Після розподілу діти розповідають про те, яким чином вони виконували завдання, чи сподобалося воно їм, легким чи складним воно було.

Один та разом

Мета: продовжувати знайомити дітей одне з одним, сприяти емоційному розкріпаченню, вчити працювати в парах, розвивати творчі здібності дітей.

Матеріал: аркуш паперу, фломастери (для кожної пари дітей).

Хід гри

Педагог:

— З ким із дітей ви нічого не робили разом?

— Зараз ви маєте в парі зробити малюнок.

— Вирішіть, із ким ви хочете попрацювати, виберіть пару.

— Сядьте поруч та покладіть аркуш посередині. Поділіть його лініями на три однакові частини. Спочатку намалюйте на своїй частині аркуша те, що хочете. На це у вас є 4 хвилини.

— Тепер з'ясуйте в парах, що ви намалюєте разом усередині аркуша. У вас є 2 хвилини, щоб спланувати свою роботу. Малюйте разом протягом 7 хвилин. Можете тихенько розмовляти.

Після гри доцільно провести її обговорення за такими питаннями:

— Чи легко вам було малювати вдвох?

— Чи задоволені ви результатом спільної роботи?

— Що тобі більше сподобалося: працювати вдвох чи самостійно? А що було складнішим?

— Чи вдалося тобі співпрацювати з іншою дитиною? Чому ти так вважаєш?

Вирушаємо в похід

Мета: продовжити знайомити дітей одне з одним.

Хід гри

Діти сідають у коло разом із педагогом. Вихователь розповідає дітям про те, що сьогодні вони вирушать у похід. Для цього кожна

дитина по черзі має назвати своє ім'я і річ, яку візьме із собою у похід і назва якої повинна починатися на ту ж букву, що й ім'я дитини.

Наприклад: «Мене звать Сашко, із собою в похід я візьму сирники».

Двоє з одним шматочком крейди

Мета: продовжувати знайомити дітей одне з одним, сприяти емоційному розкріпаченню, вчити працювати в парах, розвивати творчі здібності дітей.

Матеріал: аркуш паперу, шматок воскової крейди (для кожної пари дітей). Музика для супроводу роботи.

Хід гри

Педагог говорить:

- Зараз вам треба в парі зробити малюнок.
- Вирішіть, із ким ви хочете попрацювати, виберіть пару.
- Покладіть перед собою аркуш паперу. Разом ви маєте намалювати картину, але не можна домовлятися, що ви будете малювати. Ви повинні разом тримати шматок крейди, не випускаючи його ні на хвилину. Спробуйте зрозуміти одне одного без слів. Якщо хочете, можете час від часу дивитися на свого друга, щоб зрозуміти, що він хоче намалювати. Малювати ви будете протягом 4 хвилин під музику.

Після гри доцільно провести її обговорення за такими питаннями:

- Що ти намалював у парі?
- Складно чи легко було малювати вдвох мовчки?
- Чи вдалося вам домовитися?
- Чи важко вам було від того, що зображення постійно змінювалося?

Дзеркало

Мета: сприяти згуртованості групи дітей.

Хід гри

Діти стають у коло разом із педагогом. Він пропонує дітям перетворитися на одне велике дзеркало, яке відображатиме його рухи. Тобто діти повторюють усі рухи дорослого, потім його місце займає одна дитина, потім інша тощо.

Вітаю!

Мета: формувати в дітей комунікативні навички.

Матеріал: дзеркало.

Хід гри

Діти стають або сідають на килимку в коло. Дивлячись у дзеркало, вони вітаються із самими собою, а потім з іншими дітьми.

Бесіда про правила спілкування

Мета: розвивати вміння дітей ефективно спілкуватися.

Хід гри

Діти сідають на килимочку. Дорослий звертається до них із запитанням: «Скажіть, будь ласка, як, на вашу думку, слід спілкуватися одне з одним, щоб це спілкування було радісним і приємним?»

Потрібно звертати увагу на всі висловлювання дітей, пропонуючи пояснити їх. Завершивши бесіду, дорослий підбиває підсумок у вигляді певних правих позитивного спілкування між дітьми:

- необхідно допомагати друзям;
- необхідно ділитися з друзями;
- не брати іграшки друга самостійно, а запитати: «Чи можна?»;
- не битись, а висловлювати свою образу словами: «Я образився на тебе за те, що...»;
- не заважати одне одному під час будь-якої роботи;
- не сміятися з поразки друга;
- зробити зауваження другу, якщо він поводить себе нечемно;
- вибачитись, якщо не правий, тощо.

Згадаймо правила

Мета: нагадати дітям правила взаємодії в групі, розвивати увагу і пам'ять.

Матеріал: м'яч або м'яка іграшка.

Хід гри

Педагог звертається до дітей із проханням згадати правила поведінки в групі. Для цього кожна дитина має кинути комусь із гравців м'яч або іграшку, називаючи одне з правил спілкування в групі.

Ввічливість

Мета: розвивати навички культури спілкування.

Хід гри

Педагог спочатку розповідає дітям про те, що з ввічливою людиною приємно спілкуватися. Така людина відрізняється доброзичливістю, порядністю, умінням зрозуміти іншого і допомогти йому. Ввічливими словами виявляють повагу. Дуже неприємно,

коли до тебе звертаються грубо і неввічливо. І навпаки, так приємно чути: «Будь ласка! Доброго ранку! Дякую!»

Запитання до дітей: «Які ввічливі слова ви знаєте? Назвіть їх по черзі». (Смачного вам, приємного вам вечора, будьте здорові, дуже приємно; проходьте, будь ласка, тощо).

Як ввічливо?

Мета: розвивати навички культури спілкування.

Матеріал: будь-яка іграшка-тварина (ведмедик, лисичка, собачка).

Хід гри

Педагог від імені іграшки просить дітей допомогти йому розібратися в тому, чи ввічливо він поводиться в різних ситуаціях. Дорослий називає ситуації, а діти визначають, ввічливо це чи ні:

— Коли я зустрів у лісі зайчика, я з ним привітався. (*Ввічливо*)

— Пробігаючи по галявині, я штовхнув білочку і не вибачився. (*Це не ввічливо, треба було вибачитись*)

— Коли я їду в автобусі, я дуже голосно розмовляю. (*Це не ввічливо, треба розмовляти тихіше*)

— Я ніколи не поступаюся місцем для похилих людей, коли їду в автобусі. (*Це не ввічливо, треба поступатися місцем для похилих людей, маленьких дітей, інвалідів, вагітних жінок*)

— Я ніколи не перебиваю, коли хтось щось розповідає мені. (*Це ввічливо*)

— Учора на свій День народження я отримав від батьків великий подарунок, але не сказав «Дякую!». (*Це не ввічливо, треба казати «Дякую!»*)

Педагог від імені іграшки дякує дітям за допомогу.

Країна Прохань

Мета: розвивати навички культурного спілкування.

Хід гри

Дітям пропонують вирушити в подорож до казкової країни Прохань. У цій країні обов'язково необхідно виконувати те, що просять зі словами «Будь ласка!», усе інше виконувати не потрібно.

Вихователь просить дітей бути уважними і пропонує їм таке:

- підніміть праву ногу, будь ласка (*діти піднімають*);
- зажмуртесь, будь ласка (*діти зажмурюються*);
- відкрийте очі, будь ласка (*діти відкривають*);
- підніміть руки вгору (*діти нічого не роблять*);
- присядьте, будь ласка (*діти присідають*);
- кружляйте навколо себе (*діти нічого не роблять*);

- усі візьміться за руки (*діти нічого не роблять*);
- усі візьміться за руки, будь ласка (*діти беруться за руки*) тощо.

Правильно — неправильно

Мета: розвивати навички ефективної взаємодії з іншими дітьми.

Матеріал: малюнок із зображеннями різних учинків будь-якого казкового героя, наприклад:

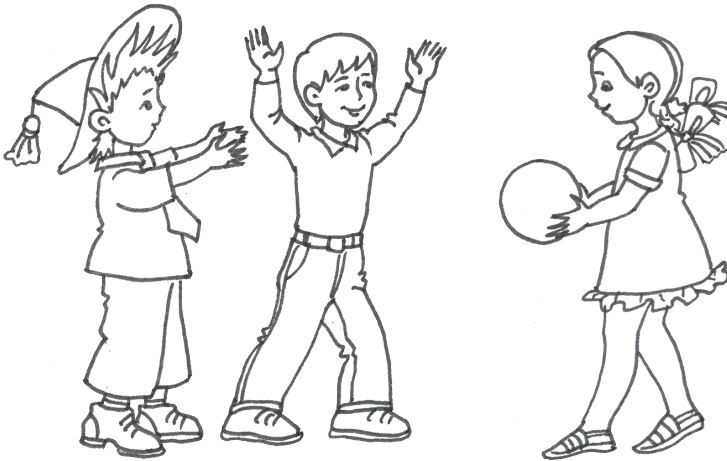
перший — Незнайко допомагає піднятися дівчинці, яка впала,

другий — Незнайко сам їсть яблуко, а інший хлопчик дивиться на нього,

третій — Незнайко йде поряд із дівчинкою, яка несе в руках сумку з хлібом,

четвертий — Незнайко з іншим хлопчиком і дівчинкою грають у м'яч.

Хід гри

Педагог пропонує дітям розглянути малюнки і визначити, на яких Незнайко поводить себе правильно, а на яких — ні. Необхідно пояснити свої відповіді і підказати Незнайкові, як правильно поводитися.

Конкурс Гуліверів

Мета: продовжити знайомство дітей, сприяти емоційному розкріпаченню, розвивати увагу, довільність.

Матеріал: невеликі іграшки, блокноти, цукерки, олівці, ластички та ін., призначені для призів.

Хід гри

Дорослий пояснює дітям, що зараз вони проведуть конкурси різних номінацій (кількість номінацій добирають так, щоб усі діти мали можливість отримати перше місце і приз). Хто переможе, той отримає приз. Переможців може бути і по двоє чи троє в одній номінації.

Перелік номінацій, які можна запропонувати дітям:

- конкурс Гуліверів (на найвищого хлопчика в групі);
- конкурс Дюймовочок (на найменшу дівчинку в групі);
- конкурс «Туфелька Попелюшки» (на найменшу стопу дівчинки в групі);
- конкурс «Чоботи-скороходи» (на найбільшу стопу дитини в групі) тощо.

ОСНОВНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

*Виховувати і навчати дітей необхідно,
викликаючи в них радість, а не залякуючи їх.*

П. Антокольський

КОЛЕКТИВНІ ІГРИ ТА ВПРАВИ, ПРОЕКТУВАННЯ, ТВОРЧІ СПРАВИ

КОЛЕКТИВНА ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ

Дітям дошкільного і молодшого шкільного віку дуже подобається спільна діяльність зі створення одного загального малюнку, аплікації, конструкції. Особливе задоволення їм приносить спільний результат, який має більш багатий зміст і емоційний вплив, ніж індивідуальна робота. Діти розуміють, що разом у них виходить краще і цікавіше, ніж у кожного окремо. У процесі колективної творчої діяльності створюються сприятливі умови для спілкування дітей одне з одним і з педагогом, обговорення того, що вони створюють і як це краще зробити. Виконавши роботу, діти разом радіють результату, що, звичайно, об'єднує їх.

Колективна творча діяльність не тільки розв'язує завдання естетичного і художнього виховання дітей, але й активно впливає на формування свідомості малюка, дає можливість розвивати вміння і навички працювати разом, спілкуватися, взаємно допомагати одне одному.

Отже, колективна творчість не знижує значення діяльності кожної дитини, її зусилля. Від якості роботи кожного залежить загальний результат: чим краще дитина виконає свою частину зображення, тим красивішою і цікавішою буде загальна композиція.

Колективна творча діяльність дітей потребує ретельного осмислення і планування всіх етапів роботи педагогом, раціонального розміщення матеріалів і обладнання.

Екскурсії, бесіди, обговорення прочитаних літературних творів, розглядання ілюстрацій, проведені педагогом на підготовчому етапі, дозволяють поглиблювати знання дітей за темою майбутньої роботи, сформувані в них яскраві образи, стимулювати їх пізнавальну зацікавленість.

Протягом основного етапу колективної творчої діяльності дітей педагог надає дітям можливість реалізувати в композиції образи навколишнього світу, а також створює умови для творчої взаємодії дітей, що сприяють формуванню в них умінь творчо працювати в колективі.

Заключний етап характеризується взаємодією дітей із завершеною роботою. Дитячу композицію краще залишити в дитячій кімнаті або класі на декілька днів, для того щоб неодноразово привертати до неї увагу малюків, стимулювати дискусії, ігри, нові творчі задуми.

Організовувати колективну творчу діяльність дітей можна як на заняттях (у дошкільних закладах), так і на уроках (у школі), а також у вільний від занять час. Багатопредметну і багатопланову роботу можна розділити на 2-3 заняття чи уроки.

Отже, створити і згуртувати дитячий колектив допомагають реально виконані справи, такі як підготовка та проведення колективної творчої справи (КТС) та реалізація спільно спланованих проєктів. У ході їх виконання розвивається дитячий колектив, самоврядування, самостійність та ініціативність дітей, розкриваються їх творчі здібності, зав'язуються товариські стосунки, реалізується потреба у спілкуванні поза уроками, виділяються неформальні лідери, підвищується статус дітей у колективі.

КТС — це організація і проведення спільних справ, ситуацій колективного спілкування не за шаблоном, не за визначеним сценарієм, а з видумкою, грою, фантазією, імпровізацією.

Це прояв турботи про навколишнє життя, її покращення на радість і користь людям. Ця справа є колективною тому, що її планують, готують, удосконалюють та обговорюють вихованці разом із вихователем; творчою — тому що під час виконання певної справи вкладає душу кожен учасник.

Алгоритм КТС

1. Визначення теми КТС та її напрямку (визначення задач майбутньої справи).
2. Збори-старт, мозкова атака (пошук відповіді на визначені задачі здійснюють у мікрогрупах, потім вислуховують представників від груп, здійснюють планування).
3. Підготовка до проведення КТС (за допомогою засобів, що спонукають дітей до справи: захоплення добрим сюрпризом, секретною угодою, допомога друзям, відповідальне доручення, дружнє заохочення):
  - 1) Планування реалізації КТС.
  - 2) Визначення правил проведення КТС.
  - 3) Визначення учасників КТС та їх задач.
  - 4) Виконання плану підготовки для проведення КТС.
4. Проведення КТС (підсумок роботи, яку виконано під час підготовки КТС).

5. Аналіз КТС за такими питаннями:

- Що вам сподобалося? Чому?
- Що найбільше сподобалося робити разом?
- Що не вдалося здійснити? Чому?
- Які висновки зробили після проведення КТС?
- Що пропонуємо на майбутнє?

6. Післядія (надихання новими КТС у формі збору дитячого колективу, бесіди чи анкетування — висловлювання нових пропозицій).**Види КТС та їх приклади**

- Суспільні: «Салют ветеранам», «Слава героям», «Зірковий марш-похід», «Місто майбутнього».
- Трудові: суботник, трудовий десант, трудова атака.
- Пізнавальні: розповідь-естафета, турнір, вікторина, газетний допис, «Письмо Ваньки Жукова», «Захист фантастичних проектів».
- Художні: «Естафета улюблених занять», концерт «Блискавка», захист улюбленої книжки, ляльковий театр.
- Спортивні: «Весела спартакіада», ігри на місцевості, «Олімпіада братських народів», «Школа юних космонавтів».

КТС «Концерт Блискавка»

Мета виступу: задоволеність, радість спілкування, сюрприз для інших.

Учасники: декілька команд готують за короткий час імпровізований виступ.

Програму концерту складають експромтом. Використовують різні жанри: хорівий спів, танок, декламація, сценка, оригінальний жанр. Програму можна ускладнити єдиною лінією сюжету: зустріч Нового року, проводи зими, свято на кораблі, лісовий карнавал та ін.

Хід справи

Попередня робота, створення команд, складання програми, підготовка концерту, виступ команд (5–7 хвилин). Змагання між командами влаштовувати не потрібно. Завершити концерт можна піснею, яку виконують усі учасники разом.

Для створення спільних композицій у ході колективної творчої діяльності дітей можна об'єднати в декілька мікрогруп, кожна з яких готує свою частину композиції. Наприклад, на першому занятті одна мікрогрупа малює птахів і вирізає ці малюнки, друга малює на ватмані небо, третя — поле, четверта мікрогрупа вигадує початок казки про птахів. На другому занятті діти разом збирають композицію із частин кожної мікрогрупи і вигадують продовження казки.

КТС «Сонячний портрет»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, покращити настрій, розвивати творчі здібності, уяву, уміння працювати разом та виражати емоції за допомогою художніх засобів.

Матеріал: аркуш ватману, гуаш, клей, пензлик, ножиці, різнокольорові олівці або фломастери, лінійка з вирізаним колом (або тарілка, або чашка).

Хід справи

Педагог пропонує дітям створити портрети сонця в чотирьох різних емоційних станах (злість, радість, здивування, сум) і розподіляє дітей на чотири підгрупи. Перша і друга підгрупи отримують завдання намалювати чотири овали обличчя сонця за допомогою лінійки або тарілки. Третя і четверта підгрупи малюють промінці сонця. Потім кожна підгрупа зображує безпосередньо обличчя певного емоційного настрою (перша — злість, друга — радість, третя — здивування, четверта — сум).

Колективне обговорення справи.

КТС «Подарунки для їжачка»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, покращити настрій, розвивати творчі здібності, уяву, уміння працювати разом.

Матеріал: іграшка — їжачок, пластилін, дошка.

Попередня робота: проведення бесіди з дітьми щодо особливостей життя і харчування їжаків.

Хід справи

Вихователь пропонує дітям зробити подарунок для їжачка. Діти виліплюють з пластиліну улюблені ласощі їжаків — грибочки, яблука, груші — і розкладають їх перед їжачком у вигляді лісової галявини.

Колективне обговорення справи.

КТС «Наш автобус»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, покращити настрій, розвивати творчі здібності, уяву, уміння працювати разом.

Матеріал: кольоровий папір, аркуш ватману, різнокольорові олівці або фломастери, ножиці, клей.

Попередня робота: спостереження за рухом суспільного транспорту на прогулянці.

Хід справи

Вихователь пропонує дітям вирізати з кольорового паперу і наклеїти на ватман рамки віконець автобуса, його корпус і колеса.

Потім діти малюють у вікнах пасажирів.

Колективне обговорення справи.

Діти розповідають про те, хто їде в цьому автобусі і куди вони їдуть.

КТС «Маленькі будівельники»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, покращити настрій, розвивати творчі здібності, уяву, уміння працювати разом, виховувати в дітей повагу до праці дорослих.

Матеріал: кольорові прямокутники з паперу, великий аркуш паперу (80x100 см), клей.

Попередня робота: ознайомлення дітей з особливостями будівництва споруд.

Хід справи

Педагог пропонує дітям збудувати власний будинок. Він пояснює, що плитами, з яких вони будуватимуть будинок, будуть аркуші паперу. Разом із дітьми дорослий з'єднає панелі (склеєє аркуші разом). Будинок має бути багатоповерховим.

Колективне обговорення справи.

Діти розповідають, що їм сподобалося, що було складно, для кого вони побудували будинок, тощо.

КТС «Букет із повітряних кульок»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, покращити настрій, розвивати творчі здібності, уяву, уміння працювати разом.

Матеріал: повітряні кульки різного кольору, нитки, іграшка — гномик.

Попередня робота: діти вирушають у казкову подорож до лісу, на гостину до гномика Тоті; знайомляться з ним, з особливостями його казкового життя.

Хід справи

До дітей у гості приходять казковий персонаж гномик Тоті і розповідає про те, що він дуже засмучений, бо з ним сталася неприємна подія. Він поспішав у гості до дітей і хотів подарувати їм різнокольорові повітряні кульки. Але коли гномик зібрав усі кульки разом, вони несподівано злетіли до неба. Діти пояснюють гноміку, чому так сталося. (Тому що всередині кульок — повітря, яке робить їх легкими.)

Педагог пропонує дітям допомогти Тоті. Кожен надуває по одній повітряній кульці. Потім за допомогою дорослого діти зв'язують усі кульки в один великий букет, який вішають на стіні групової кімнати чи класу на згадку про гномика. Тоті дякує дітям і повертається додому.

Колективне обговорення справи.

Педагог запитує в дітей: «Чи сподобався вам букет із повітряних кульок?», «Як краще виглядають кульки — коли вони прив'язані по одній, по дві-три чи всі разом у вигляді великого букету?», «А вам як цікавіше грати — наодинці, удвох із кимось чи разом — групою (класом)?».

КТС «Вітрина магазину іграшок»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, покращити настрої, розвивати творчі акторські здібності, уяву, уміння працювати разом.

Матеріал: атрибути, відповідний одяг для різних іграшок (наприклад, червона шапочка, вушка зайчика, іграшковий пістолет, хустка та ін.).

Попередня робота: екскурсія до магазину іграшок.

Хід справи

Дорослий пропонує дітям уявити, що всі вони — іграшки, яких продавець виставив на вітрині. Тому вони мають зобразити без слів будь-яку з іграшок і разом з іншими ніби розміститися на «вітрині» (у груповій кімнаті чи класі).

Колективне обговорення справи.

Діти розповідають, яку іграшку вони зображували, як домовлялися з іншими про місце розташування на «вітрині».

КТС «Візерунки»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності.

Матеріал: аркуш ватману, ножиці, різнокольорові олівці або фарби.

Попередня робота: діти розглядають візерунки на скатертині, тарілках, глечиках тощо.

Хід справи

З ватману вирізають форму певного предмета (тарілки, ковдри, хустки, глечика). Педагог пропонує дітям усім разом самостійно придумати цікавий візерунок для тарілки (ковдри, хустки, глечика) і зобразити його.

Колективне обговорення справи.

Діти розповідають, як вони домовилися малювати саме такий візерунок, що подобається в ньому, а що ні кожній дитині окремо.

КТС «Яка пора року?»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності, уміння працювати разом з іншими дітьми.

Матеріал: 4 аркуші ватману, різнокольорові олівці, фарби, фломастери.

Попередня робота: діти згадують, які бувають пори року, що відбувається з природою взимку, навесні, улітку, восени; розглядають картини із зображенням різних пір року.

Хід справи

Вихователь загадує дітям загадки про різні пори року:

До морозів ще далеко,
Ще у зелені весь ліс,
Та за море вже лелека
Тепле сонечко поніс. (*Осінь*)

***

Прийшла до нас бабуся
У білому кожусі.
Поля причепурила —
Пухнастим снігом вкрила.
Вгадайте, хто вона,
Бабуся чепурна. (*Зима*)

***

З неба сяє сонце привітне,
Біля хати яблуня квітне.
Бджіл вона приваблює цвітом —
Вродять щедро яблука літом. (*Весна*)

***

Сонце пече,
Липа цвіте,
Жито достигає,
Коли це буває? (*Улітку*)

Діти діляться на чотири підгрупи, кожна підгрупа зображує на ватмані певну пору року. Після цього всі малюнки виставляють у груповій кімнаті чи класі на виставці «Пори року» і обговорюють їх.

Колективне обговорення справи.

Діти розповідають, які пори року вони люблять більше, які менше, чому; чи сподобалося їм малювати разом з іншими дітьми. Педагог звертає увагу дітей на вибір ними кольорів під час роботи.

КТС «Кошик із фруктами»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності.

Матеріал: кошик, аркуш ватману, різнокольорові олівці, фарби, фломастери.

Попередня робота: діти розглядають картини із зображенням натюрмортів.

Хід справи

Вихователь показує дітям кошик і запитує, що можна покласти в нього. (Грибочки, яблучка, груші, сливи та ін.) Далі дорослий пропонує дітям намалювати такий самий кошик на ватмані (педагог допомагає дітям), а потім — самостійно намалювати різні фрукти так, щоб кошик став повним і ще красивішим.

Колективне обговорення справи.

Діти розглядають картину, яка в них вийшла, і розповідають, хто який фрукт зобразив, що їм більше сподобалося, у якому настрій вони малювали.

КТС «Зоопарк»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі й акторські здібності.

Матеріал: костюми й атрибути різних тварин.

Попередня робота: педагог запитує дітей, хто з них був у зоопарку, що вони там бачили; діти розглядають малюнки із зображенням різних тварин і обговорюють особливості їх поведінки.

Хід справи

Дорослий пропонує дітям зобразити зоопарк. Для цього кожен має вибрати собі костюм і атрибути певної тварини, домовляючись одне з одним, а потім переодягтись. Коли всі діти будуть готові, вони разом зображують обраних тварин, промовляючи відповідні звуки і відображаючи рухи.

Колективне обговорення справи.

Діти розповідають, як вони домовилися під час вибору костюмів; чи сподобалося їм зображувати зоопарк.

КТС «Пташки на гілочках»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності, вчити дітей способів вирізання основних частин фігури птаха.

Матеріал: аркуш ватману, ножиці, різнокольорові олівці або фарби, аркуші кольорового паперу.

Попередня робота: діти спостерігають за птахами, педагог читає дітям вірші про птахів; діти разом із вихователем зображують дерево на ватмані.

Хід справи

Педагог пропонує дітям назвати птахів, яких вони знають. Запитує про те, чим птахи допомагають людям, як люди повинні піклуватися про них. Показуючи дерево, вихователь звертається до дітей: «До цього дерева злітаються всі птахи, їх дуже багато. Тому

кожен може вирізати декілька пташок і посадити їх на гілках дерева». Діти вирізують із кольорового паперу фігури птахів (тих, що сидять, розставили крильця в сторони) і приклеюють їх на ватмані біля гілок дерева, зображеного на ньому.

Колективне обговорення справи.

Діти розглядають колективну аплікацію і обговорюють процес її виконання.

КТС «Квітник»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності.

Матеріал: аркуші кольорового паперу, аркуш ватману, ножиці, клей, олівці.

Попередня робота: діти разом із педагогом розглядають клумби.

Хід справи

Педагог звертається до дітей: «Діти, ви бачили, як багато чудових і красивих квітів росте на нашій клумбі? На великому аркуші паперу (клумбі) ми розмістимо з вами красиві квіти». Діти вирізують із кольорового паперу квіти і приклеюють їх на ватмані.

Колективне обговорення справи.

Педагог запитує дітей про те, чи сподобалася їм їхня клумба, які квіти вони на ній розмістили.

КТС «Акваріум»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності, уміння дітей композиційно розташовувати фігури на аркуші, вчити вирізувати силует.

Матеріал: аркуш ватману, ножиці, різнокольорові олівці або фарби, аркуші кольорового паперу.

Попередня робота: діти спостерігають за рибками в акваріумі, доглядають за ними. Попередньо вирізують із кольорового паперу силуети рибок різного розміру і зафарбовують ватман блакитною фарбою, зображуючи водичку в акваріумі.

Хід справи

Педагог звертає увагу дітей на акваріум, пропонує розглянути рибок. Далі вихователь показує зображення рибок на малюнку і пропонує вже вирізані їх силуети розмістити (приклеїти) в акваріумі (на ватмані), групуючи їх по-різному. За бажанням діти можуть вирізати і приклеїти на ватман водорості, камінці.

Колективне обговорення справи.

Діти обговорюють свою аплікацію, розповідають про те, чи сподобалося їм працювати разом.

КТС «Цирк»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності та вміння дітей передавати рухи в силуетах клоунів, тварин; вчити дітей добирати контрастний колір паперу для створення святкової атмосфери цирку, співвідносити свої дії з діями інших дітей.

Матеріал: аркуш ватману, ножиці, різнокольорові олівці або фарби, аркуші кольорового паперу.

Попередня робота: діти розглядають ілюстрації із зображенням цирку й обговорюють їх із педагогом.

Хід справи

Справа відбувається у два етапи (протягом двох занять).

I етап (перше заняття)

Педагог запитує в дітей, хто бачив виставу в самому цирку чи по телевізору. Діти діляться своїми враженнями. Потім дорослий пропонує вибрати один з епізодів циркової вистави і вирізати з кольорового паперу силуети її персонажів, наприклад веселого клоуна, жонглера, будь-яких тварин, які грають м'ячами чи обручами, та ін. Залежно від можливостей кожної дитини дорослий допомагає вибрати епізод, підказує, з чого треба починати роботу. На першому етапі (першому занятті) діти мають вирізати силуети основних персонажів.

II етап (друге заняття)

Педагог пропонує дітям створити з готових форм колективну аплікаційну композицію про циркову виставу. Діти разом із вихователем розкладають на ватмані кольорові силуети, обговорюючи місце їх розташування, і приклеюють їх. Після виконання композиції дорослий звертає увагу дітей на те, що аплікацію можна зробити більш яскравою, живою, веселою, доповнивши її малюнками: різнокольоровими стрічками, бантами, зірочками тощо.

Колективне обговорення справи.

Діти обговорюють свою аплікацію, пояснюють епізоди циркової вистави.

КТС «Наші загадки»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності, уяву, закріплювати вміння вирізати силуети предметів, охайно приклеювати їх на ватмані.

Матеріал: ножиці, аркуші кольорового паперу, клей, аркуші паперу, складені навпіл.

Попередня робота: діти згадують різні загадки.

Загадки, які можна використати для КТС:

Два скельця,
Три дужки —
На ніс
І за вушка. (Окуляри)

***

Без вікон, без дверей,
Повна хата людей. (Огірок)

***

Хто мене бачить,
Той і плаче. (Цибуля)

***

Сама жовта і цукриста,
Я — красуня золотиста. (Диня)

***

Довгі вуха,
Куций хвіст,
Невеличкий
Сам на зріст.
На городі
Побував
Та капусту
Попсував.
Довгі ноги
Скік та скік...
Ми погнались —
Він утік... (Засць)

***

Усіх обшиваю,
Сама одягу не маю. (Голка)

***

Вдень блідніє,
А вночі ясніє. (Місяць)

***

Летіла птиця по синьому небу,
Розпустила крила і сонце закрила. (Хмара)

***

Поясок ясний зіткала,
Небеса обперезала.
Після дощук з'явилась —
Ніжнобарвно заіскрилась. (Веселка)

***

Влітку одягається,
Взимку одяжі цурається. (Дерево)

Хід справи

Педагог пропонує дітям згадати загадки, які вони знають. Потім вирізати з кольорового паперу предмет-відгадку і наклеїти його на аркуші, складеному навпіл, так, щоб зображення можна було поставити на столі. Кожна дитина по черзі загадує іншим дітям свою загадку, а після її відгадування показує свій предмет-відгадку і розміщує його на столі.

Колективне обговорення справи.

Усі роботи дітей можна оформити у вигляді виставки або книги «Наші загадки». Діти розповідають про те, які загадки і предмети-відгадки їм сподобалися найбільше.

КТС «Геометрична картина»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності.

Матеріал: аркуш ватману, ножиці, аркуші кольорового паперу, клей, лінійка з круглим отвором, різнокольорові олівці.

Попередня робота: діти розповідають, які геометричні фігури вони знають; разом із педагогом малюють контури різних за формою і розміром геометричних фігур на кольорових аркушах і вирізають їх.

Хід справи

Педагог звертає увагу дітей на те, що, поєднуючи різні геометричні фігури, можна зобразити різні предмети, тварин, рослини. Діти разом зображують їх. Форми геометричних фігур можна розрізати навпіл та домальовувати зображення, якщо це необхідно.

Колективне обговорення справи.

Діти обговорюють свою аплікацію, розповідають, чи сподобалося їм працювати разом.

КТС «Кумедне фото»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі здібності.

Матеріал: журнали, ножиці, клей, фотографії дітей, аркуш ватману.

Попередня робота: діти розглядають альбоми з колективними фотографіями, вирізають зі своїх фотографій тільки контур обличчя.

Хід справи

Педагог пропонує дітям переглянути журнали і вирізати з них силуети тих видатних людей, персонажів чи тварин, які їм сподобаються, і приклеїти їх на ватмані. Потім замість обличчя

персонажів, тварин чи видатних людей діти приклеюють фотографії своїх облич, які вони вирізали. Кожна дитина підписує своє ім'я на загальній фотографії.

Колективне обговорення справи.

Діти пояснюють свій вибір персонажів, тварин чи видатних людей у журналах, розповідають про свої враження від «портрету» в новому вигляді.

КТС «Казковий театр»

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій, розвивати творчі та акторські здібності, уяву і фантазію, вчити дітей співвідносити свої дії з діями інших.

Матеріал: костюми різних казкових персонажів.

Попередня робота: діти згадують і називають відомі їм казки і казкових героїв, разом із педагогом обговорюють складові театру й особливості театралізованої вистави.

Хід справи

Справа відбувається у два етапи (протягом двох занять).

I етап (перше заняття)

Діти обирають собі ролі певних казкових персонажів із різних казок (Кіт у чоботях, Івасик-Телесик, Дюймовочка, Капітошка, Ведмедик, Котигорошко, пічка, гуслі, золота рибка та ін.). Потім разом вигадують казку, у якій беруть участь усі члени дитячої групи, тобто всі казкові герої, яких обрали діти.

II етап (друге заняття)

Діти за допомогою педагога демонструють казку в ролях для дітей іншої групи чи класу.

Колективне обговорення справи.

Кому було важко вибрати роль, кому грати її? Яким чином діти домовлялися під час виконання спільної справи?

ПРИЙОМИ ДІЛЕННЯ КОЛЕКТИВУ НА МІКРОГРУПИ

1. За дружніми симпатіями

Запрошують стільки дітей, скільки потрібно мікрогруп. Їм пропонують обрати по 5 представників із колективу (кількість учасників у кожній мікрогрупі) за такими питаннями:

- З ким би ти поділився яблуком?
- Кого б ти запросив до себе на день народження?
- З ким би ти пішов у похід?

2. За кольором

Запропонувати дітям різнокольорові фігурки (кольорів стільки, скільки треба груп; фігур одного кольору стільки, скільки учасників у кожній групі).

3. За фігурами

Запропонувати дітям фігури одного кольору, але різної форми (форм стільки, скільки треба груп; кожного виду форм стільки, скільки учасників у кожній групі).

4. За порами року

Іменинники літа, зими, осені, весни (потім можна скорегувати групи).

5. Поділ на блондинів та брюнетів

6. За кольором ока

7. За частинами листівок

Листівок стільки, скільки потрібно мікрогруп. Кожну листівку слід розрізати на частини (кількість частин відповідає кількості учасників у мікрогрупі). Частини листівок перемішують. Кожен учасник обирає свою частину листівки. Група збирається під час складання листівок-«пазлів».

8. За календариками

Різні види календариків — кількість мікрогруп. Кількість однакового виду календариків — кількість учасників у кожній групі.

Алгоритм проекту

Тема _____

Проблема _____

Мета _____

Учасники _____

Партнери _____

Розподіл на групи учасників проекту _____ (тема проекту)

Назва групи	Керівник групи	Склад групи	Функції групи
Група соціальних досліджень			Здійснення анкетувань, опитувань, тестувань та оброблення результатів
Група контакту			Зустрічі з представниками інших структур, листування з ними, оброблення результатів
Група агітації			Розповсюдження матеріалів, проведення бесід, зустрічей

Назва групи	Керівник групи	Склад групи	Функції групи
Група фото-, відеозйомки			Наочне фіксування проекту
Група оформлення			Оформлення результатів проекту, його дизайн
Група рефлексії			Накопичення інформації про реалізацію проекту, про зміни, координація роботи на майбутнє

План реалізації проекту

1. Створення штабу проекту для керівництва, координації та визначення проблеми.
2. Виявлення проблеми шляхом опитування дітей та батьків, аналізу подій, що висвітлюються засобами масової інформації, бесід тощо.
3. Створення робочих груп та розподіл обов'язків.
4. Розробка плану реалізації проекту.
5. Реалізація проекту:
  - Інформаційна лінія реалізації — розповсюдження звернень, здійснення опитувань, надсилання листів тощо.
  - Агітаційно-дійова лінія — організація рейдів, зустрічі з представниками інших структур міста.
  - Підсумкова — оформлення результатів (стенду, презентації, газети, розповсюдження досвіду проектної діяльності через створення матеріалів з методичними рекомендаціями або через періодичні видання тощо).

На основі загального плану реалізації проекту кожна група розробляє власний план, визначає мету та починає діяти.

Можна запропонувати дітям створити проекти «Історія виникнення книги», «Спортсмени нашого краю», «Пожежна безпека» та ін.

КОЛЕКТИВНІ ІГРИ ТА ВПРАВИ

Наш казковий садочок

Мета: розвивати вміння дітей працювати разом, взаємодіяти одне з одним.

Матеріал: аркуш ватману, фарби або різнокольорові олівці.

Хід гри

Діти разом зображують на ватмані малюнок свого казкового дитячого садочка, а потім розповідають про нього історію.

Казкарі

Мета: вчити дітей працювати в колективі, покращити настрій дітей.

Хід гри

Дорослий пропонує дітям придумати казочку. Звертає увагу на те, що разом це буде легко зробити. Кожен має вислухати свого товариша і придумати лише одне речення до того, що вже було придумано. Дорослий фіксує сказане дітьми і придумує фінал казки. Діти дякують одне одному за співпрацю.

Наш подарунок

Мета: розвивати творчість, уміння дітей працювати разом, взаємодіяти одне з одним.

Матеріал: аркуші ватману, фарби або різнокольорові олівці.

Хід гри

Спочатку діти разом із дорослим вигадують історію про далеку казкову країну та її мешканців. Потім дітям пропонують зобразити на ватмані подарунки, які б вони хотіли подарувати іншим дітям, які живуть у цій казковій країні. Свої малюнки діти виконують усі разом.

Пари в зоопарку

Мета: розвивати навички невербального спілкування, покращити емоційний настрій дітей, сприяти згуртованості групи.

Матеріал: таблички з назвами тварин або їх зображенням (для маленьких дітей).

Хід гри

Кожній дитині на спину кріплять табличку з назвою або зображенням тварини. Табличок із такою ж назвою в групі дві. Вони знаходяться у різних гравців. Дітям необхідно знайти свою «пару». Основне правило цієї гри полягає в тому, що її учасникам заборонено говорити одне з одним.

Взаємодіяти можна лише за допомогою міміки і жестів, поз і умовних знаків: «так» — кивок головою, «ні» — негативне похитування головою та ін.

Що робити?

Мета: вчити дітей ефективно взаємодіяти між собою в конфліктних ситуаціях.

Матеріал: будь-яка іграшка.

Хід гри

Дітям пропонують програти в парах конфліктну ситуацію: «Ти дав свою іграшку своєму другові погратись, а він її зламав». Потім діти міняються ролями.

Важливо обговорити з дітьми цю гру:

- Як ти вважаєш, чи навмисно твій друг зламав твою іграшку?
- Що ти відчував, коли дізнався про те, що твою іграшку зламали?
- Що ти відчував, коли зламав цю іграшку?
- Як ти пояснив другу свій учинок? тощо.

Дитячий хор

Мета: сприяти згуртованості групи, розвивати увагу дітей та почуття ритму.

Матеріал: текст будь-якого вірша.

Хід гри

Дітям пропонують хором виразно прочитати який-небудь відомий вірш (у єдиному темпі і ритмі). Після того як група дітей досягне єдиного ритму і темпу, можна ускладнити завдання. Так можна запропонувати, прочитати цей вірш з однаковою інтонацією, в єдиному темпі і ритмі, але вимовляючи слова по черзі.

Військові

Мета: розвивати спостережливість, емпатійність, комунікативні навички.

Хід гри

Діти стають у коло, а дорослий звертається до дітей: «Зараз ми з вами будемо грати у військових. Ви всі — військові і маєте свого командира. Давайте оберемо військового. Він керуватиме вашими рухами і вашою поведінкою. Тобто ви будете робити тільки те, що він вам показуватиме. У процесі гри ніхто (ні військові, ні командир) не повинен промовляти жодного слова».

Перш ніж обирати військового, необхідно, щоб одна дитина вийшла з кімнати, а потім зайшла і спробувала вгадати, хто з дітей — «командир».

Веселий хоровод

Мета: формувати навички роботи в команді, групової злагодженості дітей, відчуття радості від співпраці.

Хід гри

Діти стоять, узявшись за руки. Дорослий пропонує дітям виконати різні дії разом, не розриваючи рук. Діти можуть пройтись по кімнаті навприсядки, стрибаючи на одній ніжці, схрестивши ноги тощо.

Після закінчення гри педагог має обговорити з дітьми те, що їм допомагало, а що заважало виконувати завдання.

Розмова мовчуна

Мета: розвивати комунікативні уміння дітей, вчити застосовувати невербальні засоби комунікації.

Хід гри

Одна дитина, використовуючи тільки рухи, жести, міміку, намагається пояснити іншим дітям якусь інформацію. Діти відгадують її.

Дракон

Мета: вчити дітей працювати в команді, вболівати за командний результат, бережливо ставитися одне до одного.

Хід гри

Діти шикуються в колону. Кладуть руки на плечі одне одному. Перший у колоні — «голова дракона», а останній — «хвіст». «Голова» повинна дотягнутися до хвоста і доторкнутися до нього. «Тіло дракона» повинно зберігати цілісність. Гра триває, поки кожен з учасників не побуде в ролі «голови» і «хвоста».

Танок у лісі

Мета: зняти м'язове та емоційне напруження, розвивати згуртованість групи та створити в ній позитивний емоційний настрій, розвивати уяву.

Матеріал: аудіозапис різної музики відповідно до емоційного настрою тварини, яку зображують діти.

Хід гри

Дорослий пропонує дітям уявити, що вони опинилися в лісі і перетворилися на різних тварин: «Зараз ми з вами веселі зайченята і нам дуже хочеться потанцювати на цій лісовій галявині. А тепер ми — великі і сумні ведмедики і наш таночок ось такий» тощо.

Посварились-помирились

Мета: формувати комунікативні навички дітей, уміння розв'язувати конфліктні ситуації в групі однолітків.

Хід гри

Діти стають парами одне напроти одного на відстані витягнутої руки і заплющують очі. Дорослий пропонує їм, не відкриваючи очей і не розмовляючи, «привітатися» руками і опустити їх. Потім дітям за таких самих умов необхідно «посваритися» руками, опустити їх тощо. Гра закінчується тим, що діти «миряться», а потім «прощаються» руками і відкривають очі. Гру обговорюють.

Добрі країни

Мета: формувати уявлення дітей про дружбу, взаємодопомогу; розвивати творчу уяву.

Матеріал: зображення різних малюнків: лісу, підводного світу, пустелі.

Хід гри

Діти сідають на килимочку. Вихователь показує їм зображення різних малюнків: лісу, підводного світу, пустелі. Діти разом із дорослим згадують, які тварини живуть у лісі, пустелі, морі, як вони поведуться. Потім вихователь пропонує дітям уявити, що на малюнках зображені не справжні пустеля, море і ліс, а казкові. У них усі живуть дуже дружно і весело. А як саме відбувається життя мешканців цих казкових куточків світу — намагаються уявити і розповісти діти.

Наприклад, у доброму лісі зайчик ходить у гості до вовка і вони разом п'ють чай, дивляться мультфільми, розповідають один одному цікаві історії.

Зайці

Мета: сприяти згуртованості групи дітей, формувати позитивний емоційний настрій.

Матеріал: крейда чи мотузка великого розміру.

Хід гри

На підлозі крейдою чи за допомогою мотузки зображують контури кола діаметром 8–10 метрів. У коло кладуть кубики чи кеглі, кількість яких повинна відповідати кількості гравців. Коло — це «город», а кубики — «морква». Серед дітей обирають «господаря городу», решта — «зайці».

За сигналом педагога «зайці» забігають в коло і крадуть «моркву», а «господар», який стоїть поряд із «городом», намагається їх упіймати. «Заець», якого зловили, стає «господарем», а «господар» — «зайцем» тощо. «Господар» може ловити «зайців» тільки в межах «городу».

Складемо малюнок

Мета: розвивати вміння дітей працювати разом, сприяти згуртованості групи.

Матеріал: малюнок чи картина великого розміру, розрізана на декілька частин.

Хід гри

Діти разом збирають із частин цілу картину.

Незвичайний потяг

Мета: розвивати вміння дітей працювати разом, взаємодіяти одне з одним у колективі, сприяти згуртованості групи.

Хід гри

Діти стають одне за одним, тримаючи за талію тих, хто стоїть попереду. Коли потяг вирушає, малюки («вагони») рухаються по кімнаті за дитиною, яка стоїть першою («локомотив»), обходячи всі перепони, що зустрічаються на шляху. Потім дитина, яка стоїть останньою, переходить уперед і стає «локомотивом» тощо.

Кошенята

Мета: зняти м'язове та емоційне напруження, сприяти згуртованості групи та створювати в ній позитивний емоційний настрій, розвивати уяву.

Матеріал: аудіозапис спокійної музики.

Хід гри

Діти сідають на килимочку. Дорослий пропонує їм уявити, що вони перетворилися на маленьких кошенят, які гріються на сонечку спочатку спинками, потім животиками, потягуються, умиваються тощо.

Гру виконують під музичний супровід (спокійна музика).

Будівельники

Мета: розвивати навички колективної взаємодії, сприяти згуртованості групи.

Хід гри

Діти стають у коло і тримаються за руки. Дорослий пропонує їм, не розриваючи рук, побудувати різні геометричні фігури: квадрат, трикутник, коло, овал, прямокутник.

Килимок миру

Мета: вчити дітей розв'язувати конфліктні ситуації мирним шляхом за допомогою слова без втручання дорослих.

Матеріал: дві іграшки (гусениці), картки зі словами «Давай поговоримо», «Давай помиримся», «Спробуємо домовитися», «Будемо дружити», невеликий килимок.

Хід гри

Педагог. Дві гусениці з мультфільму «Лунтік» посварилися між собою (*розіграти ситуацію сварки між героями*).

— Вам сподобалось, як поведуться гусениці? Чому?

Що ж робити, коли хочеться битись,
Щипати, кусатись, ревіти, кричати,
Хочеться дуже штовхати й стрибати,
Скакати, брикатись.
І на підлозі як дзиґа кататись?

О. Діброва

- Що ви можете порадити гусеницям?
- Придумайте такі слова, щоб наші друзі помирилися.
- Які слова ви придумали? (*Вивісити картки зі словами «Давай поговоримо», «Давай помиримося», «Спробуємо домовитися», «Будемо дружити»*).
- Подивіться навколо. Давайте знайдемо в групі таке дивне місце, де всі будуть миритися (*розстелити килимок у зазначеному місці*).
- Як можна назвати такий незвичайний килимок, на якому можна відразу все забути, посидіти, обговорити всі проблеми?
- Давайте запропонуємо гусеницям помиритися на килимку.
- Миритися можна за допомогою мирилки.
- Давайте розучимо українську народну мирилку:

Пирого печуться,
А хлопчики б'ються,
Вже спеклися пироги,
Хлопчики не вороги.
Нумо чур не битися!
Нумо вже миритися!
Мирися, мирися.
Та більше не бийся.

- Якщо ви побачите, що поруч сваряться діти, запропонуйте їм піти на килимок миру і помиритися.

Казкові перетворення

Мета: розвивати комунікативні навички дітей, створити позитивну емоційну атмосферу в групі, сприяти згуртованості дитячого колективу.

Матеріал: малюнки із зображенням різних казкових героїв відповідно до кількості дітей.

Хід гри

Кожна дитина отримує малюнок із зображенням певного казкового героя (Карлсон, Баба-Яга, Червона Шапочка, Царівна Несміяна, Іванушка-Дурачок, Змій Горинич, Пан Коцький, Курочка Ряба, Колобок тощо), але не показує його іншим і не розповідає

нічого про нього. Потім діти по черзі за допомогою міміки і жестів зображують свого казкового героя, а інші намагаються його відгадати.

Сімейне фото

Мета: визначити лідерів групи, створити позитивний емоційний настрій, розвивати навички колективної взаємодії.

Хід гри

Дітям пропонують уявити, що вони члени великої родини і зараз будуть фотографуватись. Для цього їм спочатку необхідно обрати «фотографа», який зможе розмістити всю сім'ю для фотографування, і «дідуся», який буде допомагати фотографу.

Зазвичай ролі «фотографа» і «дідуся» обирають діти, які прагнуть бути лідерами, але не слід виключати елементи керівництва та інших «членів сім'ї» (необхідно уважно поспостерігати за ходом гри).

Після того як ролі розподілено і всіх розставлено для «фотографування», «фотограф» рахує до трьох. На «три» всі разом вимовляють слово «сир» і хлопають у долоні.

Відгадайте, хто це?

Мета: розвивати творче мислення, уяву; виховувати уважне ставлення до інших.

Хід гри

Педагог загадує конкретну дитину групи. Інші діти ставлять запитання дорослому, щоб здогадатися, кого він загадав. Але відповіді на запитання повинні бути тільки «Так» або «Ні».

Наприклад:

- Це дівчинка?
- Так.
- У неї темне волосся?
- Ні.
- У неї руде волосся?
- Так.
- Її звуть Аня?
- Ні.
- Її звуть Лера?
- Так.

Наші вміння

Мета: розвивати комунікативні навички дітей, уміння взаємодіяти одне з одним у групі.

Матеріал: аркуш ватману, аркуші паперу та олівці чи ручки відповідно до кількості дітей у групі.

Хід гри

Ведучий ділить ватман на 9 квадратів. У кожному квадраті він записує номер і запитання:

1. Хто займається танцями?
2. Хто вміє грати на піаніно?
3. Хто вміє грати на гітарі?
4. Хто добре малює?
5. Хто займається спортом?
6. Хто вміє кататися на роликах?

На аркушах кожна дитина зображує таке ж поле з 9-ти квадратів і проставляє номер у кожному з них відповідно до зразка (ватману).

Завдання гравців: запитати всіх дітей і знайти серед них тих, хто дійсно займається танцями, вміє грати на піаніно тощо, записати у відповідному квадраті свого аркуша ім'я і прізвище цієї дитини. Не можна записувати ім'я однієї і тієї ж дитини більше ніж в одному квадраті. Після завершення гри педагог підбиває підсумки щодо вмінь дітей групи.

Наша мрія

Мета: розвивати творчість, уміння дітей працювати разом, взаємодіяти одне з одним.

Матеріал: аркуш ватману, фарби або різнокольорові олівці, журнали, ножиці, клей.

Хід гри

Дорослий пропонує дітям зобразити їх мрію на ватмані, використовуючи фарби, різнокольорові олівці, вирізки з журналів, клей. Обов'язково необхідно звернути увагу дітей на те, що в кожного з них є своя власна мрія, але на ватмані їм необхідно зобразити мрію всієї групи, одну для всіх.

Портрет педагога

Мета: розвивати творчість, уміння дітей працювати разом, взаємодіяти одне з одним.

Матеріал: аркуш паперу, різнокольорові олівці.

Хід гри

Діти сідають у коло. Їм пропонують намалювати портрет їх педагога, передаючи одне одному аркуш паперу. Тобто перша дитина починає малювати портрет, зображуючи, наприклад, тільки овал обличчя, друга дитина продовжує, малюючи тільки очі педагога, тощо.

Танок повітряних кульок

Мета: покращити настрій дітей, сприяти згуртованості групи.

Матеріал: 3–4 повітряні кульки різного кольору, аудіозапис веселої музики.

Хід гри

Діти стають у коло і всі разом під музику танцюють вільний танок, перекидаючи при цьому одне одному повітряні кульки.

Танок капелюха

Мета: покращити настрій дітей, сприяти згуртованості групи та розвитку впевненої поведінки.

Матеріал: будь-який капелюх, аудіозапис веселої музики.

Хід гри

Діти стають у коло, а педагог, одягнувши капелюх, стає в центрі. Усі разом під музику виконують вільний танок. Дитина, якій педагог одягне капелюх, стає на місце педагога в центр кола. Танок триває, доки кожна дитина виконає його в центрі кола разом з іншими.

Теплі руки

Мета: сприяти згуртованості групи, створити позитивний емоційний настрій у групі, розвивати емпатію.

Хід гри

Діти стають у коло. Обирають одну дитину, яка стає в центрі кола і з заплющеними очима знаходить тих, у кого холодні руки (носи, вуха, щоки), називаючи їх імена.

Передай сусіду

Мета: розвивати вміння дітей працювати разом, взаємодіяти одне з одним у колективі, формувати навички культурної поведінки.

Матеріал: будь-яка річ, яку діти зможуть передавати одне одному (книга, ручка, лінійка тощо).

Хід гри

Сидячі по колу, діти передають одне одному якусь річ (наприклад, олівець). Педагог коментує, чи «правильно» передається олівець. Діти мають здогадатись, що саме роблять ті, хто «правильно» передають олівець, а що ті, хто неправильно його передають. Чим вони відрізняються?

Ті діти, які передаючи олівець посміхаються, дивляться в очі сусіду, кивають йому, говорять: «Візьми, будь ласка, виконують завдання правильно».

Голос тварини

Мета: зняти м'язову та емоційну напругу, розвивати згуртованості групи та створити в ній позитивний емоційний настрій, розвивати увагу.

Хід гри

Діти розподіляються на пари і разом обирають голос будь-якої тварини. Потім вони розходяться по різні кінці кімнати. Вимикається світло. Завдання ігроків — знайти партнера за голосом обраної тварини.

Місточок

Мета: розвивати вміння дітей працювати разом, взаємодіяти одне з одним у колективі, формувати навички культурної поведінки.

Матеріал: дошка шириною 15–20 см і довжиною 3–5 м.

Хід гри

Група дітей розподіляється на дві частини і встає на довгу дошку з обох боків від середини. Завдання — двом підгрупам дітей помінятися місцями. Якщо хтось стане на підлогу чи торкнеться її, гра починається спочатку.

Сонячний таночок

Мета: розвивати вміння дітей працювати разом, сприяти згуртованості групи, сформуванню позитивного емоційного настрою.

Матеріал: обруч і мотузки довжиною 1,5–2 м за кількістю дітей у групі, аудіозапис музики різного емоційного характеру (весела, сумна, руйнівна тощо).

Хід гри

До обруча прив'язують мотузки і розкладають на підлозі у вигляді сонця. Дорослий розповідає дітям про те, що зараз вони всі разом перетворяться на велике сонце, яке буде танцювати. Кожна дитина береться за край своєї окремої мотузки. Під музику різного настрою діти виконують вільний танок.

Аплодисменти

Мета: розвивати вміння дітей працювати разом, сприяти згуртованості групи, покращити емоційний настрій дітей.

Хід гри

Діти стають у коло. Вихователь розповідає про те, що на концертах люди аплодують артистам. За допомогою аплодисментів вони виражають своє ставлення до артиста, який виступає на

сцені. Оскільки ставлення може бути різним (подобається артист чи ні), то й аплодисменти можуть бути різними.

Діти зображують аплодисменти, які можна було б визначити як...

- такі, що підбадьорують;
- стримані, не дуже гучні;
- ледачі;
- дуже тихі;
- гучні;
- бурні.

ЗАКЛЮЧНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

Не потрібно з перебільшеною урочистістю
починати жодну справу:
урочисто святкувати необхідно
тільки завершення справ.

Й. В. Гете

ІГРИ ДЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ЗАНЯТЬ І ТВОРЧИХ СПРАВ ІЗ ДІТЬМИ, РИТУАЛИ ПРОЩАННЯ

Дякую

Мета: формувати в дітей комунікативні навички, підбити підсумок спільної роботи дітей.

Матеріал: свічка, музичний супровід (спокійна музика).

Хід гри

Діти стають у коло і, передаючи одне одному запалену свічку, промовляють слова: «Дякую, (ім'я дитини, яка стоїть праворуч), мені було цікаво грати з тобою сьогодні!»

Посмішка

Мета: формувати в дітей комунікативні навички, підбити підсумок спільної роботи дітей, сприяти покращенню емоційного стану.

Матеріал: музичний супровід (спокійна музика).

Хід гри

Діти стають або сідають на килимку у коло і на знак подяки передають одне одному посмішку. Тобто кожен по черзі посміхається дитині, яка знаходиться поряд із нею.

Гарні діти

Мета: формувати в дітей комунікативні навички, підбити підсумок спільної роботи дітей, створити позитивний емоційний фон у групі.

Хід гри

Діти стають у коло і беруться за руки. Педагог пропонує їм разом промовити слова: «Ми дуже гарні діти!». Спочатку це потрібно зробити пошепки, потім голосно, а потім закричати.

Добра тварина

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, зняти нервово-психічне напруження.

Матеріал: музичний супровід (спокійна музика).

Хід гри

Діти стають у коло і беруться за руки. Педагог звертається до них: «Діти, уявіть, що ви всі разом — це одна велика добра тварина. Закрийте очі і прислухайтеся, як вона дихає. Зробіть вдих, видих. А тепер крок уперед — вдих, крок назад — видих (декілька разів). А ось так б'ється серце цієї доброї тварини — тук-тук, тук-тук. Два кроки вперед — тук-тук, два кроки назад — тук-тук (декілька разів). Відкривайте оченята, зробіть вдих — видих (декілька разів)».

Обійми

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, зняти нервово-психічне напруження.

Матеріал: музичний супровід (весела музика).

Хід гри

Дорослий пропонує малюкам підійти до кожної дитини з групи і обійняти її, дякуючи за спільну роботу під час ігор.

Загадковий подарунок

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, створити позитивний емоційний фон.

Матеріал: музичний супровід (спокійна музика).

Хід гри

Діти стають у коло. Педагог звертається до дітей: «Усі ми дуже любимо отримувати і дарувати подарунки. Уявімо, що ми можемо все що завгодно. Подаруйте, будь ласка, будь-яку річ (умовно) своєму сусідові праворуч. Але намагайтеся дарувати те, що обов'язково сподобається іншій дитині. Нехай ті, хто приймає подарунки, не забувають дякувати».

Іграшкова розмова

Мета: розвивати комунікативні навички, творчі здібності дітей, підбити підсумок спільної роботи, створити позитивний емоційний фон.

Матеріал: різні м'які іграшки.

Хід гри

Діти вибирають собі одну іграшку і стають із нею в коло. Педагог пропонує дітям розповісти про свої враження від спільних ігор від імені своєї іграшки. Починає педагог, показуючи приклад дітям: «Я — маленький сірий зайчик-пострибайчик. Сьогодні мені дуже сподобалося малювати разом з іншими дітьми. Дякую за увагу. До побачення!»

Камінці подяки

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити настрій дітей.

Матеріал: різнокольорові камінці.

Хід гри

Діти стають у коло, а одна дитина — всередині кола. Кожна дитина з кола по черзі підходить до дитини, яка стоїть усередині, тисне їй руку і дарує камінець, промовляючи: «Дякую за цікаве спілкування!». Та у відповідь робить так само, і обидва залишаються всередині кола, тримаючись за руки. Потім підходить третя дитина тощо.

Яблунька

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, визначити емоційний стан кожної дитини.

Матеріал: аркуш ватману із зображенням яблуні без плодів з кишеними для яблук, окремо вирізані картинки із зображенням яблук у вигляді різних емоційних станів.

Хід гри

Дорослий пропонує дітям вибрати серед яблук те, яке їм зараз подобається, і помістити його на дерево. Діти розміщують свої яблука на яблуні. Педагог підбиває підсумок: «Яка гарна яблуня в нас вийшла! Своїми чарівними яблучками вона буде радувати нас на наступних зустрічах». Таку гру можна проводити щодня, спостерігаючи за зміною настрою дітей.

Кольорові долоньки

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, визначити емоційний стан кожної дитини.

Матеріал: аркуш ватману, різнокольорові олівці, музичний супровід (весела музика).

Хід гри

Дорослий пропонує дітям обвести свої долоні на ватмані, розміщуючи їх по колу. Після цього діти всі разом зафарбовують свої долоньки тим кольором, який їм зараз подобається.

Поплескаємо собі!

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан дітей.

Хід гри

Діти стають у коло. Педагог пропонує їм поплескати собі за роботу, починаючи плескати знизу і поступово піднімаючи руки в оплесках угору.

Ура!

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, зняти нервово-психічне напруження.

Хід гри

Діти стають у коло і всі разом кричать «Ура!» спочатку протяжно, потім коротко, повторюючи декілька разів.

Дзвіночки

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан дітей.

Матеріал: дзвіночок.

Хід гри

Діти стають у коло разом із педагогом. Вихователь передає дітям дзвіночок, відбиваючи ним певний ритм. Далі кожна дитина

по черзі продовжує передавати дзвіночок, попередньо відбивши свій власний дзвін.

Наш настрої

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан дітей.

Матеріал: аркуш ватману, різнокольорові олівці.

Хід гри

Діти сідають навколо ватману і зображають за допомогою малюнку настроїв своєї групи, з яким вони завершують групову роботу.

Наша карта

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан дітей.

Матеріал: будь-яка річ, що належить кожній дитині з групи, нитки.

Хід гри

Педагог пропонує дітям побудувати їх власну карту, за якою вони зможуть наступного разу знайти свою країну, де знову зможуть грати і малювати. Для цього кожна дитина бере якусь свою річ (іграшку, цукерку, олівець тощо) і розміщує її на підлозі. Після цього діти з'єднують усі речі між собою за допомогою ниток.

Груповий портрет

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Матеріал: аркуш ватману, різнокольорові олівці.

Хід гри

Діти сідають навколо ватману і разом малюють портрет своєї групи. Кожна дитина може малювати тільки себе або, навпаки, когось із групи за умови, що її намалює інша дитина. Тобто всі діти повинні бути зображеними на портреті.

Кумедне рукостискання

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Матеріал: музичний супровід (весела музика).

Хід гри

Діти стають у коло. Праву руку протискають між ногами так, щоб дитина, яка стоїть позаду, схопила її лівою рукою. Діти

промовляють одне одному: «Дякую!». Педагог коментує: «Ось так ми подякуємо одне одному за нашу співпрацю!»

До побачення!

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Матеріал: м'яч.

Хід гри

Діти стають у коло. Педагог прощається з кожною дитиною по черзі, кидаючи м'яч і промовляючи слова:

М'ячик стрибав тут і там,
Але час прощатися.
— До побачення! — сказав. —
Час вже повертатися!

Прощайте, дівтора!

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Хід гри

Педагог звертається до дітей від імені будь-якого казкового персонажа:

Разом весело нам гратись,
Але час вже повертатись.
Бажаю щастя і добра,
Прощайте, дівтора!
Ми закінчуємо грати!

До завтра

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Хід гри

Діти стають у коло і разом промовляють віршовані слова:

Раз, два, три, чотири, п'ять,
Ми закінчуємо грати,
Попрощатись вже нам час,
Завтра знов приходь до нас.

Топтуни

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Хід гри

Вихователь пропонує дітям стати в коло і протупотіти ніжками свої враження від заняття. Педагог пояснює дітям, що якщо комусь заняття здалося дуже цікавим і веселим, він може голосно і швидко тупотіти ніжками. Той, кому заняття здалося нудним, нецікавим, тупотітиме ніжками повільно і не голосно.

Все, клас!

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Хід гри

Діти стають у коло і разом промовляють віршовані слова:

Разом грали і стрибали,
Весело ми танцювали,
Але вийшов вже наш час,
До побачення! Все, клас!

Долоньки до долоньок

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Хід гри

Діти стають у коло, розставляють руки в сторони і розвертають долоні так, щоб можна було їх з'єднати з долонями сусідніх дітей. При цьому всі разом промовляють:

Ми долоньками з'єднались,
Одне одному всміхались,
Нам не важко разом стати,
Завтра знову будем грати!

Що сподобалося?

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей.

Хід гри

Педагог пропонує дітям поспілкуватися між собою протягом 5–7 хвилин і розпитати одне одного про те, які ігри запам'яталися і що найбільше сподобалося.

Квітковий аромат

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей.

Хід гри

Діти стають у коло і передають одне одному будь-яку справжню квітку, попередньо вдихнувши її аромат і промовивши: «До побачення!».

Говори на вушко

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Хід гри

Діти стають у коло. Педагог пропонує їм сказати одне одному пошепки на вушко: «Я буду радий пограти з тобою наступного разу. До побачення!».

Потяг вражень

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Хід гри

Педагог звертається до дітей: «Діти, ми з вами дуже добре грали сьогодні, але вже час закінчувати наше заняття. Я пропоную вам повернутись із цієї ігрової кімнати, у якій так весело і цікаво, потягом. Але цей потяг такий же незвичайний, як і наша ігрова кімната. Вагончиками в ньому будемо ми з вами, а пасажирами — ваші враження від спільної діяльності. Отже, зараз кожен із вас (вагончики) по черзі підійде і стане після мене (локомотив). Кожен вагончик (дитина) повинен сказати, яких пасажирів він бере із собою (те, що сподобалося і запам'яталося сьогодні найбільше).

Підсумковий танок

Мета: сприяти згуртованості групи, підбити підсумок спільної роботи дітей, покращити емоційний стан.

Матеріал: музичний супровід (весела, сумна і спокійна музика).

Хід гри

Діти разом вибирають, під яку музику вони будуть танцювати — під веселу, сумну чи спокійну. Потім стають у коло і під вибрану музику здійснюють рухи таким чином, щоб максимально виразити, що вони відчувають наприкінці заняття.

ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ ТА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

Через казки, вірші, оповідання дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем. Вона вчиться співпереживати героям і за їх прикладом будувати відносини з іншими людьми. Багатий фольклорний і літературний матеріал (пісні, байки, прислів'я, скоромовки, забавлянки) стане в пригоді батькам та педагогам дошкільних закладів, початкової школи у вихованні в дитини таких рис, як доброта, чуйність, милосердя, співчуття, порядність. Він допоможе подати дітям загальнолюдські цінності й високу мораль не у вигляді сухих і нудних повчань та наказів, що надто часто викликає в дітей природне прагнення чинити навпаки, а в такій словесно-емоційній формі, яка невимушено підводить дітей до самостійного висновку, чому саме потрібно поводитися добре під час взаємодії з іншими дітьми та дорослими, чому лише позитивні вчинки приносять справжню радість і задоволення від спілкування.

Спілкуючись із ровесниками, дитина вчиться висловлювати і захищати власні думки, пропонувати і заперечувати, порівнювати і змагатися. Але ці стосунки необхідно спрямовувати в потрібному напрямі, надавати їм бажаного морального забарвлення, щоб ігри та спілкування вели не до розвитку егоїзму й упередженості, а виховували вміння відчувати настрій іншої людини, чутливість, доброту, розуміння необхідності хороших стосунків із ровесниками, бажання шукати і підтримувати дружбу з ними.

Фольклор та художня література допоможуть малюкам у навчанні вміння дружити, подаючи приклади дружби, спонукаючи робити власні висновки. Оповідання про дружбу освітлять дітям складність їх взаємин і вчинків, а емоційний фон і моральний зміст мають надзвичайну виховну силу, бо легко і міцно фіксуються в пам'яті дитини та слугують матеріалом для її переживань і роздумів.

НОВИЙ ВЕЛОСИПЕД

Левко приїхав на майданчик на новому триколісному велосипеді, що аж виблискував на сонці. Хлопчика відразу оточили діти.

— Дай проїхатися, — просять.

— І мені, і мені...

— Нікому не дам, — насупився Левко. — Я ще й сам не накавтався... — І швидко закрутив ногами. Він то до гойдалки під'їде, то

навколо квітника покружляє. А хлоп'ятам ще дужче кортить проїхати на новому велосипеді.

— Ну дай хоч спробувати, — не відстають вони. Левко ж і слухати не хоче — їздить сам.

Просили, просили хлоп'ята та й почали розходитися — хто в м'яча грати, решта — на гойдалку.

Згодом Левкові набридло самому кататися. Відтягнув він велосипед додому, а сам вибіг на майданчик. Став у коло в м'яча грати.

Та м'яч жодного разу до нього не потрапив. Образився Левко, відійшов до гойдалки.

— Зупиніть, і я сяду, — попросив він. А хлоп'ята ніби й не чують, ще дужче розгойдуються. Надув Левко губи, відійшов до дівчаток — вони в піску гралися. Але й ті не звернули на нього жодної уваги. Тільки хтось сказав:

— Іди, катайся на своєму велосипеді...

Микола Стеценко

ІДЕ, ІДЕ ДІД, ДІД

(пісня-забавлянка, яку можна вивчати в хороводі)

Іде, іде дід, дід.
Несе, несе міх, міх.
Оттакий дідище,
Оттакий страшище!
Оттакий ногатий,
Оттакий рукаатий,
Оттакий вусатий,
Такий бородатий!
Оттакий дідище,
Оттакий страшище! —
А я не боюсь!

ГРКИЙ АПЕЛЬСИН

Оленка сиділа на перелазі й весело махала ногами. У руках вона тримала щось схоже на маленьку диньку. Дівчинка відколупувала шматочки оранжевої шкірочки й кидала їх у калюжу.

— Що це в тебе? — підбіг Сергійко.

— Хіба ти не бачиш? — буркнула дівчинка.

— Мандаринка! Така, як мені тато з міста привозив. Пам'ятаєш? Я й тобі давав...

— От і не вгадав!

— А що ж?

— А-пель-син-ка! — сказала дівчинка, і рожева скибочка сховалася у неї в роті.

— Дай і мені покуштувати, — попросив хлопчик.

— Вона недобра. Гірка й кисла.

— Та нічого, дай хоч одну скибочку.

— Кажу тобі, що вона погана, — відказала Оленка і скочила з перелазу.

У цю мить апельсин вислизнув з Оленчиних рук і покотився прямо в калюжу. Дівчинка ойкнула і заплакала.

— Чого ж ти плачеш? — здивувався Сергійко. — Вона ж погана!

Микола Стеценко

УТРЬОХ

Славкові,
що з квартири сорок,
велосипед
купили вчора.
Він зразу
в двір його потяг,
прудкого та дзвінкого,
все хизувався ним,
та нас
не підпускав до нього.
Просила Іра:
— Славчик, дай,
проїду до паркану!
А він Ірині:
— Не займай,
бо дам, —
так враз одстанеш!
Просив Юрко:
— Ну дай хоч раз
проїду метрів двісті!
А він Юркові:
— Ач який!
Собі купи та їзди.

Анатолій Костецький

ГОЙДАЛКА

Прийшов у дитячий садок Петриків дідусь. Він обтесав і глибоко закопав два стовпи, приладнав угорі поперечину, а до неї на двох вервечках — гойдалку, схожу на велике крісло.

— Ну, хто найсміливіший, сідайте! — запросив дідусь.

— Я! Я! — діти гуртом кинулися до гойдалки.

— Еге! Видно, боягузів серед вас нема, — вдоволено мовив дідусь.

— Це моя гойдалка! Моя! — заверещав Петрусь, ухопившись за вервечки. — Бо мій дідусь її зробив...

— Е, ні, Петрику, — нахмурився дідусь. — Це гойдалка для всіх. Усі гойдатимуться по черзі.

Першими дідусь посадовив у гойдалку Наталю й Оксанку. Гойдалка радісно злетіла вгору.

Петрик гойдався останній.

Михайло Цехмейструк

НІКОЛИ НЕ ХВАЛИСЬ

Хвалиться кіт,
Що він у брід
Дніпро перебрєде.
Та як пішов —
І не прийшов,
Нема kota ніде.

І ти ніколи не хвались,
Коли не можеш — не берись.

Платон Воронько

ДРУЗЯКИ

Кіт з Рябком були друзяки.
Котик нишком у собаки
Брав щоразу м'ясо, сало,
Бо котові завжди мало.
А Рябко зітхав у тузі:
«Хай бере, на те ми друзі».
Діти, ви скажіть мені:
Кіт був друг Рябкові?.. (Ні!)

Платон Воронько

ПІСТЬ

Сніг-сніжок
На долині,
Стіг-стіжок

В луговині.
 У стіжку сховався заєць,
 В нього хліба є окраєць,
 Капустина,
 Картоплина
 Ще й червона горобина.
 Тут прийшов до нього кріль:
 — Я до тебе з дальніх піль.
 Прошу друга не сваритись,
 Дай хоч трохи обігрітись.
 — Прошу, прощу гостя сісти,
 Обігрітись,
 Попоїсти, —
 Відповів привітний заєць. —
 В мене хліба є окраєць,
 Капустина,
 Картоплина
 Ще й червона горобина. —
 Кріль нічого не сказав,
 Тільки вуса облизав.
 Мовчки схрумав капустину,
 Картоплину,
 Горобину,
 Навалився на окраєць.
 І зітхнув гостинний заєць:
 — От мені попався гість —
 Не говорить, тільки їсть. —
 Кріль поїв усе до кришки,
 Обігрів у зайця ніжки,
 Тихо муркнув щось під ніс
 І гайнув собі у ліс.
 Сніг-сніжок
 На долині,
 Стіг-стіжок
 В луговині.
 У стіжку куняє заєць —
 Не вечеряв сіроманець.

Платон Воронько

ЖАДІБНИЙ ЄВГЕНКО

Євген горіхи роздає:
 — Оце — моє, оце — твоє.
 — А це чие?
 — Це теж моє!
 Дивлюсь, горіхів не стає...

А в вас такий Євгенко є,
Що так горіхи роздає?
Любов Пшенична

ЛАНЦЮЖОК

Пішли якось діти із вихователькою Ніною Петрівною до річки. Там вони збирали квіти на луках, бавились. А потім потомилися, захотіли їсти і вже налагодилися додому.

Саме тоді одна дівчинка, Наталочка, побачила, що загубила хустинку. Мама вранці зав'язала їй голову новою хустинкою, а вона загубила.

Наталочка заплакала і пішла шукати хустинку.

Луки були дуже великі. Наталочка безпорадно зупинилася і заплакала дужче.

— Нумо, допоможімо Наталочці! — запропонувала Ніна Петрівна. Діти почали оглядатися круг себе. Але вони були вже втомлені, хотіли їсти, хтось нерішуче промовив:

— Ми теж, мабуть, не знайдемо, бо луки дуже великі.

— Сама Наталя, звичайно, не знайде, а всі разом неодмінно знайдемо! — впевнено відказала Ніна Петрівна.

І вона порадила дітям узятися за руки. Щоб став ланцюжок. А потім розтягти ланцюжок. Аби він став якомога довший.

Ланцюжок став довгий-довгий. Діти пішли, тримаючись за руки. Ніби рибу ловили.

Так вони незабаром і побачили хустину.

Наталочка кинулася до хустини, витерла сльози і засміялася.

А діти ланцюжком і додому пішли. І все говорили з Ніною Петрівною про те, як добре кожну справу робити разом, у гурті.

Павло Гудим

СЕКРЕТ

Що зробити,
щоб удвічі
видавався торт
смачнішим?
Що зробити,
щоб удвічі
кожен день
для вас побільшав?
Щоб і радості,
і щастя

вам було —
аж ніде діти?
А немає тут секрету:
треба
з другом
поділитись!

Анатолій Костецький

ДВІ КІЗОЧКИ

А дві кізочки — то були розумнішими. Стрілись вони на вузькій стежечці. З одного боку стежечки глибокий рів, а з другого — висока та крута гора. Розминутися ніяк не можна. Постояли вони, постояли, подумали, подумали, а тоді одна кізочка стала на коліна, перевернулася на бік, лягла на стежці і притиснулася до гори.

Тоді друга обережно переступила через неї, а та, що лежала, встала і пішла собі.

Михайло Коцюбинський

ДОБРИЙ РАНОК

Соловей щибече в лузі:
«Добрий ранок всім вам, друзі!»
Із гнізда свого лелека
Обізвався недалеко:
«Добрий ранок! Добрий ранок!
Зустрічаємо світанок!»
І шпачки завжди веселі
Визирають із оселі:
«Добрий ранок! Чи здорові?»
Вдячна вам на добрім слові!
Ластів'ята на балконі
Дружно плещуть у долоні.
Привітались недаремно!
Добрий ранок! Як приємно!

ЯК КОТОВІ СОРОМНО СТАЛО

Вийшов кіт на поріг. Мружитья від ясного сонечка. Раптом чує — горобці зацвірінькали. Принишк кіт, насторожився. Тихенько почав пробиратися до паркана. А там сидять горобці.

Підповз аж до паркана та як стрибне. Хотів горобця схопити. А горобчик — пурх та й утік. Кіт перелетів через паркан та в калюжу й упав. Вискочив мокрий, брудний.

Іде кіт додому. Соромно йому. А горобці позліталися з усього подвір'я, літають над невдахою й цвірінкають. То вони сміються з kota.

Василь Сухомлинський

ЗДРАСТУЙ, СОНЕЧКО!

Я всміхаюсь сонечку:
— Здрастуй, золоте!
Я всміхаюсь квітоньці —
Хай вона цвіте!
Я всміхаюсь дощику:
— Лийся, мов з відра!
Друзям усміхаюся —
Зичу їм добра!

Марія Познанська

Круг вогнища лунає
Дзвінкий веселий сміх.
Нас дружба зігриває.
Єднає пісня всіх.
Ти, вогнище дружби, яскраво гори,
І пісню дружби до нас говори.
Ти, пісне крилата, над світом лети,
Ми дружно живемо — як сестри й брати.
Ви також із піснями
Ведіть танок, як ми.
Хай буде щастя з нами,
Хай буде завжди мир!

Іван Складний

МИШКІВ ВЕЛОСИПЕД

Мишкові купили велосипед. А живе він поруч зі школою. Між садибою його батьків і шкільною садибою — сад, так що й їхати ніде. Мишко привів свого велосипеда мов коня на вуздечці.

Хлопці оточили Мишка. Обмацували колеса, педалі, руль. Велосипед усім сподобався. Діти заздрили Мишкові.

— Ну що ж, катайся, — сказав Федько і відійшов від велосипеда так, немовби йому й не хотілося покататись.

— Ти думаєш, мені справді дуже хочеться на ньому кататись? — байдужим тоном запитав Мишко. — Бери, пробуй.

Федько, не вірячи своїм вухам, взявся за руль, сів на велосипед та й покотив по шкільному стадіону. Катався аж до дзвінка на урок.

На першій перерві катався Іван, на другій — Степан, на третій — Сергій, на четвертій — Оля.

Залишилися кататися й після уроків. Велосипед переходив з рук у руки. До четвертої години накаталися всі.

Мишко привів велосипед о пів на п'яту — мов коня на вуздечці.

— Де ти до цього часу катався? — здивувалась мати. — Хіба так можна?

— А я й не катався...

— Як — не катався?

— Хлопці каталися... й дівчатка...

Мама полегшено зітхнула й сказала, немов сама до себе:

— Єдине, чого я боялась: що кататимешся ти.

Василь Сухомлинський

ПОДРУЖИЛИСЬ

Котик Васька — пустун і витівник. То в черевик залізе, то в піч шугоне і вийде звідти не сірий, а чорний. А якось уранці надумав ганятися за синичкою, яку Миколка врятував від морозу. Певне, йому хотілося погратися з нею. Такий переполох здійняв, що Миколка не витримав і зачинив малого розбишаку до кроликової клітки, яка стояла у сінях.

Згадав хлопчик про кошеня тільки ввечері. Хутчій відчинив клітку й здивувався: Васько лежить поряд із кроликом і бавиться його довгими вухами. А той від задоволення аж очі прижмуривав.

З тих пір Васько цілими днями просиджував біля клітки, чекаючи, поки кролик вийде з ним погратися. А коли Миколка випускав вухастого, то стільки було радощів в обох. Вони ганяли по сінях наввипередки, гралися, перекидалися.

Дуже подружилися.

Віктор Васильчук

МЕД У КИШЕНІ

Першокласники Дмитро, Василь і Юрко зібралися до лісу. Матері дали їм по пиріжку. Хлопці загорнули пиріжки в папір і поклали в кишеню.

А Юркові мати налила ще й маленьку пляшечку меду. Наказала хлопцеві:

— Не хвались хлопцям, що в тебе є мед. Десь у лісі сядеш на самоті й поїси.

Поклав Юрко пляшечку в кишеню. Прийшли до лісу, сіли на галявині відпочивати. Захотілося їсти. Дістали пиріжки й їдять.

Раптом до Юркової кишені підлетіла бджола. Сіла на штани та й лізе в кишеню. За нею друга, третя. Багато-багато бджіл назліталися та й лізуть до Юркової кишені.

Дмитро й Василь здивовано запитують:

— Що там таке солодке у твоїй кишені?

А бджоли все летять і летять...

Юрко дістав з кишені пляшечку з медом, кинув її на траву.

Бджоли обліпили пляшечку.

Юрко нахилив голову, почервонів.

А Дмитро й Василь в один голос вигукнули:

— Он воно що!

Василь Сухомлинський

СЛАВКОВІ ВАРЕНИКИ

Мама ліпила вареники з вишнями. Діти теж стали ліпити.

Оксана сім вареників зліпила і в окріп вкинула. Петрик — п'ять, а Славко — три.

Зварилися вареники.

Мама їх сметаною полила, цукром посипала.

— Їжте, мої любі, на здоров'я.

Сіли діти за стіл, вареники уминають.

Раптом Славко як зарепетує:

— У-у-у... Мені вареник порожній попався!

Дивляться всі — і справді вареник без вишень.

— Ой! І в мене порожній! — сказала Оксанка.

— І в мене! — додав Петрик.

Що за дивина!

— Я в кожний вареник вишні клав, — сказав Петрик. — І я, — озвалася Оксанка.

Тільки Славко мовчить: почервонів, нахнюпився. І тут усі зрозуміли, чому три вареники були без начинки.

Тетяна Волгіна

ВІТЕР І СОНЦЕ

Одного разу Сонце і сердитий північний Вітер почали сперечатися про те, хто з них сильніший. Довго сперечалися вони

і, нарешті, вирішили помірятися силами над мандрівником, який у цей самий час їхав верхи по великій дорозі.

— Подивись, — сказав Вітер, — як я налечу на нього: разом зірву з нього плащ.

Сказав — і почав думати що є сили. Але чим більше старався Вітер, тим більше закутувався мандрівник у свій плащ: він буркотів на непогоду, але їхав далі й далі. Вітер сердився, обсипав бідного мандрівника дощем і снігом; проклинаючи Вітер, мандрівник одягнув свій плащ у рукава і підв'язав пояс. Тут уже Вітер і сам запевнився, що йому плаща не зірвати.

Сонце, побачивши безсилля свого суперника, посміхнулося, виглянуло з-за хмар, обігріло, осушило землю, а разом з тим і бідолашного напівзамерзлого мандрівника. Відчувши тепло сонячних промінців, він підбадьорився, благословив Сонце, сам зняв свій плащ, звернув його і прив'язав до сідла.

— Бачиш, — сказало тоді Сонце сердитому Вітру, — ласкою і добротою можна зробити набагато більше, ніж гнівом.

ЧИЙ КАВУН?

Жило собі три брати. Узяв старший брат кавунове зерня і посадив на баштані. За якийсь час виткнувся із землі росточок. А сонце припікає його й припікає. Запріг середульший брат коня, привіз на баштан бочку води і полив росточок. Узявся росточок ще краще рости. Аж тут обступили його з усіх боків бур'яни.

Прийшов на баштан молодший брат та й виполов увесь бур'ян. І виріс кавун великий-превеликий.

Спалахнула між братів суперечка.

— Це мій кавун! — сказав старший брат. — Я його посадив.

— Ні, мій! — заперечив середульший. — Я його поливав.

— Ні, мій! — подав голос наймолодший брат. Я його від бур'янів урятував.

Довго вони сперечалися, та так і не дійшли згоди. Ну, а тобі як здається — чий кавун?

Георгій Химич

ДІЛОВІ РОЗМОВИ

Щоденно після школи
у Петрика і Вови
усе по телефону
йдуть «ділові» розмови:

— Здоров!
— Здоров!
— Як справи?
Що робиш? — я питаю.
— Та ось по телефону
з тобою розмовляю...
А як у тебе справи?
— Та справи — те що треба!
— А що ти зараз робиш?
— Та от дзвоню до тебе...
— Ну, що ж — бувай здоровий,
бо вже пора кінчати:
ще ж треба подзвонити
до Роми і до Гната.

Грицько Бойко

СІДАЙТЕ, БУДЬ ЛАСКА

«Гур-гур-гур!» — весело гуркотів автобус.

Сергійко сидів у м'якому кріслі і пильно розглядав малюнки в новенькій «Азбуці».

«До школи! До школи!» — виспівував мотор. Аж ось і зупинка. Двері розчинилися, й до салону зайшла тітонька.

— Сідайте, будь ласка, — підхопився Сергійко.

— Велике тобі спасибі, — сказала тітонька й опустила на звільнене місце.

На сусідній вулиці автобус знов зупинився. Зайшла старенька бабуся. В одній руці — білий вузлик, у другій — палиця.

— Сідайте, бабуню, — підвелася тітонька.

— Дякую, — сказала бабуся й, полегшено зітхнувши, сіла.

А Сергійкові стало так приємно, ніби він поступився бабусі місцем.

Тим часом автобус поїхав далі.

Сергійко мав уже виходити, як до салону, міцно тримаючись за мамину руку, увійшла зовсім маленька дівчинка.

— Ходи сідай, моє ластів'ятко, — сказала бабуся.

А дівчинка ще й говорити не вміє. Блимає оченятами й мовчки усміхається.

— Спасибі вам, бабусю! — сказала за дівчинку її мама.

Сергійкові здалося, що це і йому подякували.

Вийшов він з автобуса. Помахав усім пасажиром рукою. А автобус: «Гур-гур-гур! На все тобі краще, Сергійку!»

В. Струтинський

У ДИТЯЧОМУ САДОЧКУ

(вірш можна вивчати в хороводі)

Наш Івасик в дитсадочку —
 Як барвінок у віночку,
 А навколо нього друзі,
 Як весною квіти в лузі.
 Завели швидкий танок,
 Звеселили дитсадок.

І. Бражкевич

НОВИЙ М'ЯЧ

Вийшла Клава у двір із новеньким м'ячем. Одразу до неї дівчатка підбігли.

— Давай пограємось, — кажуть.

А Клава притисла до себе м'яч, насупилась, відповідає:

— Я з ним ще сама не награлась. Я тільки спробую.

І почала долонею бити м'яч об землю. Легко підстрибує м'яч. То червоний бік покаже, то синій, а то закружиться так, що аж в очах мигтить.

А дівчаткам ще дужче хочеться в м'яча погратись.

— Ну давай же, — нетерпляче просять вони.

— Я ще лівою рукою трошки пограюся, — відповідає їм Клава. А сама і лівою, і правою грається, нікому м'яча не дає.

Постояли, постояли дівчатка, та й почали помалу розходитись.

Раптом м'яч вислизнув з Клавиних рук і пострибав під паркан у куці. Кинулась Клава за ним — не догнала. Нахилилась до куща, а там кропива, кусюча така! Усю руку Клаві нажалила. Не може Клава м'яча дістати.

— Дівчатка! — загукала вона. — Та куди ж ви? Давайте в м'яча гратись.

А дівчатка й кажуть:

— Сама тепер грайся!

О. Буцень

СИНІ ЛИСТОЧКИ

У Каті було два зелених олівці. А в Оленки жодного. От і просить вона Катю:

— Дай мені зелений олівець.

А Катя й каже:

— Спитаю в мами.

Приходять другого дня обидві дівчинки до школи. Запитає Оленка:

— Дозволила мама?

А Катя зітхнула й говорить:

— Та мама дозволила, а брата я не спитала.

— Ну що ж, спитай ще брата, — погоджується Оленка.

Приходить Катя до школи.

— Ну що, дозволив брат? — питає Оленка.

— Та брат дозволив, але я боюся, зламаєш ти олівець.

— Я обережно! — говорить Оленка.

— Гляди ж, — наставляє Катя, — не підстругуй, не натискуй дуже, у рот не бери. Та не малюй багато.

— Мені, — каже Оленка, — тільки листочки на деревах намалювати треба та зелену травичку.

— Це багато, — говорить Катя, а сама брови супить. І личко таке невдоволене.

Подивилася на неї Оленка й відійшла. Не взяла олівця. Здивувалася Катя, побігла за нею.

— Ну, чого ж ти? Бери!

— Не треба, — відповіла Оленка.

На уроці вчитель запитує:

— Чому це в тебе, Оленочко, листочки на деревах сині?

— Олівця зеленого немає.

— А чому ж ти у своєї подружки не взяла?

Мовчить Оленка. А Катя вся почервоніла, ніби рак, та й каже:

— Я їй давала, а вона не бере.

Подивився вчитель на обох.

— Треба так давати, щоб можна було взяти.

В. Осєєва

ПРО ДРУГА

Твій друг тобі віддасть усе:

і свій квиток на карусель,

і цвях, і гудзик, і літак,

та не за щось — а просто так.

І збільшувальне скельце,

найкраще у дворі,

твій друг зі щирим серцем

тобі віддасть — бери!

І ти нічого не жалій,

ніколи і нітрохи!

І навіть м'яч футбольний свій

віддай, як друг попросить.
І посміхнеться друг тобі —
аж схочеться співати.
І ти подумаєш тоді:
«Як гарно — дарувати!»

А. Костецький

Годі, годі сумувати!
Соромно ворогувати!
Не злодій і схаменись,
Та до мене посміхнись.

Грицько Бойко

***

Дам тобі назустріч руку.
Проженемо сварку-муку.
Настрій радісний, веселий
Хай панує у оселі.

***

Озирнися навкруги:
Дружать в річки береги,
Вітерець голубить квіти.
Бавляться довкола діти.

***

Годі сердитись!
Покладемо сварці край.
Бачиш — іграшки сумують.
Навіть фарби не малюють...

***

Помиримся швиденько.
Буде знову веселенько.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анкета «Мотиви вибору друга» [Електронний ресурс] // А. Я. Психологія (azps.ru) : [web-сайт].
2. *Афоризми: Останній довід королей* / Уклад. Т. М. Юркало. — Донецьк : Донеччина, 2003. — 325 с.
3. *Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»* / Упоряд. О. Л. Кононко. — К. : Світич, 2008.
4. *Диагностика психических состояний детей дошкольного возраста: Учеб.-метод. пособие* / Сост. С. В. Велиева. — СПб. : Речь, 2005. — с. 91–92
5. *Козак О. Н. Путешествие в страну игр.* — СПб. : СОЮЗ, 1997. — 112 с.
6. *Комарова Т. С., Савенков А. И. Коллективное творчество дошкольников: Учебное пособие.* — М. : Педагогическое общество России, 2005. — 128 с.
7. *Краснощекова Н. В. Диагностика и развитие личностной сферы детей старшего дошкольного возраста. Тесты. Игры. Упражнения* / Н. В. Краснощекова. — Ростов н/Д. : Феникс, 2006. — 299 с.
8. *Лаврентьева Г. П. Джерела доброти: Навч.-метод. посібник для роботи з дітьми в дошкіль. закладах, школі та сім'ї.* — К. : А.С.К., 1997. — 304 с.
9. *Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»* / За ред. О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко та ін. — К. : Світич, 2009.
10. *Ми прийшли до школи. Розробки уроків до курсу «Введення в шкільне життя»* / А. А. Назаренко, З. М. Ольховська, І. М. Толмачова. — Х. : Веста: Видавництво «Ранок», 2003. — 114 с.
11. *Носов Н. Фантазеры: Рассказы.* — Л. : Лениздат, 1990. — 64 с., ил.
12. *Популярный справочник-песенник* / сост. И. Олинская, Д. Ухов, В. Уякяяр. — М. : Музыка, 1987. — 256 с.
13. *Практична педагогіка. 99 схем і таблиць* / автори-укладачі Н. П. Наволокова, В. М. Андреева. — Х. : Вид. група «Основа», 2008. — 117 с.
14. *Сосновенко Н. Згуртованість педагогічного колективу навчального закладу — запорука його успішної діяльності* // Практика управління дошкільним закладом. — 2011. — № 4. — С. 24–32.
15. *Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива.* — М. : Просвещение, 1981. — 192 с.

16. *Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів* / За заг. ред д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. — Х. : ВД «Школа», 2008. — 1008 с.
17. *Фицула М. М.* Педагогіка. Навчальний посібник для студ. вищих пед. закладів освіти. — К. : Академія, 2000. — 542 с.
18. *Фокина Е.* Выявление Я-образа ребенка // Детское творчество. — 1999. — № 3. — С. 8–9.
19. *Формирование* коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста. — М. : Просвещение, 1967. — 284 с.
20. *Хрестоматія* для детей старшего дошкольного возраста: Кн. для воспитателя дет. сада / Сост. З. Я. Рез, Л. М. Гурович, Л. Б. Береговая; Под ред. В. И. Логиновой. — М. : Просвещение, 1990. — 420 с.
21. *Школьная* площадка. Организаторам досуга детей на каникулах / авт.-сост. А. Н. Никульников. — 3-е изд. стер. — Новосибирск : Сиб. унив. изд-во, 2008. — 192 с.

Купуйте книги у вашому місті!

Вінниця

Маг. «Ранок»,
вул. Острозького, 32; вул. Козицького, 29 А

Дніпропетровськ

Інститут ІППО, вул. Свердлова, 70, к. 203
т. (067)560-94-09

Житомир

«Гуртівня», майд. Згоди, 3/75, кв. 99;
вул. Михайлівська, 2,
т. (0412) 448-182

Запоріжжя

Маг. «Учбова книга», вул. Українська, 143,
т. (061) 270-08-39, (061) 270-73-87

Івано-Франківськ

Маг. «Ранок», вул. Мазепи, 4,
т. (0342) 71-34-72
Маг. «Дім книги», вул. Тичини, 61

Київ

Представництво, вул. Костянтинівська, 71,
т. (044) 377-73-22

Кіровоград

Маг. «Шкільний світ», вул. Поповича, 7 В;
Маг. «Шкільний всесвіт», вул. Тімірязєва, 63

Ковель

Маг. «АВС», вул. Лесі Українки, 31

Кременчук

Маг. «Долина», вул. Легодського, 66;
Маг. «Роксолана», вул. Перемоги, 26
т. (0536) 63-20-64

Кривий Ріг

Маг. «Книги», вул. Трухачевського, 75;
Маг. «Книголюб», вул. Ватутіна, 24, офіс 13,
т. (056) 409-81-02

Луцьк

Маг. «Абетка», вул. Грушевського, 61,
м. т. (050) 131-98-67
Маг. «Дім книги», вул. Конякіна, 37 А

Львів

«Гуртівня», вул. Замарстинівська, 11,
СШ № 87, т. (032)237-82-97;
Маг. «Світ знань»,
вул. Леонтовича, 2 (ЗОШ № 11)

Миколаїв

Маг. «Книги», просп. Жовтневий, 338

Новомосковськ

Торговий представник, пров. Ломоносова, 7,
т. (056) 937-78-36, (050) 526-09-78

Одеса

Маг. «Методична та дитяча література»
вул. Марсельського, 28,
м. т. (050) 392-14-92

Полтава

Маг. «Оріяна», вул. Артема, 16,
м. т. (093) 183-751

Рівне

Маг. «Книги» та «Слово», вул. Соборна, 57;
Маг. «Знання» та «Дружба»,
майдан Незалежності, 57

Севастополь

ЦУК «Біблєкс», вул. Соловйова, 6

Сімферополь

Філія, вул. Київська, 153 Б, т. (0652) 54-21-38
Центральний Ринок «Чонгар»,
вул. Субхі, 2 (місце №63, 64),
т. (050) 190-84-41, (0652) 25-32-75

Сміла

Маг. «Кругозір», вул. Чапаєва, 4, т. (047) 33-42-171

Суми

Маг. «Ранок-книга», вул. Лушпи, 15,
м. т. (099) 313-06-60;
Маг. «Книголюб», вул. Козацький Вал, 1;
вул. Набережна ріки Стрліпки, 46,
т. (0542) 22-53-00

Тернопіль

Торговий дім «Книги», вул. Танцорова, 11;
вул. Злуки, 37; вул. Й. Сліпого, 1;
вул. Коперніка, 19, т. (0352) 251-600

Ужгород

Маг. «Едельвейс», вул. Волошина, 24;
Маг. «Долина», вул. Легодського, 66;
Маг. «Абетка», вул. Грушевського, 61,
м. т. (050) 131-98-67

Харків

Маг. «Книжица», вул. Зернова, 57;
Маг. «Книголенд», вул. Чернишевського, 14;
Маг. «Почитайко», вул. Героїв Праці, 15;
Книжковий ринок «Райський куточок»,
ряд 6, місце 29, т. (050) 757-96-70

Херсон

Маг. «Гувернер», вул. Декабристів, 22;
вул. Іллі Кулика, 135

Хмельницький

Маг. «Книжковий світ», вул. Подільська, 25

Черкаси

Маг. «Шкільний світ», вул. Бидгоцька, 38/1,
т. (0472) 51-22-51, (067) 47-27-797

Чернігів

Представник, вул. Слобідська, 83, пов. 2,
т. (0462) 72-27-84

Чернівці

Маг. «Чернівцікнига»,
вул. І. Франка, 20 (ОІППО),
м. т. (096) 101-17-79, (095) 424-20-94;
Маг. «Оксамит», вул. Головна, 45,
м. т. (095) 689-57-79;
Маг. «Книги», вул. Шептицького, 2,
м. т. (050) 081-19-12